

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KÜRESEL ENERJİ GÜVENLİĞİ
POLİTİKALARININ OR TADOĞU'YA YANSIMASI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Selahaddin BAKAN

HAZIRLAYAN
Sonay ŞAHİN

MALATYA 2018

T.C.
İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

KÜRESEL ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARININ
ORTADOĞU'YA YANSIMASI

Sonay ŞAHİN

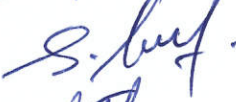

Danışman: Doç. Dr. Selahaddin BAKAN

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi Olarak Hazırlanmıştır.

(Malatya, Haziran 2018)

KABUL VE ONAY

Enstitümüz Doktora Öğrencisi Sonay Şahin tarafından Doç. Dr. Selahaddin BAKAN danışmanlığında hazırlanan “Küresel Enerji Güvenliği Politikalarının Ortadoğu’ya Yansıması” başlıklı bu çalışma, 30.07.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç Dr. Selahaddin BAKAN
Danışman : Doç Dr. Selahaddin BAKAN
Üye : Doç Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA
Üye : Doç.Dr. Yılmaz DEMİRHAN
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ender AKYOL
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat SEZİK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

30.07.2018

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Selahaddin BAKAN'nın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım “Küresel Enerji Güvenliği Politikalarının Ortadoğu'ya Yansıması” başlıklı bu çalışmanın bilim, ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakça yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Sonay ŞAHİN

ÖN SÖZ

Tarihin başlangıcından bu yana insanoğlunun yaşamının devam ettirebilmesinde en önemli temel ihtiyaç olan enerji, aynı şekilde devletlerin refah gücünü gösteren önemli stratejik bir meta olarak günümüzde her alanda kullanılmaktadır. Özellikle sanayi devrimi ile artan ekonomik faaliyetlerin enerji kaynağı olarak önemli bir üretim girdisi olan kömür, sanayileşmenin hızlanmasında etkili olmuştur. 20. yüzyılın başlarına kadar stratejik enerji kaynağı olan kömür, petrolün askeri ve sanayide kullanılması ile önemini petrol ve doğal gaza bırakmıştır.

Stratejik olarak bir ulusun gücünü temsil eden enerji kaynakları yeryüzünde belirli bölgelerde yoğunlaşmış olup, dengesiz dağılmıştır. Bu yüzden kaynaklar üzerinde küresel ve bölgesel çatışmalar yaşanmaktadır. Dünyanın petrol ve doğal gaz rezervlerinin üçte ikisi Ortadoğu'da bulunmaktadır. Ortadoğu aynı zamanda önemli ticari deniz yolları ve boğazlara ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle enerji kaynakları ve nakil yolları üzerinde hakimiyet kurmayı hedefleyen hegomon devletlerin mücadelesine sahne olmuş ve bölgenin siyasi, ekonomik istikrarsız hale gelmesi ile neticelenmiştir. Ortadoğu'daki bu istikrarsızlık ve çatışmaların yaşanması enerjiye erişememe riskini taşımakta ve enerji güvenliğini tehdit etmektedir. Bu bağlamda Ortadoğu, şüphesiz enerji güvenliği açısından en çok dikkate alınması gereken bir bölge özelliğini taşımaktadır.

Enerjiye olan bağımlılığın gün geçtikçe artması ile ulusal ve uluslararası sistemde tüm devletlerin en önemli güvenlik politikaları içerisinde enerji güvenliği yer almaktadır. Küresel ekonomik faaliyetlerin, nüfusun ve kentleşmenin artması ve teknolojinin gelişmesi gibi nedenler ile enerji talebi gün geçtikçe artmaktadır. Artan talebe karşılık kaynakların sınırlı olması, Ortadoğu'daki çatışma ve istikrarsızlığın derinleşmesine ve enerjinin çıkarılmasından en son tüketiciye ulaşana kadar tüm süreçlerdeki güvenlik tehditlerinin artması ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle küresel enerji güvenliğinin tesisinde Ortadoğu'da barışın ve küresel uzlaşmanın çerçevesinde devletlerin işbirliğini içeren politikaların izlenmesi gerekliliğini zorunlu kılmaktadır.

Bu tez çalışmasında enerji güvenliği kavramı, tarihsel süreçte bütüncül bir bakış açısı ile siyasal, ekonomik, çevresel ve coğrafi boyutları ile incelenmiştir. Enerji kaynaklarından dolayı hegemon güçlerin enerji çatışmasının odağında olan Ortadoğu'da

ve küresel çapta enerji güvenliği sorunları belirlenmiş ve bu sorunlara ilişkin çözüm aranmıştır.

Çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Selahaddin BAKAN'a teşekkürü bir borç bilir ve şükranlarımı sunarım. Yine çalışmam boyunca değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan değerli hocalarım Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK, Prof. Dr. Selma KARATEPE ve araştırma yönteminde yardımcı olan Doç. Dr. Aydın USTA' ya teşekkürü bir borç bilirim.

Küresel Enerji Güvenliği Politikalarının Ortadoğu'ya Yansıması

Doktora Tezi

Sonay ŞAHİN

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Danışman: Doç. Dr. Selahaddin BAKAN

ÖZET

Güvenlik kavramı uluslararası disiplin içinde barındırdığı unsurlarıyla zamana ve mekana göre farklılık göstermektedir. Soğuk Savaş döneminde ve öncesinde sadece askeri odaklı ve sınırların korunmasına yönelik güvenlik yaklaşımı, Soğuk Savaş sonrasında siyasi, sosyal, ekonomik, çevresel güvenlik tehditlerinin artması ile kapsamı genişlemiştir.

Ülkelerin zenginlik ve güç göstergesi olan enerjiye olan talebin hızla artması ile enerjinin mevcudiyetinden son tüketiciye erişimine, piyasasından sürdürülebilir kaynak yönetimine kadar tüm süreçlerde, güvenlik risk ve tehditleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla değişen güvenlik kavramı içerisinde de önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda petrol, doğal gaz rezervleri ve ticari bağlantı yolları ile jeostratejik, jeopolitik öneme sahip Ortadoğu, devletlerin güç mücadelelerine sahne olmaktadır.

Enerji kaynakları ve enerji nakil yollarını kontrol altında tutabilmek amacıyla yaşanan kaynak çatışması bölgeyi istikrarsız hale getirmektedir. Bu durum bölgede yaşayan insanların ve gelecek nesillerin güvenliğini tehdit altında bırakmakla beraber küresel güvenlik sorunlarına yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Enerji Güvenliği, Risk, Tehdit, Ortadoğu

Global Energy Security Policies Reflection to the Middle East

Doctoral Thesis

Sonay Şahin

İnönü University Social Science Institute

Consultant: Assoc. Prof. Selahaddin BAKAN

ABSTRACT AND KEY WORDS

The concept of security differs according to the time and place, with the elements it has in international discipline. During in the Cold War period, energy security was the military-oriented and border. However the security approach much more expanded the scope of political, social, economic and environmental security threats in the post-Cold War era.

With the rapid growth of demand in the last century, the energy which became and power indicator and economic development of the countries. The energy has also emerged some security risks and threats in all processes from the availability of energy to the ultimate consumer access, from the market to the sustainable resource management. Therefore, it has an important place in the concept of security. In this context, the Middle East which is of geostrategic and geopolitical importance with its oil, natural gas reserves and commercial connection routes, is the stage of power struggles of the states.

The emerging resource conflict emerging in order to keep the energy resources and energy transmission routes under control has made the region very unstable. These circumstances not only threaten the security of people living in the region and future generations, but also lead to global security problems.

Key words: Security, Energy Security, Risk, Threat, Middle East

Küresel Enerji Güvenliği Politikalarının Ortadoğu'ya Yansıması

Sonay ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	iii
ONUR SÖZÜ	iv
BİLDİRİM	v
ÖZET	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xiii
TABLO LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
1.ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
1.1. Araştırmanın Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Araştırmanın Hipotezleri	6
1.4. Araştırmanın Yöntemi	7
1.5. Araştırmanın Bilgi Toplama ve İşleme Araçları	8
1.6. Araştırmanın Anahtar Kavramları ve Tanımları	8
1.7. Araştırmanın Sunuş Sırası	9
2. GÜVENLİK KAVRAMI VE TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE DEĞİŞİMİ ...	12
2.1. Güvenlik Kavramı	12
2.2. Güvenlik Kavramının Değişimi, Yeni Risk ve Tehditler	18
3. DEĞİŞEN GÜVENLİK KONSEPTİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ	23
3.1. Enerji Güvenliği Kavramı.....	23
3.2. Tarihsel Arka Plan.....	26
3.3. Enerji Güvenliğinin Uluslararası Güvenlik Yaklaşımındaki Yeri ve Hâkimiyet Teorileri	34
3.4. Enerji Güvenliğinin Boyutları	41
3.4.1. Enerji Güvenliğinin Ekonomik Boyutu	41
3.4.2. Enerji Güvenliğinin Siyasal Boyutu	46
3.4.3. Enerji Güvenliğinin Coğrafi Boyutu.....	48

3.4.4. Enerji Güvenliğinin Çevresel Boyutu	51
4. ORTADOĞU'NUN ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN ÖNEMİ	55
4.1. Ortadoğu Kavramı Nasıl Ortaya Çıktı?	55
4.2. Ortadoğu'nun Genel Olarak Sosyo-Ekonomik ve Siyasi Yapısı.....	57
4.3. Ortadoğu'nun Jeopolitiği	61
4.4. Ortadoğu ve Dünya Enerji Profili	62
5. KÜRESEL ENERJİ GÜVENLİĞİ UYGULAMALARI VE ORTADOĞU POLİTİKALARI	68
5.1. Tüketici Ülkeler Açısından Enerji Güvenliği ve Ortadoğu Politikaları	68
5.1.1. Avrupa Birliği	69
5.1.2. Uluslararası Enerjide Başat Güç: Amerika Birleşik Devletleri	73
5.1.3. Asya Pasifik Ülkeleri	79
5.1.3.1. Japonya	80
5.1.3.2. Çin	82
5.1.3.3. Hindistan.....	85
5.2. Enerji Kaynaklarından Zengin Ülkeler Açısından Enerji Güvenliği Politikaları	86
5.2.1. Küresel Enerjinin Büyük Oyuncusu Rusya	86
5.2.2. Basra Körfezi Ülkeleri.....	90
5.2.2.1. Suudi Arabistan	91
5.2.2.2. Kuveyt	93
5.2.2.3. Birleşik Arap Emirliği	94
5.2.2.4. Katar	96
5.2.2.5. Umman.....	97
5.2.3. Enerji Transferinin Güvenliğinde Kilit Rol Oynayan Ortadoğu Ülkeleri	99
5.2.3.1. İran	99
5.2.3.2. Irak	101
5.2.3.3. Türkiye.....	103
6. ORTADOĞU'NUN ENERJİ KAYNAKLARINDAN ZENGİN OLMASI: ORTADOĞU'NUN YOK OLUŞU MU? VAR OLUŞU MU?	105
6.1.Ortadoğu'da Temel Sorunlar	105
6.2. Enerji Kaynaklarının Ortadoğu Ülkelerine Avantajları ve Dezavantajları, Enerji Güvenliği Risk ve Tehditleri	110
6.3. Ortadoğu'nun İstikrarı, Bölgesel Güç Birliği ve Küresel Enerji Güvenliği	117
6.4. Genel Olarak Enerji Güvenliği Politikaları ve Küresel Uzlaşma.....	120
KAYNAKÇA	134
EKLER	151

Ek 1. Enerji Kaynakları Dağılımı ve Gelecek Projeksiyonları.....	151
Ek 2. Ortadoğu Ülkeleri Sosyo-Ekonomik Göstergeler	162

KISALTMALAR

Bu bölümde çalışmanın tamamında kullanılmış olan kısaltmaların açıklamalarına yer verilmiştir.

AAPG	Amerikan Petrol Jeologları Derneği
ARRA	Amerikan İyileştirme ve Yeniden Yatırım Yasası
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEREC	Asya Pasifik enerji araştırma Merkezi
ASEAN	Güney Asya Uluslar Birliği
BOP	Büyük Orta Doğu Projesi
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CENTCOM	ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı
CPC	Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GOP	Genişletilmiş Orta Doğu Projesi
IEA	Uluslararası Enerji Ajansı
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
KİK	Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
NABUCCO	Türkiye-Avusturya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OAPEC	Petrol İhraç Eden Arap Arap Ülkeleri Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PSA	Üretim Paylaşım Antlaşması
TPAO	Türk Petrol Arama Şirketi
USG	ABD Jeolojik Araştırma Programı
WCED	Çevre ve Kalkınma Komisyonu

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1. Dünya Birincil Enerji Tüketimi (Milyon TEP).....	44
Tablo 4.2. 2015 Yılı Bölgelere Göre Dünya İspatlanmış Petrol Rezervleri	63
Tablo 4.3. 2015 Yılı Bölgelere Göre Dünya İspatlanmış Doğal Gaz Rezervleri.....	63
Tablo 4.4. 2015 Yılı Körfez Ülkeleri İspatlanmış Petrol Rezervleri	64
Tablo 4.5. 2015 Yılı İtibariyle En Çok Petrol Üreten Ülkeler	65
Tablo 4.6. 2015 Yılı İtibariyle En Çok Petrol Tüketen Ülkeler.....	66
Tablo 4.7. 2015 Yılı İtibariyle En Çok Doğal Gaz Üreten Ülkeler	67
Tablo 4.8. 2015 Yılı İtibariyle En Çok Doğal Gaz Tüketen Ülkeler	67
Tablo 6.9. Ortadoğu Körfez Ülkelerinin Genel Olarak Enerji Kaynakları Açısından Güçlü ve Zayıf Yönleri, Risk ve Tehditleri.....	117
Tablo (EK 1).1. Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması	151
Tablo (EK 1). 2. 2015 Yılı Dünya Kömür Rezervleri	154
Tablo (EK 1).3. Dünyada En fazla Nükleer Santraline Sahip Ülkeler ve Bu Ülkelerin Elektrik Üretiminde Nükleer Enerjinin Payı (2017)	159
Tablo (EK 1). 4. Ülkelerin 2011 Yılı Yenilenebilir Elektrik Güç Kapasitesi (GW)...	160
Tablo (EK 2) 5. Ortadoğu Ülkeleri Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Gelir (\$) (2013- 2016).....	162
Tablo (EK 2). 6. Ortadoğu Ülkeleri Yurtiçi Hasıla İçindeki Sektörel Dağılım (2005- 2016).....	163
Tablo (EK 2). 7. Ortadoğu Ülkeleri Yurtiçi Hasıla İçindeki İthalat-İhracat-Tasarruf Oranları (2005-2016).....	164

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil (EK 1). 1. 2015 Yılı Küresel Birincil Enerji Tüketim Oranları 152

Şekil (EK 1). 2. 1990 - 2035 Kaynak Bazında Dünya Enerji Talebi 153

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu bölümde, araştırmanın konusu, amacı, önemi, varsayımları ve araştırmanın hazırlanmasında izlenecek yöntem anlatılmıştır.

1.1. Araştırmanın Önemi

Enerji güvenliği ile Ortadoğu ilişkilendirildiğinde “Ortadoğu” enerji güvenliğinin neresindedir? sorusu şüphesiz ilk akla gelebilecek sorulardan biridir. Şöyle ki; Ortadoğu neredeyse fosil enerji kaynaklarının üçte ikisini barındırdığı, enerji kaynaklarının akışının ve geçmişten bugüne dünya ticaretinin sağlandığı ve stratejik boğazlar, deniz yolları ile önemli bir coğrafyaya sahiptir. Dolayısıyla Ortadoğu, enerji kaynaklarının üretildiği, ticaretinin yapıldığı böylece dünyanın enerji ihtiyacını karşılayan önemli bir merkezdir. Bu nedenle Ortadoğu’da yaşanan olumlu olumsuz tüm gelişmeler dünya enerji politikalarını ve piyasalarını etkilemektedir.

Petrol stratejik bir meta olarak kullanılmaya başlanılmasından bu yana Ortadoğu’da kaynak çatışması yaşanmaya başlanmış olup, bu nedenle siyasi istikrarsızlık, ekonomik, çevresel birçok sorunların odak noktası haline gelmiştir. Bu noktada, dünyanın hayati önem taşıyan enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu daha güvenli bir bölge olması gerekirken ne oldu da tüm çatışmaların ve birçok sorunun odağı oldu?

Bu sorunların genel olarak çıkış noktası veya arka planında enerji kaynaklarının paylaşılmasındaki anlaşmazlık olduğu birçok araştırmalarda vurgulanmaktadır. Aynı zamanda Ortadoğu’daki çatışma ve enerji güvenliği konusu son yıllarda uluslararası yapılan zirve toplantılarının da en önemli ve en önde gelen konusu haline gelmiştir. Bu kapsamda enerjinin önemi ve enerjinin erişimi, yaşanan sorunlar, bu sorunların kökeni, küresel politikalar, enerjinin üretimi, dağıtımı ve coğrafyası önemli bir güvenlik konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Enerji insanlığın başladığı tarihten bu yana hayati önem taşıyan temel bir ihtiyaçtır. Günümüz de hem evlerde hem de ticari iş yerlerinde enerjiye bağımlı bir şekilde yaşanmakta olup, nüfusun artması, teknolojinin ilerlemesi gibi nedenler ile enerjiye olan ihtiyaç ve bağımlılık gün geçtikçe artmaktadır. Bununla birlikte enerji kaynakları yeryüzünde belirli bölgelerde yoğunlaşmış olup, dengesiz bir dağılımı söz konusudur. Tüm dünya devletleri bu bölgelerdeki enerji kaynaklarına bağımlıdır.

Uluslararası sistemde her devletin söz konusu kaynaklara erişimi hem iç hem de dış güvenlik politikalarında önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda ekonomik, askeri, sosyal her alanda kullanılan enerji, bir devletin gelişmişlik seviyesinin en önemli göstergesi olarak yer almaktadır. Dolayısıyla enerji kaynakları üzerinde ezici rekabet ve çatışma söz konusudur. Ancak, kaynaklar üzerindeki rekabet; terör, organize suçlar, göç, mülteci sorunu gibi birçok risk ve tehdit unsurunu beraberinde getirmektedir. Bu risk ve tehditler enerjinin erişimini engellemekte aynı zamanda enerjinin çıkartılması, üretilmesi tüketilmesi gibi süreçlerdeki bilinçsiz uygulamalar ve izlenen siyaset, küresel boyutlarda ekonomik, siyasal, çevresel sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle enerjiye erişiminin güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi için son tüketiciye ulaşana kadar geçen süreçlerde bu sorunlara yol açmadan sürdürülebilir ve uzlaşmacı politikaların geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak insanlığın varoluşundan bu yana farklı şekillerde ve farklı nitelikte her alanda yer alan bu kaynaklar sosyo-ekonomik gelişmenin temel unsuru olurken devletler arasında sürekli bir mücadele konusu olmuştur.

İlk çağlardan bu yana bakır, tunç ve demirin keşfi ile elde edilen tarım aletlerinin tedavülde kullanılmasıyla pazar ekonomisine katkıda bulunmuş, demir ile yapılan askeri aletlerin çeşidinin artması, savaş tekniklerinin ilerlemesine neden olmuştur. 15. yüzyılda keşifler sonrasında ve doğuya gerçekleştirilen seferler neticesinde bu bölgelerden elde edilen bilimsel tekniklerin ışığında Avrupa'da önemli bilimsel aydınlanma dönemi yaşanmış teknolojinin de hızla ilerlemesi ile değişen iktisadi üretim tarzındaki gelişmeler 18. yüzyılın sonlarında 19. yüzyılın başlarında Sanayi Devrimini gerçekleştirmiştir. Dokumacılıkla başlayan Sanayi Devriminin gelişmesinde önemli yer altı kaynağı kömürdür. Dönemin enerji kaynağı olan odun buharlı makinelerin icadı ile yerini kömüre bırakmıştı. Sonrasında buharlı makinelerin icadı ile ulaşımda, sanayide ve ısınmada vs. önemli bir enerji kaynağı olarak yer alan kömür, I. Dünya Savaşı esnasında İngiltere donanmasında stratejik bir meta olarak petrolün kullanılması ile yerini petrole bırakmıştır. Petrol ilerleyen dönemlerde doğal gaz gibi enerji kaynakları günümüzde dünya devletlerinin dış siyasetinde belirleyici unsurlar olarak kendini göstermiştir.

Enerji güvenliği hususu o dönemlerde petrol üzerindeki kaynak riski ile ortaya çıkmış olup, 1956'da başlayan petrolün millileştirme politikaları ile patlak veren Arap-

İsrail savaşları ile Araplar ve İsrail'e destek veren Batılı devletler arasındaki mücadele neticesinde ortaya çıkan 1970'li yıllardaki petrol şoklarının yaşanması ile tekrar gündeme gelmiştir. O dönemlerden sonra devletlerin iç ve dış politikalarında enerji kaynaklarının önemi daha da artmıştır, hayatın her alanında enerji yer almış ve tüm alanlarda hammadde olarak kullanıldığı gibi bir devletin gücünü gösteren önemli göstergelerden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla eğer bir devlet dönemin stratejik kaynağı olan enerji kaynaklarına ve bu kaynakların ulaşım yollarına hakim ise dünyaya da hakim olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu yüzden uluslararası güvenlik politikalarında önemli yer tutmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı, farklı dönemlerde farklı koşullara göre değişmekle birlikte kavram kapsamında güvenlik tehditlerinin niteliği de değişmektedir. Değişen koşullarla birlikte güvenlik kavramının şekillenmesinde sosyo-ekonomik, siyasal alanlarda önemli bir yeri olan enerjinin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Şöyle ki, tarihsel süreç içerisinde zenginlik ve güç göstergesi olan kaynaklar üzerinde devletler sürekli mücadele ve çatışma içerisinde olmuştur. Kaynaklar üzerindeki bu çatışmalar ve kaynakların ölçsüz kullanımı son yıllarda sınırları aşan siyasi, ekonomik, coğrafi ve çevresel boyutlarda güvenlik risk ve tehditlerin artmasının başta gelen nedenleridir. Söz konusu boyutlar kapsamında ortaya çıkan risk ve tehditler; küresel ekonomik ve siyasi krizler, çevresel felaketler, terör, organize suçlar, bölgesel çatışmalar, açlık, yoksulluk, mülteci sorunu vs. gibi sayılabilir. Bu güvenlik tehditlerinin sınırları aşması ve artık tek bir devletin başedemeyeceği bir hal alması, güvenlik kavramının uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde tartışılmasına, yeniden kavramsallaşmasına ve kapsamının genişlemesine etkili olmuştur. Örneğin Soğuk Savaş döneminde, devlet merkezli, askeri güç odaklı bir bakış açısı olan realizm güvenlik yaklaşımı etkin bir şekilde kullanılmıştır. 1970'li yıllarda dünya petrol şokları, çevre felaketleri, nükleer felaketler, küresel ısınma, açlık, yoksulluk, göç, aşırı nüfus artışı, terör, organize suçlar gibi küresel güvenlik tehditlerinin artması askeri konular dışında ekonomik, sosyal ve çevresel konuların da dâhil edilerek güvenlik kavramı analizleri marksist, liberalist, inşaacı gibi uluslararası teoriler çerçevesinde ve ayrıca Koppenag gibi okullar tarafından tekrar değerlendirilmiştir.

Yeniden ele alınan ve kapsamı genişleyen güvenlik kavramı içerisinde yer alan tehditlerin başında dünyanın vazgeçilmezi olan enerji kaynaklarının tükenebilir gerçeği

gelmektedir. Enerji kaynaklarının tükenebilir olduğu ve dünyanın bu tehditle yüzyüze kalacağı uluslararası bazı araştırma kuruluşları tarafından raporlar ve araştırmalarla desteklenmiştir. Bunlardan 1968 yılında Roma Kulübü tarafından hazırlanan “*Büyümenin Sınırları*” adlı rapor ve Richard Falk’un, 1971 tarihli çevresel bozulmaların ve güvenlik arasındaki ilişki arasındaki öneme dikkat çeken ‘*Tehlike Altındaki Gezegen*’ (*This Endangered Planet*) kitabı, Lester R. Brown’nun *Redefining National Security* adlı eseri dikkat çeken çalışmalardır (Algan, 2005: 2).

Son yıllarda artan enerji talebine karşın, enerji kaynaklarının tükenebilir olması gerçeğiyle yüz yüze kalan devletlerin bu kaynaklara ve nakil yollarına hakim olmak hedefleri olarak gelecek planları içinde yer almaktadır. Dünya enerji kaynaklarının neredeyse üçte ikisine sahip Ortadoğu bu yüzden hegemon devletlerin uluslararası politikalarını yoğunlaştırdığı ve güç kullandığı önemli bir merkez halini almıştır. Yüzyıl içinde, Arap-İsrail Savaşı, İran-İrak Savaşı ve Körfez Savaşları, Irak’ın İşgali, Arap Baharı, Suriye ve Yemen İç Savaşı gibi pek çok kriz, savaş ve hala devam eden çatışmaların odağı olmuştur.

Ortadoğu stratejik olarak sadece enerji kaynaklarından zengin olmayıp aynı zamanda Hint Yarımadası’nın Batısından başlayan Güney-Batı Asya ile Kuzey Afrika’nın kesiştiği bir alanı oluşturan, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birleştiren bir coğrafyaya sahiptir. Önemli deniz ticaret yolları olan Hürmüz Boğazı, Aden Körfezi ve Babel Mendep Boğazı, Süveyş Kanalı, Cebeli Tarık Boğazı, Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı Ortadoğu’da yer almaktadır. Ayrıca üç büyük semavi dinin doğduğu ve dünyaya yayıldığı, yüzyıllardır farklı medeniyetlerin ve kültürlerin bulunduğu bir bölgedir. Batılı devletler tüm bu özelliklere sahip olan Ortadoğu üzerinde hâkimiyet politikalarını, bölge halklarının çoğulcu bir demokrasiyle kendi kendilerini yönetmelerine ve güçlenmelerine izin vermeksizin yürütmektedirler. Ortadoğu ülkelerinin çoğu I. Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin dağılmasıyla Avrupa emperyalizmin altında bir süre manda rejimlerine maruz kalmışlar, sonraki dönemlerde bağımsızlıkları verilse bile hanedanlık rejimleri ile suni iktidarların hakim olduğu hegemon devletlerin güdümünde idare edilmişlerdir. Bu suni iktidarlar ve otoriter rejim nedeniyle Ortadoğu’nun çoğu ülkesinde demokrasinin gelişmesi sağlanamamıştır. Ortadoğu’nun sosyal yapısında var olan etnik çeşitlik ve mezhep bölünmelerinden dolayı mevcut otoriter rejimler, mezhep çatışmaları ve iç savaflara neden olmuştur.

Hegemon güçler ve Batılı ülkeler bu durumu kullanmış olup bölgenin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığında önemli rol üstlenmişlerdir. Hala devam eden bu çatışma ortamı ve istikrarsızlık bölgede organize suçlar, uyuşturucu ve her türlü silah kaçakçılığı, uluslararası terörizm, göç, mülteci sorunu gibi tehdit ve riskleri beraberinde getirmektedir. Siyasi tehditlerin yanı sıra savaşlar ve çatışmalar esnasında kullanılan konvansiyonel ve kimyasal silahlarla çevresel tahribatlar yapılmakta olup, küresel çevre sorunlarının artmasına neden olmaktadır.

Petrol ve doğal gazın dağıtımında kullanılan petrol ve doğal gaz boru hatları sürekli terör eylemlerinin hedefindedir ve enerjinin tüketiciye ulaşmasında engel teşkil etmektedir. Bu durum, dünya enerji kaynaklarının üçte ikisine sahip olan ve ticaret yollarının merkezi olan Ortadoğu bölgesini şüphesiz enerji güvenliği açısından en çok dikkate alınması gereken bir bölge olmasını gerekli kılmaktadır.

Bu bağlamda yapılan çalışmada, güvenlik kavramı ve güvenlik kavramının gelişimi incelenmiş ve yeni güvenlik kavramı konseptinde güvenlik risk ve tehditler araştırılmıştır. Enerji güvenliği kavramı ve tarihsel süreç içerisindeki gelişimi incelenmiş olup, ekonomik, siyasi, çevresel ve coğrafi boyutları çerçevesinde risk ve tehditleri belirlenmiştir. Jeostratejik ve jeopolitik açıdan enerji güvenliğinde kilit rol oynayan Ortadoğu bölgesinin mevcut enerji profili çıkartılarak ülke bazında hem bölge ülkelerinin hem de enerji güvenliğinde söz sahibi olan diğer ülkelerin enerji politikaları karşılaştırılarak küresel enerji güvenliği bağlamında değerlendirilmesi ve küresel enerji politikalarının Ortadoğu üzerindeki siyasi, ekonomik ve çevresel etkisi irdelenerek, enerji kaynaklarının Ortadoğu'da neden olduğu güvenlik sorunlarına ve küresel enerji güvenliği sorunlarına çözüm önerisi araştırılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bireylerin, toplumların ve ülkelerin refahı açısından enerji ihtiyacı teknoloji ile paralel giderek artmaktadır. Uluslararası ilişkiler, devletlerin iç ve dış siyaseti açısından ana belirleyici unsurlardan birisi olmakla birlikte enerjiye bağımlılık, ülkelerin dış güvenlik politikalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle enerji kaynaklarına sahip olmanın verdiği uluslararası gücü elde etmek için devletler sürekli mücadele içerisinde olup, uluslararası politikalarını, enerjiye ve onlara giden yollara denetim kurma üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Petrol, doğal gaz rezervlerinden zengin ve ayrıca

önemli deniz ticaret yollarının, körfez ve boğazların geçiş noktası olmasıyla jeopolitik ve jeostratejik olarak enerji jeopolitiğinde önemli bir bölge özelliğinin taşımaktadır. ile jeostratejik, jeopolitik öneme sahip Ortadoğu bölgesi de bu nedenle güçlü devletlerin güç mücadelesine sahne olmaktadır. Ancak söz konusu bu mücadele bölgeyi sosyo-ekonomik ve siyasi açıdan istikrarsız hale getirmektedir. Ortadoğu'daki bu istikrarsızlık ve çatışmaların yaşanması küresel enerji arz güvenliğini ve aynı zamanda bu bölgede yaşayan halkın güvenliğini tehdit etmektedir.

Enerji güvenliği konusunda bütüncül bir bakış açısı ile yapılan çalışmalar çok az olup spesifik konularda ve spesifik enerji kaynağı üzerinden çalışılmıştır. Dolayısıyla enerji güvenliği kavramını; güvenlik kavramı kapsamında tarihsel süreçte inceleyerek bütüncül bir bakış açısı ile siyasal, ekonomik, çevresel ve coğrafi boyutlarında analiz etmek ve özellikle enerji kaynaklarından dolayı hegemon güçlerin enerji çatışmasının odağında olan Ortadoğu üzerinde politikaları incelenerek, enerji kaynaklarının Ortadoğu'ya getirdiği avantajları, dezavantajları ve dolayısı ile ortaya çıkan küresel enerji güvenliği sorunlarını (risk ve tehditleri ile) belirleyip, bu sorunların nasıl aşılabileceği hususunda çözüm aramak, dünya enerji güvenliği politikalarına ve akademik çalışmalara katkıda bulunmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

1.3. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmanın birinci hipotezi; enerjinin varlığı Ortadoğu'yu küresel güçlerin iktidar savaşını yürüttükleri bir ortama dönüştürmüş olup, bu güçlerin bu bölgede barışı ve demokrasiyi getirmek kisvesi altında bölgede çıkar politikaları, kaynak çatışmasının derinleşmesine ve dolaylı olarak enerji güvenliği tehditlerinin artmasına zemin hazırlamıştır.

İkinci hipotez; Ortadoğu'da hegomon devletlerin enerji kaynakları üzerindeki hakimiyet mücadelesi, bu bölgede yaşayan insanların yaşam haklarını tehdit etmekte hatta yok etmektedir. Çatışmanın neden olduğu çevresel sorunlardan kaynaklı gelecek nesillerin devamı için mevcut çevre faktörleri yok edilmektedir.

Üçüncü hipotez; Ortadoğu; enerji kaynaklarından zengin olmasından dolayı vekalet ve minyatür savaşlarının odak noktası olduğu gibi aynı zamanda küresel enerji sorunlarının çözüm noktasıdır. Ortadoğu'daki savaş ve çatışmanın çözümü tüm dünyanın ihtiyacı olan enerji üzerinde küresel uzlaşma ve diğer rüzgar, güneş gibi

alternatif enerji kaynak çeşitliliğinin artırılması ile mümkün olacaktır. Ayrıca Ortadoğu’da Türkiye ve İran gibi güçlü bir siyasi rejime sahip ülkelerin öncülüğünde bölgesel güç birliği ile bu bölgenin sosyo-ekonomik ve politik kalkınmaları sağlanarak kaynak çatışması ile ortaya çıkan güvenlik risk ve tehditlerin önlenmesinde ve hatta etkin bir kaynak yönetimi ile küresel enerji güvenliğinin tesisinde önemli bir rol oynayacaktır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada; enerji güvenliği kavramı tarihsel süreçte incelenmiş olup, enerji arzı, enerji talebi ve enerji transferi çerçevesinde ele alınmıştır.

Enerji güvenliğinin mevcudiyet, erişebilirlik, elde edilebilirlik, hesap verilebilirlik ve sürdürülebilirlik unsurları göz önünde bulundurularak siyasal, ekonomik, coğrafi ve çevresel boyutları ile irdelenmiş ve bu kapsamda güvenlik tehditleri araştırılmıştır.

Ortadoğu bölgesi özellikle son yüzyılda stratejik bir kaynak olarak görülen ve tüm dünyanın gereksinim duyduğu petrol ve doğal gaz, rezervlerinin yaklaşık üçte ikisine sahiptir. Bu bağlamda, Ortadoğu’nun enerji profili, sosyo-ekonomik, siyasi mevcut durumu araştırılmış olup, bu çalışmada enerji kaynağı ile birlikte stratejik enerji yollarına ve boğazlarına ev sahipliği yapan bölgenin küresel güçlerin odağında önemli bir enerji bölgesi olduğunun önemi, bölgedeki yaşanan kaynak çatışması, savaş ve krizlere vurgu yapılmıştır.

Ortadoğu’daki yaşanan istikrarsızlıkların kaynağı araştırılmış olup, küresel enerji güvenliğini de etkileyebilecek sorunlar incelenmiştir. Ortadoğu’nun sahip olduğu enerji kaynaklarının bölgeye getirdiği avantajlar ve dezavantajlar nelerdir tespit edilerek, bölgesel güç birliği temelinde çözüm önerisi aranmıştır. Diğer taraftan küresel enerji güvenliğinin sağlanmasında, Ortadoğu’da gerçekleştirilecek barışçıl, uzlaşmacı ve demokratik politikalar ile mümkün olabileceği gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Bu açıklamalar ışığında araştırmanın gereksinim duyduğu bilgilere ulaşmak anlamında “Dolaylı ve Alıntısız Araştırma Yöntemi” nden yararlanılmıştır. Bu yöntem çerçevesinde araştırmada daha çok içerik analizlerine ve ikincil veri analizlerine yer verilmiştir. Yapılan tüm bu analizler kapsamında teoriler, kavramlar karşılaştırmalı ve eleştirel bir biçimde değerlendirilmiştir.

Ortadoğu’da özellikle enerji rezervlerinden zengin Körfez Ülkelerinin elde edilen veriler çerçevesinde ve içerik analizi ile genel olarak sosyo-ekonomik ve siyasi mevcut durumları enerji güvenliği açısından güçlü, zayıf yönleri çıkartılmıştır. Bu çerçevede belirlenen güvenlik risk ve tehditleri kapsamında enerji kaynaklarının söz konusu ülkelere avantaj mı? Yoksa dezavantaj mı sorusuna cevap aranmış ve belirlenen potansiyel dinamikler üzerinden sorunlara çözüm önerisi araştırılmıştır.

1.5. Araştırmanın Bilgi Toplama ve İşleme Araçları

Yazılı kaynak taraması yoluyla elde edilecek bilgi ve bulgular niteliksel çözümlene teknikleri kullanılarak işlenmiştir. Araştırmanın bilgi toplama yöntemi içerik analizi ve ikincil veri analizi ile desteklenmiştir. Araştırma internet, e-kitap ve kitap, dergi ve makale gibi yazılı kaynaklar ve bazı kurum kuruluşların internet veri tabanlarından elde edinilen bilgiler ışığında hazırlanmıştır.

1.6. Araştırmanın Anahtar Kavramları ve Tanımları

Güvenlik: Arnord Wolfer’a (1952: 484, 485) göre güvenlik, objektif anlamda “elde edilen değerlere karşı tehdidin yok olduğu durum”, subjektif anlamda ise, “korkunun olmadığı durum”dur.

Brauch’a göre (2008: 4) güvenlik “Bir toplumsal değer olarak güvenlik tehlike, risk, düzensizlik ve korkunun karşıtı olarak, koruma, risk yokluğu, kesinlik, güvenilirlik, itimat ve güven ile öngörülebilirliğe ilişkin kullanılmaktadır” olarak toplumsal bir değer temelinde tanımlamıştır.

Dedeoğlu’na (2008: 32, 29) göre ise “güvenlik kavramı, daha çok güvensizlik ihtimallerinin ortadan kaldırılması durumunu ifade eder. Güvensizlik ihtimalleri ise, şiddete maruz kalma, yokluk, yoksunluk ve yoksullukla karşılaşma ihtimalleri demektir. Güvensizlik ihtimalleri, riskleri gündeme getirir, riskler gerçekleşme yakınlığına bağlı dozlarda endişe ve korku yaratır, her endişe ve korku yaratan durum tehlikeli bulunur, tehlikelerin yakınlığı ve büyüklüğü ister algılara ister olgulara dayansın, tehdit olarak görülür”

Risk: Küçükşahin’e (2006: 18) göre “olması muhtemel bir olay, olayın şiddeti, personelin veya kaynakların olayın tehlikesine maruz kalması sonucu potansiyel olarak kayba veya zarara uğraması durumları” olarak riski tanımlamıştır.

Tehdit: Karabulut'a (2009: 3)göre "bir devlet, toplum ya da bireyin yaşamına veya sahip olduğu değerlere yönelik olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeli olan olaylar ya da olgular" dan oluşmaktadır.

Enerji Güvenliği: Uluslararası Enerji Ajansı enerji güvenliğini..." uygun fiyatlarda kesintisiz enerji kaynaklarına erişim" (www. [iea.org](http://www.iea.org), 03.08.2014) olarak ifade etmektedir. Baumann (2008: 4) ise enerji güvenliğini "enerjinin makul fiyatta ve güvenilir enerji arzıdır" diye tanımlamaktadır. Dolayısıyla enerji güvenliği enerjinin üretiminden son tüketiciye erişimine kadar ekonomik, siyasi ve çevresel tüm süreçleri kapsamaktadır.

Ortadoğu: Şahin'e (2011: 11,12) göre "Eski Dünya (Avrupa-Asya-Afrika) karalarının birleştiği orta bölüm olarak ifade edilmektedir; ancak bu tanım sık sık değişikliğe uğramaktadır""bugün Orta Doğu bölgesini hangi devletlerin içerdiği konusunda bir görüş birliği bulunmamakla birlikte, Ortadoğu'yu kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ve güneyde Yemen'in çevrelediği kabaca bir dikdörtgeni içine alan bölge"dir

1.7. Araştırmanın Sunuş Sırası

Bu araştırma yedi ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm araştırmanın konusu, amacı, önemi, varsayımları ve yöntemini anlatan alt başlıklardan oluşmaktadır.

İkinci Bölümde "Güvenlik Kavramı ve Tarihsel Süreç İçerisinde Değişimi" ana başlığı altında "Güvenlik Kavramı", "Güvenlik Kavramının Değişimi, Yeni Risk ve Tehditler" bölüm başlıkları yer almaktadır. Bu bölümde Güvenliğin tanımı ve kavramsal çerçevesi açıklanmış olup, tarihsel süreç içinde gelişimi anlatılmıştır. Tarihsel dönemlerle değişen güvenlik kavramı, yeni tehdit algılamaları ve siyasi, ekonomik, toplumsal boyutları ele alınarak irdelenmiştir.

Üçüncü Bölümde, "Değişen Güvenlik Kavramında Enerji Güvenliği" ana başlığı altında "Enerji Güvenliği Kavramı", "Tarihsel Arka Planı", "Enerji Güvenliğinin Uluslararası Güvenlik Yaklaşımındaki Yeri ve Hâkimiyet Teorileri", "Enerji Güvenliğinin Boyutları", "Enerji Güvenliğinin Ekonomik Boyutu", "Enerji Güvenliğinin Siyasal Boyutu", "Enerji Güvenliğinin Coğrafi Boyutu", "Enerji Güvenliğinin Çevresel Boyutu" alt bölümleri yer almaktadır. Bu bölümde, değişen güvenlik kavramı kapsamında enerji güvenliği kavramı ve enerji güvenliğinin tarihsel süreci anlatılmıştır.

Enerji güvenliğinin uluslararası güvenlik yaklaşımları ve hakimiyet teorileri çerçevesinde analizi yapılmıştır. Enerji güvenliği ekonomik, çevresel, siyasi ve coğrafi olarak dört boyutta ele alınarak incelenmiş her boyut kapsamında risk ve tehditler belirlenmiştir.

Dördüncü Bölüm, “Ortadoğu’nun Enerji Güvenliği Açısından Önemi” ana başlığı altında “Ortadoğu Kavramı Nasıl Ortaya Çıktı?”, “Ortadoğu’nun Genel Olarak Sosyo-Ekonomik ve Siyasi Yapısı”, “Ortadoğu’nun Jeopolitiği”, “Ortadoğu ve Dünya Enerji Profili” alt başlıkları yer almaktadır. Bu bölümde ise, dünya enerji kaynaklarının üçte ikisini bünyesinde barındıran Ortadoğu, zengin enerji kaynaklarının yanı sıra coğrafik konumu olarak dünya enerjisinin bağımlı olduğu bir bölge olarak jeostratejik önemi üzerinde durulmuş olup, küresel enerji güvenliğinde olumlu ve olumsuz etki oluşturabilecek mevcut durumu anlatılmıştır. Ortadoğu kavramı tarihsel süreçte incelenmiştir. Küresel ekonomiler ve enerji konusunda tüm aktörlerin odağı ve dünya enerji kaynaklarının önemli bir oranına sahip olan Ortadoğu’nun enerji profili çiktartılmıştır.

Beşinci Bölümde “Küresel Enerji Güvenliği Uygulamaları ve Ortadoğu Politikaları” ana başlığı altında “Enerji Kaynaklarına Bağımlı Tüketici Ülkeler Açısından Enerji Arz Güvenliği ve Ortadoğu Politikaları ve “Enerji Kaynaklarından Zengin Ülkeler Açısından Enerji Güvenliği Politikaları” olmak üzere iki başlık ve alt başlıklar altında dünya enerji güvenliğinin etkileyen ülkeler özellikleri ve coğrafyaları dikkate alınarak ülke bazında incelenmiştir. Bu bölümde günümüzde neredeyse savaş ve çatışmaların kaynağı olan enerji üzerinde dünya enerji eko-politiğinde önemli rol oynayan ülkeler üretici ve tüketici ülkeler açısından irdelenmiştir.

Altıncı Bölüm, “Ortadoğu’nun Zenginliği Enerji Kaynakları: Ortadoğu’nun Yok Oluşumu? Var Oluşu Mu?” ana başlığı altında “Ortadoğu’da Temel Sorunlar”, “Enerji Kaynaklarının Ortadoğu Ülkelerine Avantajları ve Dezavantajları (Enerji Güvenliği Risk ve Tehditleri)”, “Enerji Güvenliğinin Sağlanmasında Ortadoğu’nun İstikrarı, Bölgesel Güç Birliği”, “Genel Olarak Enerji Güvenliği Politikaları ve Küresel Uzlaşma” alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu bölümde, Ortadoğu’daki yaşanan istikrarsızlıkların kaynağı araştırılmış olup, küresel enerji güvenliğini de etkileyebilecek sorunlar incelenmiştir. Ortadoğu’nun sahip olduğu enerji kaynakların bölgeye yapmış olduğu olumlu ve olumsuz etkisi enerji güvenliği risk ve tehditleri nelerdir? Bu bölümde tespit

edilerek çözüm önerisi aranmıştır. Ayrıca dünya ihtiyacını karşılayabilecek olan enerji kaynaklarının üçte ikisinin Ortadoğu'da bulunması Ortadoğu ülkelerine ne kadar avantajı var? Veya söz konusu kaynaklardan dolayı ne kadar sorun yaşıyor irdelenerek, Ortadoğu üzerinde yaşayan bireylerin güvenliği, devletlerin refahının bölgesel güç birliği temelinde araştırılmıştır. Diğer taraftan dünyanın ihtiyacı olan enerji kaynağının tüm tüketicilere en uygun koşullarda erişiminin sağlanmasında yani küresel enerji güvenliğinin sağlanmasında, Ortadoğu'da gerçekleştirilecek barışçıl, uzlaşmacı ve demokratik politikalar ile mümkün olabileceği üzerinde durulmuştur.

Yedinci bölümde, Sonuç bölümü yer almaktadır. Bu bölümde araştırmanın genel değerlendirmesi yapılmıştır.

Ekler Listesi başlığı altında, Enerji güvenliğinin ulusal ve uluslararası önemini vurgulamak ve daha iyi anlayabilmek için, dünya genelinde mevcut bulunan enerji kaynakları ve paylaşımları tablo analizleri ve gelecek projeksiyonları verileri ve yorumları bulunmaktadır. Ayrıca Ortadoğu Körfez ülkeleri ağırlıklı sosyo-ekonomik verileri tablolar halinde verilmiştir.

2. GÜVENLİK KAVRAMI VE TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE DEĞİŞİMİ

Bu bölümde Güvenliğin tanımı, tarihsel süreç içinde kavramsal değişimi anlatılmıştır.

2.1. Güvenlik Kavramı

Latince “se-curus” kelimesi orijinininden türeyen İngilizce güvenlik kelimesinin karşılığı “security” dir. Güvenlik terimi genel anlamda “kaygıdan üzüntüden emin olma, risk veya endişenin olmadığı bir durum” olarak kullanılmaktadır (Mesjasz, 2004: 4).

Güvenlik kavramının, farklı perspektiflerde çok çeşitli tanımlamaları mevcuttur. Ulusal/uluslararası disiplinde içinde barındırdığı unsurlarıyla birey, aile, kurum veya ülkelere göre farklılık gösterdiği gibi tarihsel süreç içinde gelişen siyasi, ekonomik, sosyal olaylarla güvenlik kavramının kapsamı değişmiştir.

Brauch’a göre (2008: 2) güvenlik, ”sosyal bilimlerde genel çerçeve ve boyutlara tekabül eden, bireylere konulara, toplumsal adetler ile değişen tarihsel şartlara ve durumlara uyarlanan temel bir kavramdır” . Arnord Wolfer’a (1952: 484, 485) göre ise güvenlik, bir ulusun daha çok veya daha az önemli görebildiği bir değerdir. Bu konu daha çok güç ve zenginlik olarak uluslararası ilişkilerde önemli iki değer olarak karşımıza çıkar. Güvenlik objektif anlamda “elde edilen değerlere karşı tehdidin yok olduğu durum”, sübjektif anlamda ise, “korkunun olmadığı durum” dur. Karabulut ‘a (2011: 10, 11) göre, “objektif güvenlik isminden de anlaşılabiliceği üzere fiili/görünür olan üzerine inşa edilmişken, sübjektif güvenlik psikolojik etkenler üzerine şekillenmektedir. Bir uluslararası aktörün objektif güvenliği başka bir aktöre veya bir devletin başka bir devlete ne kadar zarar verebileceğine veya ne kadar zarar verme niyetinde olduğuna bağlıdır” ...“Sübjektif güvenlik ise objektif güvenliğe göre daha açık uçlu bir kavramdır. Çünkü insanların kendini güvende hissetmelerinin sınırı yoktur”.

Ayrıca güvenlik kavramında “neyin güvenliğinin sağlanacağı” sorusunun karşılığı önemlidir. Neyin güvenliği sorusunun karşılığı devlet ise 20. yüzyılın ortalarına kadar askeri tedbirler ve ulusal toprak bütünlüğü öncelikli idi. Ancak son yıllarda küreselleşme ile ortaya çıkan ulus sınırlarının aşan terör, çevre felaketleri, siber terör, mülteci sorunu, organize suçlar gibi birçok tehdit unsuru ile devletler mücadele

etmektedirler. Bu tehditlerin mücadelesinde devletlerin ortak politikaları söz konusu olmaktadır. Bu durumda güvenlik kavramında esas alınması gereken diğer bir husus zamana ve olaylara karşı ortaya çıkan bazı şartların belirlenmesidir veya güvenliğin neyi, neye, hangi şartlarda olması gerektiği ile ilgilidir. Daha ziyade zamana ve mekâna bağlı olarak toplumsal ve siyasi olarak göz önünde bulundurulurken, kavram içerisinde tehditlerin, zarar ve tehlikenin ve bunları kimin, neyin oluşturduğu sorularına cevap aranmalıdır (Aras vd, 2010: 20). Örneğin, Soğuk Savaş döneminde askeri ve güç odaklı realist güvenlik politikaları çerçevesinde uluslararası güvenlik stratejileri yaygın olup, askeri strateji ve politikalarından (“birinci derece politika” (high politics)) oluşan ulusal güvenlik kavramı öncelikli idi. Ancak süreç içerisinde küresel olarak yaşanan olaylara paralel olarak günümüzde özellikle küreselleşme ile birlikte değişen koşullarda farklı güvenlik risk ve tehditler çıkmıştır. Ekonomik, sosyal, çevresel içerikli bu risk ve tehdit unsurları “ikinci derece politika” (low politics) konuları içerisinde değerlendirilmekte olup, özellikle son yıllarda sınırları aşan güvenlik tehditleri olarak, sınırları aşan çevresel felaketler, göç, mülteci sorunları, sosyal adaletsizlik, açlık, yoksulluk, toplu ölümlere neden olan hastalıklar, biyoçeşitliliğin azalması, erozyon, asit yağmurları ve küresel ısınma gibi tehditleri low politics konuları olarak görülmektedir (Ülger, 2002: 86,87). Son yıllarda etkisini önemli derecede gösteren bu tehdit algılamalarıyla güvenlik kavramının sadece askeri boyutta açıklanamayacağını göstermektedir.

Güvenlik kavramından bahsetmek için birden çok faktörün bir arada olması gerekliliğinin de böylece altını çizmek gerekmektedir. Bu noktada Dedeoğlu'na (2008: 35) göre güvenlik, tek başına açıklanamaz, ülke varlığını koruması açısından bir içsel ve ya dışsal tehdidin olması gereklidir. Bu anlamda güvenlik anlayışı, öncelikle bireylerin yaşadığı çevrenin ihtiyaçlarını karşılamak anlamında istikrarlı olup olmadığına, bulunduğu çevrenin konumuna göre değişir. Ayrıca kullanım alanları içinde bir tehlikeye yönelik tedbir alma ve savunma algısı üzerine kullanılan güvenlik kavramı, coğrafi bölgelerin stratejik önemine göre bölge güvenliğinin yanında, toplumun, devletin, uluslararası ve diğer grupların ve dolayısıyla bireyin güvenliği gibi birbirini etkileyen unsurları içermektedir.

Bu bağlamda, güvenlik kavramı içerisinde tehdit, risk ve tehlike gibi unsurlar, önemli bir yer teşkil etmektedir. Tehdit, olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeli yüksek

olmasından dolayı güvenlik kavramı ile iç içe girmiş somut bir terim olarak görülmektedir.¹

Güvenlik kapsamı içinde ulusal güvenlik ve uluslararası güvenlik olarak ayrıca önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle realist-geleneksel yaklaşım çerçevesinde şekillenen bir ulusun çıkarlarının korunmasına yönelik her türlü tehdide karşı bir devletin toprak bütünlüğünün korunması olarak tanımlayabileceğimiz ulusal güvenlik kavramının farklı tanımları mevcuttur.

Beverly Crowford ve Ronnie D. Lipschutz'a göre ulusal güvenlik "bir devletin ülke bütünlüğü ve istikrarına yönelik iç ve dış tehditlerin olmadığı durumdur" (akt. Karabulut, 2011: 21). Ancak, ulusal güvenlik kavramı kapsamında, ulus-devletlerden oluşan uluslararası bir sistemde bir devletin ulusal çıkarlarının korunmasına yönelik her türlü tedbir, sosyo-ekonomik kaynaklar, siyasal, diplomatik hareketler devlet için fayda unsuru iken, bu unsurların dışında söz konusu devletin güvenliğine zarar verecek her türlü hareket tehdit olarak algılanabilir. Bu algılamaların sonucu olarak devletlerin izledikleri politika ve stratejiler mevcut devlet sınırlarının güvenliğini sağlarken diğer devlet, içerde veya dışarda grup ve bireylerin güvenliğine zarar verebilme noktasında güvenlik ikilemi yaşanabilir. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde nükleer silahların üretimi ve savaş ihtimalinde güvenlik ikilemi söz konusu olmuştur² (Erhan, 2002: 79, 80). Bir devletin kendi ulusal çıkarlarını korumak amacıyla diğer bir devletin veya

¹ Riskin kelime karşılığı, Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlüğünde "zarara uğrama tehlikesi" olarak, tehdidin kelime anlamı ise "gözdağı" olarak geçmektedir (www.tdk.gov.tr, 21.08.2014). Tehdit ise, Türk Silahlı Kuvvetleri Müşterek Askeri Terimler Sözlüğünde "millî menfaatlara ve millî güvenliğe yönelik her çeşit faaliyet ve girişimlerdir" (Küçükşahin, 2006: 18). Ayrıca Küçükşahin'e (2006: 18) göre riskin tanımı şöyledir; **Risk**; "olması muhtemel bir olay, olayın şiddeti, personelin veya kaynakların olayın tehlikesine maruz kalması sonucu potansiyel olarak kayba veya zarara uğraması durumlarının tanımıdır" Birçok düşünür **tehdit** terimini ise, "bir tarafın talepleri karşılanmadığı takdirde karşı tarafı cezalandırmayı şartlı bir taahhüde bağlayan eylemleri ifade etmekte kullanmaktadır. Ancak alışılmış dilde, sahip olunan değerlere yönelik 'tehditler' olarak; salgın hastalıklara, sellere, depremlere veya kuraklığa sıklıkla başvurulduğu görülmektedir".

Dedeoğlu'nun risk, tehlike ve tehdit için verdiği örnekte, "risk, komşu evde silah bulunması; tehlike, ev sahibini silahı eline alması; tehdit, o silahı vuruş pozisyonuna getirmesidir". Ayrıca, "güvenlik kavramı, daha çok güvensizlik ihtimallerinin ortadan kaldırılması durumunu ifade eder. Güvensizlik ihtimalleri ise, şiddete maruz kalma, yokluk, yoksunluk ve yoksullukla karşılaşma ihtimalleri demektir. Güvensizlik ihtimalleri, riskleri gündeme getirir, riskler gerçekleşme yakınlığına bağlı dozlarda endişe ve korku yaratır, her endişe ve korku yaratan durum tehlikeli bulunur, tehlikelerin yakınlığı ve büyüklüğü ister algılara ister olgulara dayansın, tehdit olarak görülür" (Dedeoğlu, 2008: 32, 29).

² "Güvenlik ikilemi modeline göre bir devletin güvenliğini sağlamaya yönelik davranışları, mevcut ya da potansiyel düşmanlarının güvenliğini tehdit etmekte ve bu aktörleri tehlikeye sokmaktadır. Söz konusu modelde A devletinin mutlak güvenliği B devletinin mutlak güvensizliği anlamına geldiğinden, bu durum devletleri güvensizlik sarmalına itmekte ve devletlerarası güven bunalımına neden olmaktadır" (Sandıklı ve Emeklier, 2012: 8, 9).

grupların güvenliğini tehdit etme noktasında uluslararası ilişkilerde askeri güvenlik ikilemine yol açar. Bu ikilem, uluslararası alanda bir taraftan askeri teknolojilerin artırılması ve yaygınlaştırılması ile silahlanma yarışları, savunma ve caydırmaya yönelik ulusal politikalar oluşturulurken, diğer taraftan bu ikilemi azaltmaya yönelik silahsızlanma, silahların denetimi ve azaltılması, uluslararası güvenlik konsensüslerini içeren ittifaklarla kendini göstermektedir (Buzan, 2008: 109). Bu çerçevede bir devletin içinde bulunduğu uluslararası sistemde kendi ulusal güvenliğini korumaya yönelik uzlaşma ve işbirliği kapsamında uluslararası güvenliği koruma anlayışı “uluslararası güvenlik kavramı”nın önemini ortaya çıkarır. Uluslararası güvenlik, “ulus-devletlerden oluşan uluslararası sistemin, güç kullanımı ve savaş tehdidinden uzak bir biçimde, global çatışmalardan korunması”dır (Özcan, 2011: 449). Tanımda da vurgulandığı üzere uluslararası güvenliğin sağlanması için işbirliği ve ortak politikaların uygulanmasını gerektirmektedir.

Güvenlik sadece savaştan korunma veya ulusal çıkarlar çerçevesinde kendi ulus güvenliğinin korunmasına yönelik değil ortaya çıkan toplumun refahını engelleyen tehditlerden toplumu, bireyi koruma gibi çok boyutlu bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla küresel alanda yaşanan tüm olumlu olumsuz gelişmelerden herhangi bir ulus, toplum etkilenebilmekte olup, dünya ekonomik, siyasal sistemi de bu yönde değişmektedir. Örneğin Soğuk Savaş döneminde Doğu-Batı çekişmesi var iken günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki büyük ekonomik, sosyal refah uçurumundan kaynaklı kuzey-güney ayrımında kendini göstermektedir (Ülger, 2002: 88, 89).

Soğuk Savaş döneminde ideolojik temelli ve iki karşıt kutuplu uluslararası sistemde, Batı ve Doğu Bloğu olarak kurumsal bir yapı oluşmuş, temel hedef; karşılıklı olarak silahların modernleştirilmesi ve geliştirilmesiyle birbirlerine karşı geliştirdikleri bu savunma sistemlerine yönelik güvenliklerini sağlama amacına hizmet etmekteydi. Şöyle ki, Soğuk Savaş öncesinde güvenlik, devlet merkezli, askeri tehdit odaklı realist güvenlik yaklaşımı çerçevesinde kavramsallaşmıştır. Bu algıdaki güvenlik kavramı II. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve SSCB'nin liderlik ettikleri Batı ve Doğu Blokları arasında sürdürülen Soğuk Savaş dönemindeki mücadele ortamı ile devam etmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca güvenlik hususu askeri güç odaklı politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. II. Dünya savaşı sonrası ülkelerde meydana gelen sosyal,

fiziksel, ekonomik tahribatlar, ayrıca iki süper gücün oluşturduğu iki kutuplu dünya düzeninde nükleer tehlike ve diğer evrensel savaş ihtimalleriyle ortaya çıkan ekonomik, toplumsal sorunlar nedeni ile güvenlik kavramının kapsamı tartışılmaya başlanmıştır (Buzan, 2008: 112). I. Dünya Savaşından sonra uluslararası barışı sağlamak ve uluslararası çatışmasızlığı ve işbirliğini savunan liberalizm ve Wilson İlkelerinin temelinde idealizm güvenlik yaklaşımının uluslararası sistemde gündeme gelmesi ile 1945 yılında Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Her ne kadar Wilson İlkeleri çerçevesinde barış çağrısı ve politikaları belirlense de II. Dünya Savaşı patlak vermiş ve dünya yine büyük bir savaşın tahribatlarına sahne olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra savaşta güçlü çıkan ABD ve Rusya arasında Soğuk Savaş olarak adlandırılan güç mücadelesi başlamıştır.

Bu süreçte ABD'nin öncülüğünde 1949 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuştur. Doğuda Rusya'nın öncülüğünde Varşova paktı ile doğu bloğu kurulmuştur. NATO ülkeleri, ulusal güvenliği yalnız askeri güçleriyle sağlayamayacaklarını, ancak güvenlik sosyal ve ekonomik anlamda bireylerin korunması ve sağlık, eğitim gibi yaşam standartlarının sağlanması konusunda, görüş birliği ile kurulmuş olup, SSCB'nin etkin olduğu 8 sosyalist ülke Varşova Paktı ise "Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması" olarak kurulmuştur. Aslında her iki antlaşma değerlerin korunmasına yönelik olsa da temel hedefinde her iki tarafın korunmasına yönelik savunma sistemlerini geliştirmektir. Dolayısıyla, bu gelişmelerle ortaya çıkan dünya rekabet dengesinin çok kutupluluktan iki kutuplu dünyaya geçmiştir. Bu dönemde dünya nükleer silah üretimi, bölgeler arasında iki süper gücün kontrol mücadelesine sahne olmuştur (Erhan ve Özkoç, 2015: 45,46). Güvenlik algılamaları da aynı zamanda ideolojik temelli iki ayrı kutup etrafında şekillenmiştir. Söz konusu bu dönemde "NATO ve Varşova Paktı bu her iki blokun karşılıklı olarak güvenliklerini sağlayan ve karşı taraftan gelebilecek bir saldırıyı bertaraf etmek amacıyla yönelik savunma sistemleri olarak kurulmuşlardır (Demiray ve İşcan, 2008: 149).

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu bloklar arasındaki mücadele SSCB'nin dağılması ile sona ermiş ve yerini ABD'nin liderliğinde tek kutuplu dünya sistemi almıştır.

ABD, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkelerin sahip olduğu enerji kaynaklarına ulaşmak, kaynak denetimini elinde tutmak için bu bölgede aktif

faaliyet göstermiştir. Rusya ise, kaybettiği gücü tekrar kazanmak ve etki alanını genişletmek için uyguladığı jeopolitik stratejiler ile Asya ve Ortadoğu Ülkelerinde etnik çatışmalarda etkin rol oynamıştır (Kasım, 2006: 19, 20). Bu dönemde yayılcı politikalar nedeniyle, uluslararası arenada her ne kadar silahsızlanma, barış, insan hakları gibi söylemler yer aldı ise de iki kutuplu Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi nükleer, biyolojik silahların küresel boyutta tehdidi, kaynak çatışması etrafında uluslararası gerginlik devam etmiştir.

Soğuk Savaş sonrasındaki gelişmeler bu bağlamda, göz önünde bulundurulduğunda özellikle ABD kendi ülke çıkarları için üçüncü dünya ülkelerinde sergilediği politikalar örnek verilebilir. SSCB'nin dağılmasıyla iki kutuplu dünya sistemin yerini ABD'nin liderliğinde tek kutuplu dünya sistemi almıştır. Amerika bu dönemde barışı tesisi etmek maksadında yeni bir dünya düzeni oluşturmaya çalışmıştır. Ancak global ekonomik ve çevre krizlerinde bile ABD kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir (Bakan, 2004: 11). Örneğin, 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Zirvesi'nde imzalanan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gereği 1997 yılında düzenlenen zirvede imzalanan Kyoto Protokolü hedefleri içinde üretim ve tüketim süreçlerinde kloroflorokarbonların azaltılması yer aldığı halde sera gazı salınımında çevreyi en çok kirleten ABD başta olmak üzere gelişmiş sanayi ülkeleri protokolü imzalamaya çekimser kalmış olup, ilerleyen yıllardaki zirvelerde bu tavır devam etmiştir (Gönel, 2002: 72, 73).

Esasen tarihsel sürece bakıldığında güvenlik tehditlerinin köklerinin, yüzyıllardan bu yana doğanın ölçsüz kullanılması ve kaynakların sömürülerek eşitsiz dağılımından ve gelecek nesiller düşünülmeden sadece refaha yönelik iktisadi üretim tarzına, dayandırmak mümkündür. Yüzyıllardan bu yana Batılı ülkeler tarafından doğanın ölçsüz kullanılması ve sömürge politikaları ile gerçekleştirdikleri iktisadi üretim faaliyetleri dünyanın günümüzde karşı karşıya kaldığı sosyo-ekonomik ve çevresel güvenlik sorunlarının temelini oluşturduğu söylenebilir.

Batılı Devletlerce uluslararası güvenlik, keşfettikleri yerleri sömürgeleştirerek çevresel varlıkların kendi ülkelerine akmasında ve ticaret ve çevresel varlıklara giden yolların kontrolünü elde tutmak için izledikleri stratejilerle kaynak denetimi üzerinde gelişmiştir. 14. ve 15. yüzyıllarda Avrupa ülkelerinin Asya ve Afrika ülkelerinde başlattığı keşiflerle ortaya çıkan kapitalist dünya sistemi ile çevreye geri dönüşü

olmayan zararlar verilmiş ve 18. ve 19. yüzyılda sanayi devrimi ile birlikte de sermayenin batıya akması ve burada oluşan artan refah ve güney bölgelerindeki sefalet bağlamında (merkez-perifer (kuzey-güney) ülke) ayrımını ortaya çıkarmıştır. Zaman içerisinde kapitalizmle birlikte nüfus, enerji, kentleşme ve sanayileşme alanlarındaki değişimler küresel boyutta çevresel, sosyo-ekonomik güvenlik sorunlarına neden olmuştur (Foster, 2002: 13, 14).

15.yüzyıldan bu yana ABD ve Sanayisi gelişmiş ülkelerin (kuzey ülkeler) güvenlik politikalarının merkezinde daima kaynak denetimi olmuştur ve gelişmemiş (güney) ülkeler üzerindeki sömürgeleşme politikalarını sürdürmüşlerdir. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise, sömürgeciliğin sona ermesi ile ulus devletler bağımsızlıklarını elde etmişler ve hegemon güçler arasındaki kaynak denetiminin, dolayısıyla güvenlik stratejilerinin boyutu değişerek bölgesel bir hal almıştır (Buzan, 2008: 109-112).

2.2. Güvenlik Kavramının Değişimi, Yeni Risk ve Tehditler

Soğuk Savaş öncesi ulusal sınırların korunmasına yönelik askeri ve güç odaklı realist güvenlik yaklaşımı, Soğuk Savaş sonrası siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel konuları da içine alan bir kapsamda genişlemiştir.

İnsanlığın varoluşundan bu yana ilerleyen teknolojik gelişme ve diğer yaşamsal alanlardaki oluşan ihtiyaçlarla doğru orantılı insanın insana ve insanın doğaya tahakkümü, sömürgeleştirme politikaları, sanayi devrimi ile ekonomik faaliyetlerin hız kazanması ve sürekli savaş ve çatışma ortamı son yıllarda ise dünyayı; çözülmesi zor, sosyo-ekonomik, çevresel ve siyasi küresel boyutlarda sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunsalda güvenlik politikaları da bu çerçevede değişmiş olup, söz konusu boyutlar kapsamında küresel çapta görülen çevresel felaketler, göç, gıda güvenliği ve kıtlık, kaynak çatışması, mülteci, salgın hastalık, terör, organize suçlar gibi birisi diğerinin nedeni ve sonucu olarak değerlendirebileceğimiz güvenlik risk ve tehditler olarak kendini göstermiştir.

Ulusların tek başına baş etmesi zor olan bu tehdit ve risklerin önlenmesi veya çözümünde uluslararası arenada BM, NATO'nun yanı sıra 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Dünya Sağlık Örgütü (WHO), ASEAN (Güney Asya Uluslar Birliği), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası teşkilatlar etkin birer rol

üstlenmeye başlamışlardır (Özcan, 2013). Ayrıca söz konusu bu güvenlik konuları küresel örgütlerin politikalarına da yansımıştır. Uluslararası platformda birçok kuruluş ve örgütler tarafından düzenlenen birçok konferans ve çok taraflı sözleşme yer almaktadır. Örneğin, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), 15 Ocak 1973 tarihinde Helsinki’de yaklaşık iki yıl süren 1 Ağustos 1975’de Helsinki Nihai Senedi’nin, 33 Avrupa ülkesi ile ABD ve Kanada tarafından devlet ve hükümet başkanları düzeyinde imzalanması ile sonuçlanan bir konferanstır. Helsinki Nihai Senedinin kabulü sonrası, AGİK’e taraf devletler tarafından, bu yeniden yapılanma süreci döneminde Paris’te “Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı” imzalanmıştır. Paris Şartı’nda, güvenlikle ilgili birçok konuda taraf devletlere yönelik tehdit unsurlarına yer verilmiş olup çevresel tehditler de eklenmiştir (Uğurlu, 2009: 79). AGİK’e katılan üyeler tarafından, güvenlik başlığı altında terörizme ve uyuşturucu kaçakçılığına vurgu yapılmış, özellikle devletlerin kuvvet kullanmaktan ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktan sakınmalarını, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesini ve her ikisinin de uluslararası barış ve güvenliği devam ettirilmesi ve sağlamlaştırılması için önemli temel unsurlar olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Paris Şartını imzalayan taraflarca, çevre sorunlarının ivedilikle çözümü için birlikte hareket etmeleri hususunda birleşmişlerdir (Paris Şartı, www.tbmm.gov.tr).

24 Ağustos-11 Eylül 1987 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Silahsızlanma ve Kalkınma Konferansında ulusal güvenlik boyutunun kapsamı genişletilerek askeri boyutuna ek olarak ekonomik, siyasal, sosyal ve ekolojik boyutları da eklenerek “toplumun huzurunu kaçıran her türlü kavram” benimsenen güvenlik tehditleri olarak benimsenmiştir (Küçükşahin, 2006: 10).

AB, AGİK ve NATO gibi kuruluşlar devletlerin tek başına tehdit ve güç kullanma duyarlılıklarını azaltmasında, çok uluslu anlaşmalar ile tehdit unsurunun şeffaflık ve denetim sistemi mekanizmasının oluşturulmasında birlikte politika uygulamada önemli rol (Demir, 2009: 15) üstlenseler de, son yıllardaki Ortadoğu’da yaşanan çatışmalarda ortaya çıkan toplu ölümler, göç, açlık, terör, katliamlar, mülteci sorunlarında bu kuruluşların çok etkin olmadıkları görülmektedir.

Güvenlik tehditlerinin küresel bir hal alması her ne kadar devletlerin uluslararası ilişkilerde işbirliğini gerektirse de devletler ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. Doğal kaynaklara uzaklık, bu kaynaklara ulaşma ve kontrol altında tutma

çabası yeni küresel sorunları beraberinde getirmektedir. Ancak, bu durumda devletlerin işbirliği çerçevesinde politikalar izlemeleri gerekliliğinden ziyade daha çok silahlanma ve savunma araçlarını üretmelerine neden olmaktadır. Diğer taraftan enerji kaynak arayışları ve izlenen bu hakimiyet politikaları bu kaynaklar üzerindeki çatışmalara neden olurken yeni güvenlik kapsamı içerisinde tehdit algılamalarının çeşitliliğini de artırmaktadır.

Özellikle ilerleyen teknoloji, hızla artan dünya nüfusu, kentleşme ve ekonomik faaliyetlerin artması, bunların temel girdisi olan enerji kaynakları üzerinde hakimiyet mücadelesi, etkin olmayan kaynak yönetimi kaynakların tükenme olasılığını gündeme getirmiştir.

Çevresel varlıkların tükenebilir olduğu üzerine literatürde birçok çalışma yapılmış olup, bu çalışmalardan en önemlileri; 1968 yılında Roma Kulübü tarafından hazırlatılan “Büyümenin Sınırları” adlı rapor, Richard Falk’un, 1971 tarihli çevresel bozulmaların ve güvenlik arasındaki ilişki arasındaki öneme dikkat çeken ‘*Tehlike Altındaki Gezegen*’ (*This Endangered Planet*) kitabı, L. R. Brown’nun *Redefining National Security* adlı eserlerdir (Algan, 2005: 2). Değişen tehdit algılamalarına yer veren ve etkin olmayan kaynak yönetimi ve tükenme olasılığı üzerinde öne çıkan çalışmalardan bir diğeri de, 1983 ‘te Richard H. Ullman’ın “*Redefining Security*”dir. Bu çalışmada Ullman, ulusal güvenlik için askeri tehdit unsurlarının dar kapsamda olduğunu ve güvenlik tehditlerinin küresel boyutta çevresel felaketler, salgın hastalıklar, göç, aşırı nüfus artışı ve çevresel varlıkların tükenmesi ile göç, kıtlık, nüfus artışı, güvensiz gıda güvenliği gibi tehditlerin de içine alarak genişletilmesi gerekliliğini savunmuştur. Amerikan bir yazar olan Ullman, bu tehditleri ABD için bir tehdit görerek, özellikle doğal kaynaklardan zengin Üçüncü Dünya Ülkelerinin bu kaynakları yönetmelerinde kapasitelerinin yetersiz olduğunu ve bu kaynaklara ihtiyacı olan başta ABD olmak üzere güçlü dünya devletlerinin, kendi güvenliğini sağlaması ve toplumsal refahı için bu ülkelerdeki kaynakların yönetiminde etkin olması gerekliliği üzerinde durmuştur (Ullman, 1983: 133-140, 141). ABD’nin bu minvalde hareket etmesi dünya güçleri arasında kaynak çatışmasının artmasında etkili olabilmektedir.

Kaynakların kıt olması ve bu kaynakların tükeneceği gerçeği kaynak çatışmasını artırmakla birlikte, iklim değişikliği, toprak ve su kirlenmesi, salgın hastalık, gıda güvenliği, göç, mülteci sorunu, organize suçlar vs. gibi çevresel güvenlik tehditlerini de

beraberinde getirmektedir (Renner, 2006: 11). Jack Goldstone bu kapsamda güvenliğin basit askeri, ekonomik veya çevresel bir durum olmadığını tüm bu konular çerçevesinde birbirini etkileyen unsurlar olduğunu ifade etmektedir (akt. Shaw, 1996: 39, 40). Son yıllarda soyo-ekonomik ve çevresel sorunların küresel ve karmaşık bir hal alması uluslararası güvenlik yaklaşımları çerçevesinde de Soğuk Savaş öncesi ve Soğuk Savaş döneminde özellikle sınırların korunmasına yönelik güç odaklı realist güvenlik yaklaşımının yetersiz kaldığını göstermiştir. Bu nedenle söz konusu bu gelişmeler ile niteliği ve niceliği değişerek artan güvenlik risk ve tehditler doğrultusunda uluslararası teoriler, okul ve ekoller tarafından tekrar değerlendirilmiştir. 1970'li yıllardan itibaren yaşanan çevresel felaketlerin sınırları aşması, petrol şokları, küresel ısınma, iklim değişikliği sorunları gibi küresel kapsamda tehditlerin ortaya çıkması ile güvenlik kavramının kapsamı uluslararası platformda tartışılmaya başlanmıştır.

1980 ve 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşme ile birlikte ekonomik, teknolojik her alandaki değişimler uluslararası siyasal değişimleri de beraberinde getirmiştir. Yeni güvenlik tehditlerinin ortaya çıkması ile güvenlik yaklaşımları da neorealistler, marksistler, inşacılar, İngiliz Okulu ve Kopenhag okulu gibi teorisyenler ve araştırma kuruluşları tarafından tekrar değerlendirilmiş olup, özellikle güvenlik kavramını risk ve tehditler kapsamında birçok boyutta ele alınması ve sistematize edilmesinde Kopenhag okulunun çok büyük rolü olmuştur.

Kopenhag Okulunun önde gelen araştırmacıları Mathews, Buzan Waever, Wilde ve Myers tarafından sınırları koruyan güç ve askeri odaklı güvenlik anlayışının yanı sıra bireylerin, toplumun güvenliğinin de yer aldığı güvenlik kapsamı çevresel, toplumsal, ekonomik siyasal boyutlarını içine alan boyutlarda genişlemiştir (Brauch, 2008: 6-8).

Tüm bu gelişmelerle birlikte küreselleşme, teknolojik araçların gelişmesi yeni güvenlik algısını değiştirdiği devletlerin refahlarında ve gelişmelerinde önemli rol oynamıştır. Kuşkusuz ekonomik faaliyetlerin ve yaşamın her alanında enerjiye olan ihtiyaç da paralel olarak artmaktadır. Özellikle hızla gelişen teknoloji ile birlikte enerjiye olan ihtiyaç giderek artmakta olup özellikle güçlü devletlerin enerji kaynaklarına sahip olmaları ve enerjiye giden yolların kontrolünü elde tutmaları uluslararası rekabette bir güç göstergesidir. Son yıllardaki küresel güvenlik risk ve tehditlerin ortaya çıkmasında kaynak çatışması gelmektedir. Kaynak çatışmasının ana kaynağı olarak kaynakların tükenebileceği gerçeği göz önünde bulundurulursa

tükenmesi muhtemel (fosil) enerji kaynaklar her devlet için önem arz etmektedir. Ayrıca artık hem evlerde hem de ticari iş yerlerinde hayatın her alanında kullanılan enerjinin arz güvenliği devletlerin en önde gelen güvenlik politikalarında yer almaktadır.

Enerji güvenliğinin ortak bir tanımı yoktur, ancak elektrik, gaz, fuel oil gibi ürünler hem ülkelerin ekonomik refahı, hem siyasi politikalarla hem de bireysel refah ile yakından ilişkilidir. Bu yüzden, ekonomik, politik, coğrafi ve çevresel olmak üzere enerji güvenliği birçok boyutta değerlendirilebilir (Baumann, 2008: 4, 5). Bu boyutlar göz önünde bulundurulduğunda enerjiye olan talebin artmasıyla, enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgelerde güçlü devletlerin denetimini sürdürmek istemesinden kaynaklı son yıllarda özellikle Kafkasya, Orta Asya, Ortadoğu ve Afrika'da meydana gelen siyasal istikrarsızlık güvenlik tehdit algılamalarında geçmişe nazaran büyük ölçüde değişime neden olmuştur. Bölgesel ve etnik çatışmalar, kaynakların adaletsiz dağılımı neticesinde ülkeler ve bölgeler arasındaki ekonomik ve refah seviyesindeki dengesizliklere paralel organize suçlar, uyuşturucu ve her türlü silah kaçakçılığı, uluslararası terörizm, göç, mülteci sorunu gibi bu güvenlik tehditlerin niteliği ve niceliği artarak şekillenmektedir.

3. DEĞİŞEN GÜVENLİK KONSEPTİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Bu bölümde, enerji güvenliği kavramı ve enerji güvenliğinin tarihsel süreci anlatılarak, enerji güvenliği uluslararası güvenlik yaklaşımları ve hakimiyet teorileri çerçevesinde irdelenmiştir. Enerji güvenliği ekonomik, çevresel, siyasal ve coğrafi olarak dört boyutta ele alınarak, her boyut kapsamında güvenlik risk ve tehditleri belirlenmiştir.

3.1. Enerji Güvenliği Kavramı

Yaşamın her evresinde temel bir ihtiyaç olan enerjiye talep giderek artmaktadır. Enerji, ısınma, beslenme, internet, TV, bilgisayar gibi eğlence bilgi edinme araçları, imalat sanayi, barınma vs. gibi ekonomik, sosyal hayatın her alanında önemli mal ve hizmet üretiminin temel girdisidir. Dolayısıyla enerjinin bir anda kesintiye uğramasıyla oluşabilecek kaos hayal bile edilemez. Bu yüzden enerji vazgeçilmez yaşam kaynağı olarak hayatımızda önemli bir role sahip olmakla birlikte, ulusal ve uluslararası her koşulda, enerjiye uygun fiyatta ve verimlilikte erişebilme konusu sürekli gündemde yer almaktadır. Bu bağlamda Ögütçü'ye (2014: 3) göre enerji “ticareti yapılan bir meta değil, aynı zamanda ulusal güvenliğin ve ekonomik refahın en önemli unsuru, stratejik bir varlık”tır. Diğer taraftan Johansson'a (2013: 199) göre enerji, “iyi işleyen bir toplum için vazgeçilmez bir emtiadır”.

Ancak enerji kaynaklarının çıkarılması, üretimi aşamalarında ve özellikle fosil enerji kaynaklarının kullanımı sırasında çevreye verdiği zararlardan ötürü dünya çevresel sorunlara maruz kalmaktadır. Hem insanlık için hayat kaynağı olan enerjinin kesintiye uğramamasını hem de kesintisiz enerji arzını hayatı etkileyen çevresel faktörlere zarar vermeden sağlamak gerekmektedir.

Çevre kirliliğinin dışında yaşam kaynağı olan enerjinin son tüketiciye ulaşana kadar tüm aşamalarda ekonomik, sosyal, siyasal ve coğrafi birçok risk ve tehdit söz konusudur. Tüm bu risk ve tehditler ve enerjinin kesintisiz bir şekilde sağlanmasına yönelik tüm süreçler enerji güvenliği kavramının konusu içerisindedir. Ayrıca enerji güvenliği kavramı, her ulusun her kuruluşun her dönemin öncelik ve ihtiyaçlarına göre değişiklik göstermekte olup, enerji güvenliği konusu, soyut, zor, bulanık tartışmalı bir konudur. Chester'a (2010: 887) göre, “enerji güvenliği terimi kullanımı dünya enerji

rejiminin dönüşümü ile evrilmektedir. Bu dönüşüm, yenilenemeyen enerji kaynaklarının egemen kullanımı, liberal enerji piyasaları, nükleer enerjinin gelişmesi, gelişmekte olan ülkelerin enerji talebinin artması, istikrarsız politikalar ve geniş ölçekli olayların etkisi ile belirginleşir”. Cherp ve Jewell’e (2014: 420) göre ise, enerji güvenliği terimi şimdiye kadar petrol arzına ilişkin klasik ekonomik çalışmalarda, bilimsel ve politik literatürde parça parça değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır, ancak titizlikle net bir şekilde kavramsallaştırılmamıştır.

Birden fazla boyutta ve birden fazla değişkeni içerisinde barındıran enerji güvenliğinin dolayısıyla ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak bazı kurumlar ve araştırmacılar tarafından yapılan tanımlar mevcut olup aşağıda verilmiştir.

Uluslararası Enerji Ajansı’nın tanımına göre, "enerji güvenliği, uygun fiyatlarda kesintisiz enerji kaynaklarına erişimdir“ (www.iea.org, 03.08.2014).

Baumann’ a (2008: 4) göre enerji güvenliği; “genel olarak enerjinin makul fiyatta ve güvenilir arzıdır”.

Bilgin’e göre (2015: 618) enerji güvenliği “arzulanan miktarda kaynağın uygun maliyetlerle, doğru zamanda ve doğru yerde olmasının sağlanması” olarak tanımlanmıştır.

Çelikipala’ya göre (2013: 7, 17-19) ise enerji güvenliğini “enerjinin makul bir fiyatla güvenilir ve yeterli miktarda arzı ya da ekonomik büyüme ve performansın devamlılığının sağlanması için yeterli miktarda enerji arzının makul ve istikrarlı fiyatlarla sağlanması” olarak tanımlamakta olup ekonomik, politik ve teknolojik boyutları ile değerlendirerek ifade etmiştir.

Küresel veya bir ülkenin evsel ihtiyaçlardan endüstriye, sağlıktan ulaşıma kadar her alanda ihtiyaç duyulan enerji, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesinde veya kırsaldan şehirleşmeye hızlı geçişlerde gelişme ile yakın ilişki içerisinde olduğu gibi diğer taraftan gelişmiş ülkelerin egemenliğini ve gücünü devam ettirme kaynağıdır. Enerji güvenliği politikaları da bu ehemmiyet ve amaca göre değişebilmektedir. Bu yüzden enerji güvenliği tanımları da değerlendirildiğinde enerji, politika ve stratejik bir değer olduğu gibi ekonomik bir ölçü olarak da görülmektedir. Ekonomik olarak kesintisiz bir şekilde tüketiciye ulaştırılması anlamında ele alındığında enerji güvenliği bir arz zinciri güvenliği olarak hayati önem taşır. Arz zinciri, enerjinin çıkartılması, işlenmesi,

taşınması, piyasası ve dağıtımı gibi tüketiciye ulaşana kadar tüm süreçleri kapsamaktadır (Mansson vd., 2014: 1, 2).

Enerji hizmetlerinin sürekliliği enerji güvenliği kapsamında değerlendirilmekte birlikte, enerji güvenliği konusunu olarak, 2007’de APERC (Asia Pasific Energy Research Center) tarafından mevcudiyet (availability), erişebilirlik (accessibility), hesaplılık (affordability), kabul edilebilirlik (acceptability) olarak etkili bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırılan unsurlar üzerinde birçok tartışmalar yapılmıştır, ancak genel olarak kabul görmüştür (Cherp ve Jewell, 2014: 420). Çelikpala bu sınıflandırmayı, enerji güvenliği kavramı içerisinde yer alan bu dört ana faktör olarak değerlendirmiştir. Bu faktörler birincisi mevcudiyet (availability), enerji kaynaklarının varlığının olup olmaması veya mevcut dünya enerji kaynaklarının tükenip tükenmeyeceği bağlamında arz-talebi karşılayıp karşılayamayacağını kapsar. İkincisi erişebilirlik (accessibility), mevcut kaynaklara ulaşıp ulaşılamayacağı, teknolojik imkanlar dahilinde enerjinin sürekli akışının sağlanması hususunda önemlidir. Üçüncüsü hesaplılık (affordability), enerji arz-talep dengesinin olduğu rekabetçi bir enerji piyasasının önemli olduğu bir unsur olmakla birlikte ekonomik olarak enerji kaynaklarının ikamesinde düşük maliyetle elde edilen fayda ve uygun fiyatlarda enerji arzının sağlanması önemlidir. Yatırımla elde edilecek enerjinin marjinal faydasının, marjinal maliyetinden yüksek olması önem taşımaktadır Bir diğer faktör ise sürdürülebilirlik (sustainability) “talep edilen enerjiye gerektiği sürece ve herhangi bir aksamayla karşılaşmadan ulaşabilmesi anlamına gelmektedir” (Çelikpala, 2013: 18-19). Diğer taraftan enerji kaynaklarının gelecek nesillere de kalacak şekilde temiz ve verimli akışının sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Enerji güvenliği tanımlarına ve unsurlar değerlendirildiğinde, makul fiyatta erişilebilir enerji arzının sağlanması ve sürdürülebilir yönetilmesi gibi genel bir anlam çıkmaktadır. Hemen hemen enerji arz güvenliği ile enerji güvenliği aynı içerikte tanımlandığı olduğu görülür. Ancak ulusal gelirlerinin neredeyse yarısını oluşturan doğal gaz ve petrol üretici ülkeleri için durum böyle değildir. Çünkü bu ülkeler enerji talep güvenliği çerçevesinde ürettikleri ürünlerden kar elde ederek ülke menfaatlerinde kullanmaları söz konusudur. Buna göre; Ediger’e göre, enerji güvenliğini üçe ayırılır. Birincisi **enerji arzı güvenliği**, enerji kaynaklarına sahip olmayıp, enerji tüketen ülkelerin enerji tüketimine kadar geçen süreçlerin makul bir şekilde sağlanmasıdır.

İkincisi **enerji talebi güvenliği**, Ortadoğu, Kafkasya ve Rusya gibi enerji arz eden ülkelerin ve gelirlerinin büyük çoğunluğunun enerjiden elde eden ülkelerin arz ettikleri enerji için “en uygun pazarda en yüksek fiyata satmak” tır. Üçüncü ise, **enerjinin transferinin güvenliğidir**; enerji güvenliğinin risk ve tehditlerinin çoğunluğunun olduğu bir unsurdur. Çünkü hem yüksek maliyet gerektirmektedir hem de coğrafi olarak enerji transferinin sağlanması zorunluluğu olan stratejik ülke ve bölgelerin ulusal güvenliğini derinden etkileyen bir husus olması yönünden önem arz etmektedir. Söz konusu ülkelerde siyasal nedenlerle terör saldırılarına veya her türlü siyasi, ekonomik saldırılara maruz kalmaktadırlar. Türkiye, Ukrayna transfer ülkelere örnek verilebilir (Ediger, 2010: 46, 47).

Sonuç olarak enerji güvenliği farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda farklı anlam ve önceliklere göre tanımlanabilmektedir. Enerji güvenliği, genel olarak arz-talep önceliklerine göre değişiklik gösterse de sosyal alandan çevreye siyasal alandan lojistiğe kadar geniş kapsamda ve uluslararası “kuramsal ve pratik yönleri ile güncel etkileşimi olan” bir kavramdır (Bilgin, 2015: 618).

3.2. Tarihsel Arka Plan

Petrol ilk olarak, 1870’li yıllarda, Pennsylvania’da lamba yağı ve çeşitli tıbbi uygulamaların üretiminde kullanılmıştır (Sevim, 2012: 4382). İlk petrol endüstri şirketi olarak John D. Rockefeller tarafından kurulan Standard Oil kurulmuştur. Bu şirketle birlikte petrol endüstrisinin şekillenmesinde John D. Rockefeller, önemli bir rol oynamıştır (Yergin, 1991: 24, 25). Bu şirket, 1911 yılında ABD antitröst yasalarına uygun hareket etmediği için mahkeme kararı ile Exxon, Mobil, Chevron ve Aramco gibi farklı şirketlere ayrılmış olup, söz konusu şirketler günümüzde de dünya enerji piyasasında etkin rol oynamaktadırlar. O dönemlerde, ABD’nin ülke genelinde petrol üretimleri mevcuttu, ancak stratejik anlamda petrolü, İngiltere ve Almanya kullanmıştır. Almanya, petrolü, 1850-1913 yılları arasında sanayi ve teknoloji alanlarında etkin kullanmıştır. 1905 yılında İngiliz Hükûmeti tarafından Anglo-Pers Petrol Şirketi aracılığı ile Basra Körfezindeki ilk petrol kaynağının kontrolü elde edilerek 1908 yılında İran topraklarında petrol üretilmiştir. İngiltere Ortadoğu bölgesinden Avrupa’ya petrol ihracatı için ilk girişimde bulunan ülkedir. Almanya tarafından 1889 yılında Ortadoğu’da bulunan petrol rezervlerinin kontrolü için Berlin-Bağdat demiryolu projesi

gerçekleştirilmiştir. Nihayetinde İngiltere ve Almanya arasında Bağdat petrolleri üzerinde mücadele o yıllarda başlamıştır. Berlin-Bağdat demiryolunun geçtiği bölgelerde rahat bir şekilde petrol sondajı yapılması başlıca amaçları olan Almanlar Musul ve Kerkük bölgelerinde zengin petrol rezervleri keşfetmişlerdir. Bu keşfin ardından Almanya ve Osmanlı Devleti ortak olarak Türk Petrol Şirketini kurmuşlardır (Sevim, 2012: 4382, 4383).

Berlin-Bağdat-Basra Demiryolu, Sultan II. Abdülhamit döneminde Almanlar tarafından inşa edildiği dönemde Fırat ve Dicle arasındaki bölgede Almanlardan oluşan bir heyet tarafından petrol yatakları üzerine bir araştırma yapılmış ve bu bölgede petrol olduğu ispatlanmıştır. Almanlar Bağdat demiryolunu, petrolün batıya transferi için kullanılmasını hedeflemiştir. Osmanlı Devletinden, bu yol güzergahında maden aramak için gerekli izni almışlardır (Olçar, 2010: 103, 104). Bu konu ile ilgili II. Abdülhamit tarafından Alman maden mühendislerinin de içinde bulunduğu bir araştırma ekibi oluşturup, 1901 yılında petrol araştırmaları için çalışma yürüttüğü ve bu araştırma sonucunda Musul ve Bağdat çevresinde, Dicle ve Fırat nehirleri havzasında petrol taraması raporu ve petrol haritası çıkartılmıştır (www.tariharastirmalari.com, 08.09. 2015).

Osmanlı hâkimiyetinde olup da daha sonra İngiltere mandasında olan Ortadoğu'da petrol arama hakkı elde eden Batılı ülkelerin çabası sonrasında, Foreign Office Anlaşması ile Türk Petrol Şirketi (İngiliz, Alman, Hollanda şirketi)'ne petrol arama hakkı verilmiştir ve bu verilen petrol arama hakkı haritası tüm Arap Yarımadasını kapsamaktadır. Böylece Ortadoğu'da petrol kaynaklarının olduğu düşüncesi ile hatta I. Dünya Savaşı döneminin Savaş Kabinesi Sekreteri Sir Maurice Hankey, Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'a "...petrol kaynakları (İran-Mezopotamya) üzerinde kontrol tesis etmek İngiltere için birinci sınıf savaş hedefidir" ifadesi ile bu bölgenin enerji kaynaklarını ele geçirme arzusunu vurgulamıştır (Demir, 2014: 108).

Birinci Dünya Savaşının sonunda Almanya ve Osmanlı Devletinin yenilmesi sonucunda zengin petrol rezervlerine sahip Ortadoğu'da birçok yeni jeopolitik politikalar da ardı ardına uygulanmıştır. Bunlardan en önemlileri bölgede Lübnan, Suriye, Irak ve Ürdün olmak üzere dört yeni devletin kurulmasıdır. Lübnan ve Suriye Fransa'nın, Irak ve Ürdün ise İngiltere'nin kontrolünde olmakla birlikte, aynı dönemde Türk Petrol Şirketinin sahip olduğu petrol üretimine dair imtiyazlar, İngiltere, Fransa ve ABD tarafından paylaşılarak Irak Petrol Şirketi'nin kurulması ile neticelenmiştir.

Şirketin, Fransız Petrol Şirketi, Anglo-Pers Petrol Şirketi, Shell ve Amerikan petrol şirketi olmak üzere dört ortaklı bir konsorsiyumdan oluşmuştu (Sevim, 2012: 4382).

İngiltere, 1920 yılında San Remo Anlaşması ile Musul petrollerinin %25'lik bölümünü Fransız devletine tahsis etmiştir ancak, Ortadoğu petroleri üzerinde pay sahibi olmak isteyen ABD tepki göstermiştir ve 1928 yılında ABD, Ortadoğu petrollerinden ilk payı Kırmızı Hat anlaşması ile almıştır ve İngiltere ve ABD ittifakının galibiyeti ile neticelenen II. Dünya Savaşı ile de enerji kaynakları üzerinde bu ülkelerin bölgede faaliyetleri artmıştır (Sevim, 2009: 93-95). Enerji kaynakları üzerindeki çatışma ve mücadele günümüzde aynı hızla devam etmektedir.

Enerji Güvenliğinin Ortaya Çıkışı? “Çeşitlilik, Yalnızca Çeşitlilik”

Enerji güvenliği konusu, esasen, Winston Churchill'in önderliğinde İngiliz donanmasının denizlerde hâkimiyetini sürekli kılmak amacıyla kömür yerine petrole dayalı bir sistemi kullanmış olması ile uluslararası önem kazanmıştır (Çelikpala, 2013: 7-8). Churchill I. Dünya Savaşı öncesi, Kraliyet donanmasının Alman donanmasından daha üstün niteliklere sahip olması çabasıydı. Bu yüzden kömür bu anlamda yetersiz kalıyordu. Petrolün donanma gemilerinde kömür yerine kullanılması ile savaş gemilerinin gücü ve hızı artmıştı. Fakat İran Körfezinden petrolün sağlanmasında sorunlar yaşanması ve stratejik önemi ortaya çıkınca, petrol üzerinde çatışma riski de ortaya çıkmıştır. O dönemlerde Churchill'e enerji güvenliği için ulusal stratejinin ne olması gerektiği sorusu üzerine petrolü dikkat çekerek Churchill'in cevabı “çeşitlilik, yalnızca çeşitlilik” olmuştur (Yergin, 2006: 69).

19. yüzyıl boyunca dünyanın neredeyse petrol arzının yarısı Azerbaycan-Bakü çevresinden sağlanmıştır. O dönemlerde Hazar Bölgesi dünyada petrol arzının sadece %4'lük kısmını karşılamaktaydı. Ancak geçen süre zarfında sanayileşmenin ve teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesi ve hemen hemen her alanda petrolün üretim girdisi olarak kullanılması, petrole bağımlılığı önemli ölçüde arttırmıştır. Dolayısıyla 1930'larda Ortadoğu'da petrolün ortaya çıkmasından bu yana, enerji kaynağı olan petrol üzerinde etkin olabilmek amacıyla küresel güçlü ekonomiler bu coğrafyaya odaklanmıştır. Çünkü tam bir mücadele sahnesine dönen Ortadoğu'daki enerji kaynakları dünya petrolünün %37'sine, doğal gaz kaynaklarının %18'ine sahiptir. %45 doğal gaz rezervi ile %65 petrol rezervi ile İran körfezi dünyanın en büyük rezervlerine

sahiptir (Luft, 2013: 1). 2015 verilerine göre Ortadoğu dünya toplamında petrolün %47,3'ne, doğal gazın ise %42,8'ine sahiptir ("BP Statistical Review of World Energy June 2016", 2018).

Enerji güvenliğinin kavramsallaştırılması daha somut bir şekilde 1956 ve 1973 yıllarında cereyan eden olaylarla başladığı söylenebilir. "...enerji arzının çeşitlendirilmesi, enerji politikalarının vazgeçilmez öğelerinden biri haline gelmiştir" (Sevim, 2010: 55).

1956 Temmuz ayında Mısır Batı ülkelerine ait petrol şirketlerinin varlıklarını dondurmuş ve millileştirme politikaları ile Süveyş Kanalını kontrol altına almış, bu olaylara misilleme olarak da Batı ülkeleri Mısır'ın kendi ülkelerinde hesaplarına bloke etmiştir. Akabinde, Britanya, Fransa ve İsrail müttefik olarak Kanal'a saldırmıştır. Ancak Birleşmiş Milletler'in müdahalesi ile ateşkes ilan edilmiştir. Büyük bir oranda Avrupa'nın petrol ithalatının sağlandığı Süveyş Kanalının kapatılması Avrupa için kriz niteliğine bürünmüş ve Süveyş Kanalı krizi Ortadoğu'nun jeopolitiği ve ekopolitiği açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bölgedeki Fransa ve İngiltere'nin etkinliği azalmıştır, Sovyetler Birliği'nin krizde her ne kadar el Nasr'ın yanında yer almış olsa bile Eisenhower doktrini sayesinde ABD bu kaybolan boşluğu doldurmuştur (Yılmaz Şahin, 2011: 114-116).³ 1960 yıllarına kadar bu 10 yıllık süreçte Mısır tarafından millileştirme politikaları ve uluslararası büyük petrol şirketleri tarafından kontrol altında tutulan ticari sistemin değişmesi üzerine küçük çapta petrol şirketleri bölgede faaliyet göstermeye başlamıştır. 1960 yılında petrol üretici ülkelerin de petrol fiyatlarının belirlenmesi dahil ilgili tüm konularda işbirliği sağlanması amacıyla OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) kurulmuştur (www.opec.org, 02.02.2015).⁴

³ Eisenhower doktrini 1956 yılında cereyan eden Süveyş Krizi sonrası bölgede bir takım ekonomik, askeri, siyasi politikalar uygulayarak İngiltere ve Fransa'nın bıraktığı boşluğu doldurma stratejisidir. ABD Başkanı Eisenhower tarafından ortaya atılmıştır. Eisenhower doktrini ABD kongresinde 7 Mart 1957'de kabul edilmiştir. Doktrinde uygulanacak politikalar şunlardır:

- "Ortadoğu ülkelerinin kalkınmalarına yardımcı olmak için bu ülkelere ekonomik yardım yapmak;
- Bölge ülkelerinin istemeleri halinde, bu ülkelere askeri yardım yapmak;
- Eğer bu ülkelerden herhangi biri komünizmin kontrolü altındaki bir ülkenin saldırısına uğrarsa (bununla kastedilen Mısır ve Suriye'nin durumuydu) ABD askerlerinin bu bölgede kullanılması;
- Bu tedbirleri gerçekleştirmek için üç yıl süre ile yılda 200 bin dolarlık bir ödeneğin Başkanlığın emrine verilmesi' idi" (Yılmaz Şahin, 2011: 117, 118).

⁴ **OPEC**; 10-14 Eylül 1960 tarihinde Bağdat' ta İran, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Venezuela'nın bulunduğu hükümetler arası gerçekleştirilen konferansta "petrol üreticilerinin adil ve istikrarlı fiyat güvenliği için üye ülkeler arasında politikaları birleştirmek ve koordine etmek ve ayrıca tüketici ülkelere verimli, ekonomik ve düzenli petrol arzının sağlanması" amacı ile oluşturulan bir organizasyondur. Daha

Petrol fiyatlarının kontrolü amacıyla petrol arz güvenliği üzerinde faaliyet gösteren OPEC 1974 yılındaki petrol krizi ile başarısızlığa uğramıştır (Çelikpala, 2013: 8, 9). 1973 petrol krizinde Arap devletlerinin, diğer Batı devletlerine karşı petrol arzını kesince, ABD, İsrail ve diğer Batı devletlerinin misillemeler ve protestolarının gerçekleşmesi, dünya genelinde enerjinin bir silah olarak kullanılabilmesi ve enerji güvenliğinin sağlanamayacağı endişesini gündeme getirmiştir. Böylece, enerji güvenliğinin önemi bu krizle daha da artmış ve enerji güvenliği üzerinde sistemsal ve küresel stratejiler yeniden belirlenmiştir (Cherb ve Jewell, 2011: 10).

1967 yılında Süveyş krizi ardından finansmanını ABD'nin sağladığı "Arap-İsrail Şeria Nehri Ortak Projesi'nin" ve diğer ortaya atılan projelerin gerçekleştirilmemesi, aynı zamanda Milli Su Şebekesi projesi kapsamında İsrail'in Şeria Nehri sularının %40'unu kendine ayırması, Ürdün-İsrail arasında sınır çatışmaları ve Sovyetler Birliği'nin tahriklerinin etkisi ile Mısır-İsrail arasındaki çatışmalar Üçüncü Arap-İsrail Savaşına neden olmuştur. Mısır ve İsrail arasında, savaş öncesi ve savaş boyunca Arap ülkeleri Mısır'ın yanında yer almışlardır ve herhangi bir Arap devletine yapılan saldırı sonrası petrol ambargosu uygulayacaklarını bildirmişlerdir. 6 Haziran 1967 tarihinde ABD ve İngiltere İsrail'e yardım edeceklerinin bildirmeleri üzerine Arap ülkelerinin çoğu bu ülkelere petrol sevkiyatını durdururken, bazı Arap ülkeleri de bu ülkelerle diplomatik ilişkilerinin kesmişlerdir. Savaş sonrasında Arap ülkelerinin İsrail ve Batı ülkelerine olan politikalarında önemli değişiklikler olmuştur. Yapılan bir dizi Arap zirvesinde İsrail'e karşı sıcak ilişkilerde olan Batılı ülkelere petrol ambargosu tartışmaları yaşanmış ise de bir sonuca bağlanamamıştır. 1967 savaşından sonra petrol üreticileri olan Suudi Arabistan, Libya, Kuveyt tarafından 1968 yılında Petrol Üreten Arap Ülkeleri (OAPEC)' i kurulmuştur. ⁵ (Yılmaz Şahin, 2011: 164,165-173, 197, 209 - 211).

OAPEC'in kurulması ile Petrol üreticisi olan Arap ülkelerinin Batılı ülkelere karşı sahip oldukları petrolü bir silah olarak kullanma konusundaki izledikleri petrolün

sonraki yıllarda beş kurucu üyesinin dışında Katar, Endonezya, Libya, Birleşmiş Arap Emirlikleri, Cezayir, Nijerya, Ekvador, Angola ve Gabon OPEC'e katılmıştır. 1965 yılına kadar merkezi Cenova iken, sonraki yıllarda Viyana'ya taşınmıştır (www.opec.org, 02.02.2015).

⁵ OAPEC (Petrol Üreten Arap Ülkeleri); 9 Ocak 1968 tarihinde Beyrut' ta imzalanan bir antlaşma ile Suudi Arabistan, Libya, Kuveyt tarafından kurulan bölgesel hükümetler arası bir organizasyondur. Üye ülkelerinin temel gelirinin petrol olduğu bilincinde, üyeler arasında yakın ve verimli işbirliğini teşvik ederek petrol endüstrisinin gelişmesinde katkıda bulunmak amacı ile kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda OAPEC'e üç kurucu üyesinin dışında Bahreyn, Mısır, Tunus, Katar, Irak, Birleşmiş Arap Emirlikleri, Cezayir, Suriye katılmıştır (www.oapec.org, 02.02.2015).

millileştirmesi ve arzın kısıtlanması ile ortaya çıkan fiyat yüksekliği enerji güvenliği açısından önemli bir boyut kazanmıştır. Arap Ülkeleri Örgütü'nün kurulması ile 1973 yılında Arap-İsrail Savaşı (veya Yahudilerin kutsal günlerinden biri olması münasebetiyle Yom Kippur Savaşı olarak da anılan) patlak vermiştir. Sonrasında yaşanan gerginliklerle de art arda yaşanan petrol şokları neticesinde petrolün siyasi bir silah olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Böyle bir sonuç üzerine, enerji güvenliği politikaları içinde petrole alternatif enerji kaynağı bulma çabaları hızlandırılmıştır.

1973 petrol krizi ve sonrası yaşanan bu gerginlik ve petrol üzerindeki ambargoların devam etmesi ile OECD çerçevesi içinde Batılı ülkeler tarafından 1974 yılında “International Energy Agency (IEA)’ nin kurulması ile neticelenmiştir. IEA, yaşanan enerji sorunlarının önüne geçebilmek ve enerji politikaları ile üye ülkeler arasında enerji işbirliği sağlamak amacıyla kurulmuştur. Günümüzde 29 üyesi ile Ajans faaliyetlerine devam etmektedir⁶ (www.iea.org, 21.01.2014).

IEA'nin kuruluşundan sonra sanayileşmiş ülkeler kendi aralarında “Washington Enerji Konferansları” olarak bir dizi konferanslar gerçekleştirmişlerdir. U.S. Bakanı Kissinger tarafından yeni enerji kurumlarının kurulmasına yönelik girişimler başlatılmıştır. Londra’da (in Pilgrims society (Hacılar Derneği) yaptığı konuşmada, “bu basit Arap-İsrail Savaşının ürünü değildir, dünya çapında büyüyen bir talebin kaçınılmaz bir sonucudur. Ekonomik açıdan bu enerji krizinin çözümü uzun süreli olacaktır. Enerji üreticilerinin arzlarını artırmaya yönelik çaba ve mevcut kaynaklarının makul kullanımına yönelik tüketiciye cesaret, alternatif enerji kaynaklarını geliştirmek” gereklidir diyerek enerji krizinin nedenlerinin özellikle vurgulamıştır. Kissinger bu hedefleri gerçekleştirebilmek için uluslararası enerji teknolojilerini araştırmak adına Kuzey Amerika’da, Avrupa’da Japonya’da Enerji Eylem Gruplarının kurulmasını sağlamıştır (Scott, 1994: 43, 44).

1973 petrol krizi bu gelişmelere sahne olurken, Suudi Arabistan ile Batı ülkeleri arasında ciddi sorunlar yaşanmış ve takip eden yıllarda İran’daki devrimle, rejim

⁶ IEA ‘nın günümüzdeki faaliyetleri

-petrol arzı güvenliği için enerji sistemlerini korumak ve geliştirmek,
-üye ülkeler ve üye olmayan ülkeler, uluslararası organizasyonlar arasındaki petrole bağımlılığın azaltılması ve alternatif enerji kaynaklarını araştırmak, geliştirmek ve enerji verimliliğinin artırmak
-petrol piyasalarında kalıcı bilgi sistemlerini geliştirmek, uluslararası enerji teknolojilerini teşvik etmek,
-çevre ve enerji entegrasyonu politikalarını geliştirmek
-herhangi bir petrol arzı ile yaşanacak bir durumda üye ülkeleri tarafından bu duruma karşı hazırlıklı olmaktır (www.[iea.org](http://www.iea.org), 03.08.2014).

değişikliği ile Humeyni rejiminin Batı ile ilişkilerini kesmesi neticesinde 1979-1980 petrol şoklarının yaşanmasına neden olmuştur. Ancak 1973 ve 1979 petrol krizinin enerji teknolojilerine az da olsa olumlu bir yansıması olmuş özellikle rüzgâr olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeler artmıştır (Sevim, 2009: 96).

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bölgede oluşan jeopolitik boşluklar bölgesel güçler tarafından çatışmalara dönüştürülmüştür. Saddam Hüseyin Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgedeki bu siyasi belirsizlikten faydalanarak Kuveyt'i işgal etmiş, bunun üzerine bölgede güç olan ABD ve diğer Batılı ülkeleri müdahaleleri ile sonuçlanmıştır (Demiray ve İşcan, 2008: 153, 154).

Daha önce enerji politikaları devletlerin genel olarak ulusal güvenlik politikalarında soft güvenlik olarak yer alırken son yıllarda devletlerin enerji güvenliği kavramı olarak en önemli güvenlik politika konuları içerisinde yer almaktadır. Ayrıca, doğal kaynakların tükenebileceği gerçeği ile yüz yüze gelinmesi, küresel ısınma ile iklim değişikliği, doğal afetlerin artması ve uluslararası güvenlik sorunlarına yol açması gibi olaylar sarmalında enerji güvenliği konusu, 1990'lı yılların sonunda daha geniş kapsamda tanımlanmıştır. Enerji güvenliği sadece petrole erişim, rekabet ve arz güvenliği boyutunun dışında petrol, doğal gaz kaynaklarının çıkarılış yöntemlerinde, taşınmasında ve kritik enerji altyapısının korunması, yenilenebilir enerji kaynaklarının (rüzgâr, güneş, biyoenerji gibi) geliştirilmesi gibi birçok boyutta içerik kazanmıştır (Çelikkpala, 2013: 12-13). Bu gelişmelerle birlikte Uluslararası platformda OECD, IEA gibi organizasyonların yanı sıra enerji güvenliği konusunda faaliyet gösteren birçok organizasyon, anlaşma ve kuruluş ortaya çıkmıştır.

Enerji güvenliği içerisinde enerji kaynakları çeşitliliği kapsamında, petrolün yanı sıra ısınmada, elektrik enerjisinin kaynağı olarak doğal gaz kaynaklarına ve nükleer enerji üretimine talepler giderek artmıştır. Hatta 1980'li yıllarda petrol fiyatlarının düşmesine bu enerji çeşitliliği politikalarının etkisi olmuştur. Örneğin, ekonomik faaliyetler ile ilgili konular yanında yerel petrol üretimini artırmak ve enerji kaynaklarını çeşitlendirerek ithal enerji bağımlılığını en aza indirmek için kurulan (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) OECD üyeleri ve IEA yapmış olduğu uygulamalar ile OECD'nin net enerji ithalatını etkileyerek talebin yüzde 50 oranında azalmasına ve azalan talep ve üretici ülkelerin artan petrol üretimi arz fazlasına yol açarak fiyatların düşmesine neden olmuştur (Biresselioğlu, 2012: 231).

Son yıllarda ise, bu enerji alternatif kaynaklarının geliştirilmesi yanında Çin, Hindistan ve Rusya'nın küresel ekonomi içerisinde paylarının oldukça artması ile Ortadoğu'daki petrol üzerindeki çatışmalar sürekli gündem konusu olarak devam etmektedir. 2000'li yıllara gelindiğinde petrol arz güvenliğindeki sorunlar devam ederken, Avrasya doğal gaz hatlarında büyük krizler patlak vermiştir (Cherb ve Jewell, 2011: 2). Doğal gaz rezervlerinin büyük bölümüne sahip olan Rusya Federasyonu, enerji arzı güvenliği açısından uyguladığı politikalarla bir tehdit oluşturmaya başlamıştır ve 2006 yılında Rusya, Ukrayna-Avrupa doğal gaz hattını kapatması ile Rusya-Ukrayna krizi patlak vermiştir. Bu olayın patlak vermesi 1973 petrol krizini anımsatmıştır. Aynı şekilde enerji hatlarını kesilmesi ile enerji kaynaklarının bir silah olarak kullanıldığı bir kez daha vurgulanmıştır. Bu olay üzerine AB Komisyonu tarafından yayınlanan "A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy" (Sürdürülebilir, Rekabete Dayalı ve Güvenli Enerji İçin Avrupa Stratejisi) başlıklı Yeşil Kitap'ta yüzyılın enerji yüzyılı olduğunu taleplerin arttığını ancak enerji kaynaklarının azaldığı vurgusu yaparak enerji politikalarının ön plana çıkarılması hususuna ve Rusya'yla ortak enerji stratejileri geliştirilmesine önemli oranda yer vermiştir (Çelikpala, 2013: 13-14).

Tüm bu gelişmelerle enerji güvenliği çerçevesinde 1975'ten bu yana hemen hemen her yıl toplanan uluslararası G-8 zirvelerinde önemli gündem maddesi olarak ele alınmıştır. Temmuz 2006 yılında S. Petersburg'da yapılan G-8 Zirvesinde, enerji güvenliğine ilişkin, son üç yılda iki kat artan petrol fiyatları, petrol piyasası, petrol ve doğal gaz fiyatlarının yüksekliği, enerji hatlarına ve kaynaklarına olan terör tehdidi ve millileştirme politikaları ile karmaşık bir hal alan jeopolitik rekabet, üretici ve ihracatçı ülkelerde yaşanan istikrarsızlıklar gibi (aslında) çok boyutlu enerji güvenliği tehditleri üzerinde durulmuştur (Yergin, 2006: 69).

Son yıllarda diğer enerji güvenliği tehditleri açısından bakıldığında, dünya siyasi, ekonomik, coğrafi ve çevresel birçok sorun ile karşı karşıya kalmıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda Amerika, Avrupa, Rusya ve Çin gibi dünyanın birçok ülkesinde elektrik sıkıntıları yaşanmış, terör örgütlerinin tehditleri artmış, aynı zamanda özellikle Batı Afrika Sahillerinde ve Hazar Denizinde yeni doğal gaz, petrol kaynaklarının ortaya çıkması ile etki alanlarını genişletmek isteyen ABD, Fransa, Rusya gibi devletler bu bölgelerde müdahalelerini artırmıştır. Olup biten bu olayların yanı sıra İran'ın nükleer

programının gerginliği ile birlikte ABD'nin önemli petrol sağlayıcısı konumundaki Nijerya tesislerine saldırılardan dolayı petrol arzının durması, dünya ekonomisine, büyüyen Çin, Hindistan, Japonya gibi ülkelerin dahil olması ve bu ülkelerin enerji ihtiyaçlarını karşılamak için enerji pazarında yerlerini almaları ABD için jeopolitik ve ekonomik açıdan tehdit durumuna gelmiştir (Yergin, 2006: 70-71). ABD söz konusu bölgelerin kontrolünü kaybetmemek için, zaman zaman askeri müdahalelerde de bulunmuş ve hala benzer politikaları devam ettirmektedir. Somali, Cibuti ve Yemen kıyılarında, ABD terörizmi neden göstererek askeri gücünü sürekli artırmaktadır. Örneğin, Etiyopya askeri gücü ile Somali'deki, milli gruplar bastırılarak Bab-al Mandab Boğazı kontrol altına alınmış, Sudan'ın en büyük petrol alıcısı olan Çin'e giden enerji yolları ABD denetimine geçmiştir. Böylece ABD bu jeostratejik politikaları ile hem kendi ihtiyacını garanti altına almayı hem de dünya ekonomisinde söz sahibi olarak, büyük oranda enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan rakiplerini kontrol altına almayı amaçlamaktadır (Göknel, 2010: 37-38).

2003 yılında Irak'ı işgal ederken de ABD her ne kadar terörü bahane etse de Irak'taki enerji kaynakları üzerinde hâkimiyetini kurmak istemiştir. Irak dünya enerji havzalarının önemli bir parçasına sahip olmasından dolayı, bölge petrolünün kontrolünü ele geçirerek, Kafkasya-Orta Asya hinterlandında dünya siyasetine yön vermek amacıyla ABD tarafından işgal edilmiştir (Beyatlı, 2008). Askeri müdahale çerçevesinde, 11 Eylül saldırısı gibi terör olaylarını bahane ederek ABD'nin Irak'ta derin yaralar açması ile bu bölgedeki birçok insanın ölmesi ve sosyo-ekonomik, çevresel sorunlarla sonuçlanmıştır. Halen Ortadoğu'da kaynak paylaşımı üzerinde Arap Baharı ile başlayan ve bir iç savaş olarak devam eden Suriye ve Yemen İç Savaşlarında milyonlarca insanın güvenliği tamamen ortadan kalkmıştır. İç Savaşın yanı sıra terör örgütlerinin faaliyetleri, kitle imha ve biyolojik silahların kullanılması neticesinde, kitleler halinde göç, açlık, hastalık, çevresel bozulmalar, mülteci gibi sınırları aşan ve tüm dünyayı etkileyen sorunlar gün geçtikçe artmaktadır.

3.3. Enerji Güvenliğinin Uluslararası Güvenlik Yaklaşımındaki Yeri ve Hâkimiyet Teorileri

Enerji dünya toplumunun refahı için temel bir kaynak olması ile birlikte, bir ülkenin ekonomik gücü, politik istikrarı ve bireysel refahı ile doğrudan ilintilidir.

Sağlıkta, eğitimde hayatın tüm alanlarında vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğu gibi sanayi, tarım gibi her sektörde çok önemli bir ürün girdisidir. Hızla artan dünya nüfusu, hızlı kentleşme, teknolojinin ilerlemesi ve sanayileşme gibi nedenlerle her alanda artan enerji ihtiyacına karşılık dünya enerji kaynaklarının tünebilir olması dünyanın bu konuya odaklanmasına neden olmaktadır. Bu anlamda enerji, ekonomik ve sosyal refah kapsamında önemli bir yer tutmakla birlikte gelişmişlik düzeylerine göre ülke sıralanmasında yıllık enerji tüketimi-talebi gibi enerji ölçütleri önemli bir gösterge sayılmaktadır. Dolayısıyla hizmet ve sanayi sektörlerinin önemli bir girdisi olan enerji refahının artırılmasında, yaşam standartlarının yükseltilmesinde anahtar görevi üstlenmektedir (Sohtaoğlu vd., 2006: 9). Ancak, enerjinin çıkarılmasından en son tüketiciye ulaşana kadar geçen süreçte birçok sorun ile karşılaşmaktadır. Herşeyden önce dünya enerji kaynaklarının üçte ikisi Ortadoğu'da yer almaktadır. Yeni keşfedilen ispatlanmamış kaynaklar da aynı bölgededir. Bu nedenle tüm dünyanın gözü Ortadoğu üzerindedir. Güçlü devletlerin enerji kaynaklarına ve transit yollarına hakim olmak amacı ile bölgede siyasi ekonomik mücadele söz konusudur. Söz konusu bu politikalar bölgede sürekli bir kaos ortamına neden olmakta ve bölgede yaşayan insanların hep bir savaş ve çatışma ortamında hayatta kalma mücadelesine sahne olmaktadır. Çatışmalar açlık, yoksulluk ve sınırları aşan mülteci sorunu ile neticelenmektedir. Ayrıca enerji kaynaklarının çıkarılmasında, üretiminde ve kullanımındaki bilinçsiz faaliyetler dünya atmosferini kirletmekte ve küresel ısınma, biyoçeşitliliğin azalması, asit yağmurları olarak küresel felaketlere zemin hazırlamaktadır. Bu sorunların ortaya çıkması ile birlikte ulusüstü birçok kurum kuruluş veya örgüt kurularak uluslararası ortak politikalar üretilmektedir. Fakat bu kuruluşların izlediği politikalar yetersiz kalmakta ve uygulanamamaktadır.

Son yıllardaki bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere çok boyutlu güvenlik tehditlerinin küresel bir hal alması ve artarak devam etmesi, güvenliğin askeri boyutunun ötesinde bir kapsamda, değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bir devletin başedemeyeceği güvenlik tehditlerin küresel bir hal alması aynı zamanda realist güvenlik yaklaşımının yetersiz kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla Kopenhag Ekolünün öne sürdüğü ve sistematize ettiği askeri güvenlik, siyasi egemenlik gibi konuların yanı sıra insan ve toplum güvenliği yaklaşımı ile ekonomik, çevresel çok boyutlu risk ve tehdit unsurlarını içine alan güvenlik kavramını öne çıkarırken, liberal

güvenlik yaklaşımı ve liberalizmin varyantları olarak fonksiyonalizm, pluralizm ve transnasyonalizm yaklaşımı çerçevesinde politikaların uygulanması söz konusu küresel felaketlerin önlenmesinde çözümleyici olacağı değerlendirilmektedir.

Ancak, küresel boyutta güvenlik risk ve tehdit unsurlarının güngeçtikçe dünyayı tehdit etmesine karşılık devletlerin güç odaklı realizm temelinde davranış sergiledikleri, son yıllardaki Ortadoğu'da yaşanan savaş ve çatışmalarla göz önündedir.

Ortadoğu'daki kaynaklar üzerinde hakimiyet kurmak amacı ile gelişmiş ülkelerin bu bölgedeki devletler üzerindeki politikalarına bakıldığında İmmanuel Wallerstein'in "Modern Dünya Sistemleri Teorisi" temelinde merkez, yarı-çevre ve çevre ülkeleri ayrımında değerlendirilebilir.

Şöyle ki Modern Dünya Sistem Teorisinde gelişmesini tamamlamamış çevre ülkelerindeki ticari ve stratejik malların veya kaynakların merkez ülkeler tarafından sömürülmesi 14. Yüzyıldan bu yana devam etmekte olup, merkez ve çevre ülkeleri arasında yüzyıllardan buyana gelen bir hiyerarşik yapının olduğu düşünülmektedir. Bu yapıda merkez ülkeleri çok az sayıda olup dünya ülkeleri üzerinde hakim konumdadır. Bu konuda birçok araştırmacının yer aldığı ampirik bir test çalışması yapılmış olup, bağımlılık teorisi ile ilişkilendirilerek doğrulayıcı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmaya göre ABD, Çin, Almanya, Japonya ve Birleşik Krallık olmak üzere 5 ülke merkez ülkeleri sayılmış, Türkiye, İtalya, İspanya, Fransa gibi ülkelerin yer aldığı 28 ülke yarı-çevre ve 64 ülke de çevre ülkeler olarak belirlenmiştir (Ongur ve Yavçan, 2016: 276-279). Ortadoğu'daki enerji üretimi genel olarak bölge ülkeleri ve Almanya, Fransa, ABD, İngiltere, Çin gibi çok az ülkelere ait çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Söz konusu merkez ülkelerin enerji tüketimleri bölgedeki ülkelerin enerji tüketiminden kat ve kat fazladır. Gelişmişlik ve refah düzeyleri de buna paralel olarak daha yüksektir. Diğer taraftan sahip oldukları kaynaklar yüzünden bölge halkı sürekli savaş ortamında güvenlik sorunlarına maruz kalmaktadırlar.

Tarihsel sürece bakıldığında, petrolün sanayide kullanımı ile bu bölgede İngiltere, Almanya siyasi çekişmesi başlamış ve 1940'lı yıllardan sonra özellikle ABD'nin Ortadoğu'da hakimiyet kurma çabaları ile devam etmiştir. Hatta Çoğu ABD kökenli batılı araştırmacılar tarafından geliştirilen jeopolitik hakimiyet teorileri Avrasya ve Ortadoğu üzerinde önemli yaklaşımları bulunmaktadır (Ural, 2009: 132). Bunlar

sırasıyla, Mackinder'in Kara Hâkimiyeti Teorisi, Mahan'ın Deniz Hâkimiyeti Teorisi, Spykman'ın Kenar-Kuşak Teorisi, modern jeopolitik teorilerden birisi olarak bilinen Brzezinski'nin Büyük Satranç Tahtası teorisi olarak 20. yüzyıl boyunca oluşturulan ve özellikle bu bölgede Batılı güçlerin hakimiyet politikalarına hizmet eden teorilerdir (Sevim, 2012: 4379, 4380). Bu teorilerin temeli siyasi coğrafyanın kurucusu olarak bilinen Friedrich Ratzel'in (1844-1904) savunduğu coğrafyaya dayalı politika anlayışı olan ve Darwin'in evrim ve tabii seleksiyon teorisine dayandırdığı hayat sahası (Lebensraum) düşüncesine dayanmaktadır. Friedrich Ratzel, Lebensraum düşüncesi ile sömürge politikalarına bilimsel meşruiyetini kazanmıştır. Bu düşünceye göre, devlet bir organizmaya benzetilmiştir. Bir organizmanın nasıl ki büyümesi için beslenmesi gerekmektedir, devletler de ihtiyacını gidermek için hayat sahasını elde etmesi ve genişletmesi gerekmektedir. Bu yüzden devletler hayat sahasını genişletmek için yeni bölgeleri kendi topraklarına katmaları gerekmektedir ve bunu da zayıf olanların büyük olanlar tarafından yok etmesi ile mümkündür (Demiray ve İşcan, 2008: 147, 148). Ratzel'e göre, Avrupa ülkelerinin eğer diğer kıtalardaki bölgeler üzerinde hakimiyet kuramazlarsa, politik öneminin bulunduğu dar toprak parçası üzerinde büyüemeyecek ve gerekli zenginliği elde edemeyecektir. Ratzel'in takipçisi olan ve ilk defa jeopolitik terimini kullanan Kjellen (1864-1922) tarafından da sonraki dönemlerde geliştirilecek olan kara, deniz, hava jeopolitik teorilerinin bilimsel altyapısı oluşturulmuş ve Alman jeopolitiğinde önemli bir kaynak olarak teşkil eden, Staten Som Liftsform (Bir Organizma Olarak Devlet) ile Kjellen'in devlet oluşumu ile ilgili fikirleri Alman jeopolitiğine önemli katkıda bulunmuştur (Davutoğlu, 2010: 103).

Söz konusu jeopolitik teoriler, (Kara Hakimiyet Teorisi, Kenar Kuşak Teorisi, Hava Hakimiyet Teorisi ve Deniz Hakimiyet Teorisi) ile Batı Devletleri Avrasya ve Ortadoğu'nun üzerinde kontrollerini yürütmelerinde etkin olmuştur. Şöyle ki, jeopolitik teoriler soğuk Savaş döneminde ABD, SSCB'ye karşı savaş stratejisi olarak özellikle Avrasya ve Ortadoğu gibi stratejik önemi olan bölgelerin kontrolü için kullanmıştır. Örneğin, Mackinder'ın Kara Hakimiyet Teorisi'nde Rimland kuşağının jeopolitik önemini vurgulayarak, Kenar Kuşak Teorisini geliştiren Spykman ABD'nin ulusal çıkarları çerçevesinde SSCB'yi Rimland kuşağı içerisine hapsedecek ittifaklar üzerinde stratejiler geliştirmesine yardımcı olmuştur. Mahan, deniz hakimiyet teorisi ile bu bölgelerdeki ve önemli diğer coğrafik boğazların kontrolünün sağlanmasını öngörerek

diğer güçlerin deniz hakimiyetlerini önlemeye ABD'nin denizlere hakim olma stratejisine katkıda bulunmuştur (Demiray ve İşcan 2008: 149). Bugün ABD Spykman'ın II. Dünya Savaşından günümüze kadar etkisini sürdüren teorisi çerçevesinde kurduğu paklarla (NATO - CENTO (Central Treaty Organization) - SEATO (South East Asia Central Treaty Organization) yoluyla kuşatma politikasını sürdürmüştür. “Böylece, Rimland kuşağı üzerinde NATO ile Norveç'ten Türkiye'ye, CENTO ile Türkiye'den Pakistan'a ve SEATO ile Pakistan'dan kuzeyde Filipinler'e, güneyde yeni Zelenda'ya uzanan ve stratejik olarak birbirine eklemlenen bir stratejik kuşatma hattı oluşturmak istemiştir” (Davutoğlu, 2010: 105). Spykman, Avrasya ve Ortadoğu'da ABD'nin etkin olması gerektiğinin üzerinde durmuş, özellikle bu bölgelerdeki doğal kaynakların farklı güçlerin eline geçmesi ile ABD'ye ulusal tehdit olarak görmüştür (Ayhan, 2009: 42). Genel olarak hakimiyet teorilerinin anlatımı aşağıda verilmiştir:

Kara Hakimiyet Teorisi

1919'da yayımladığı “Demokratik İdealler ve Gerçek” adlı çalışmasıyla Halford Mackinder tarafından geliştirilmiştir. Bu teoriye göre, Doğu Avrupa ile Sibirya bölgesi, dünyanın Heartland (kalp bölgesi-dünyanın kalbi)'ni, Heartland'ın çevresindeki Balkanlardan Çin'e kadar uzanan saha İç veya Kenar Hilâl ya da “Rimland (Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan ve Çin) kuşağını, bunun dışında kalan diğer Amerika, İngiltere-Afrika-Avustralya-Japonya hattı ise Dış veya Kenar Hilâl ya da Dünya Adasının diğer uydularını oluşturur (Özey, 08.03.2015). Mackinder'a göre, “Doğu Avrupa'ya hükmeden bir devlet Heartland'a hakim olur. Heartland'a hükmeden ise öncelikle İç-Kenar Hilâl'e ya da Rimland'a hükmeder. Sonra da Dış-kenar Hilâl'e yani bütün dünyaya hakim olur.” (Özey, 8.03.2015). Bu teorinin geniş anlamda dünya üzerinde politik güç anlayışının yanında bölgedeki kaynakların kontrolü ile ilgili anlayışydı. Şöyle ki, bu bölge dünya kaynaklarının büyük çoğunluğuna sahip olmakla birlikte kenar kuşak alanı da bu kaynakların geçiş kontrol sahalarını oluşturmaktadır (Scott ve Alcenat, 2008: 5, 6). Mackinder'ın Kara Hakimiyet Teorisi, II. Dünya Savaşı sonrasına kadar etkinliğini korumuştur. Bu süreçte, ABD'de, Yale Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler Profesörü Nicholas J. Spykman (1893-1943), Mackinder'ın görüşlerine karşı “Kenar Kuşak Teorisi” ni geliştirmiştir.

Kenar Kuşak Teorisi

Spykman jeopolitiğin coğrafi unsurlarının öneminin yerine ABD'nin jeopolitik güvenliğine yönelik bir teori geliştirmiştir. Spykman'ın geliştirdiği “Kenar Kuşak Teorisi”nin coğrafi ana hatları Mackinder'ın Kara Hakimiyet Teorisi'ndeki ana coğrafi alanlarla örtüşmektedir, ancak Mackinder'ın anahtar bölge olarak gördüğü bölge Heartland olarak belirlememiştir. Dünyanın kontrolü için Rimland'ın jeopolitik önemi vurgulayarak, Balkanlardan Çin'e uzanan iç hilal kuşak (Rimland)'ı temel hareket noktası olarak görmüştür. Avrupa ve Asya üzerindeki ülkelerin kontrolü SSCB gibi diğer güçlerin kontrolüne geçerse, ABD'nin güvenliğinin risk altına gireceğini savunmuştur Spykman'na göre: “Kim Rimlandı kontrol ederse, Avrasya'ya hükmeder, Avrasya'ya hükmeden Dünyaya hükmeder” (akt. İşcan, 2004: 63, 64).

Deniz Hakimiyet Teorisi

ABD tarafından geliştirilen diğer bir teori, Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan (1840-1914) tarafından geliştirilen “” dir. Bu teorinin temel dayanağı dünyaya hükmedebilmek için deniz yollarının hakimiyetinden geçtiğini savunan Mahan, geçmiş yüzyıllarda özellikle Avrupa ve Atlas okyanusunun kuzey kısımlarının tarihi üzerinde araştırmalarını yoğunlaştırarak, dünya ticaretinin de hakimiyet teorisinin içinde önemine vurgu yapmıştır. Geçmişte olduğu gibi bugün de Rusya kara gücü olarak İngilizler de deniz gücü olarak büyük mücadelenin devam ettiğini ve bu mücadele bölgesinin Mançurya' dan Türkiye'ye kadar uzandığını belirtir. Ayrıca deniz gücünün kara gücüne göre daha etkin olduğunu bu yüzden Avrasya'yı çevreleyen kara üstlerine hakim olarak ABD'nin dünyaya egemen olacağını ve Mahan'a göre bunu ABD gelişmesini dünya ticaretine hakim olarak sağlayacaktır (İşcan, 2004: 65, 66).

Hava Hakimiyet Teorisi

Askeri sanayideki teknolojik gelişmeler ve havacılık sanayisindeki gelişmelerle birlikte Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtalyan Generali Giulio Douhet (1896-1930) ve ardından Amerikalı havacılar George T. Runner ve General William Mitchel (1879-1936) tarafından ortaya atılmıştır. Sonradan Alexander P. De Seversky tarafından geliştirilen Hava Hakimiyet Teorisi, devletlerin güçlü bir hava filosuna sahip olması gerektiğini, bu şekilde havada üstünlük sağlayarak, dünya hâkimiyetini sağlayabileceklerini içermektedir. Bu teori ile Seversky, hava kuvvetlerindeki

gelişmeler sonrasında, uçak, füze gibi askeri silah araç ve gereçleri ile coğrafi zorlukları ortadan kaldırılarak eski jeopolitik teorilerin geçerliliğinin kalmadığını ileri sürmüştür. Ekonomik olarak güçlü olan bir devlet, bu şekilde hangi coğrafya olursa olsun zaman ve mekan gözetmeksizin hâkim olabilir ve böylece Dünya'nın süper gücü olabilir. Kuzey Kutbu hava geçiş yolu kıtalar arasındaki en kısa yoldur ve Kuzey Kutbu dünyanın Heartland bölgesi konumunda olacaktır. ABD ve İngiltere, tüm çıkarlarının olduğu bölgeleri kontrol altında tutmak amacıyla hava üsleri kurmuşlar ve bu üsleri sürekli kullanarak bu teorinin uygulayıcısı olmuşlardır. Ayrıca bu üslerde uzay, haberleşme ve istihbarat sağlama ile antibalistik sistemlerin yerleştirilmesine imkân sağlayan donanımına sahip olmaları açısından da her türlü gelecek uluslararası senaryolarını hazır tutma çabası içerisinde oldukları (Ural, 2009: 135,136).

Gelişmiş ülkeler hem kaynaklar ve ona giden yollar üzerinde bu hakimiyetlerini sürdürmek hem de refah seviyelerini daha da artırmak, gelişmekte olan ülkeler ise gelişen sanayileri için enerji taleplerini giderek artırmaktadır. Bununla birlikte, teknolojinin ilerlemesi dünya nüfusunun artması enerjinin uluslararası ilişkiler sisteminde ekonomik, siyasal gücün en önemli girdisi olarak giderek öneminin artması anlamına gelmektedir. Kaynaklar üzerindeki bu nedenlerle hakimiyet çatışmaları devam ederken, tüm dünya devletleri için kesintisiz enerjinin sağlanması önemli olup, uluslararası birçok aktörün karşılıklı oluşturduğu ilişkiler çerçevesinde bakıldığında enerjinin hem üretiminde hem taşınmasında devletlerin birbirlerine bağımlı oldukları gözlenmektedir. Enerjide herhangi bir nedenle kesintinin olması uluslararası krizin yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Söz konusu enerjiye olan karşılıklı bağımlılığa liberaller uzlaşmacı yolla çözüm önerisi getirirken, realistler bu durumun daha çok anarşi oluşturacağını savunmaktadırlar. Şöyleki, liberallere göre enerjinin büyük bir çoğunluğu genellikle uluslararası boru hatları ile sağlanmaktadır. Bu kapsamda enerjinin üretildiği coğrafyadan tüketildiği coğrafya ya kadar birçok ülkeden veya bölgeden geçtiği dolayısıyla, dünya ülkeleri enerji konusunda birbirine bağımlı olarak enerji ihtiyaçlarını karşılamakta olduğu göz önünde bulundurulduğunda, enerjinin ticareti ile ilgili karşılıklı bağımlılık ilişkisini, devletlerin siyasi ilişkilerdeki politikalarında uzlaşmacı olmaları gerekliliği vurgusunu yapmaktadırlar. Realistler ise, enerji ticaretindeki bu karşılıklı bağımlılığın özellikle boru hatları ile ilgili olarak bir çatışma ortamı oluşturacağı, boru

hatlarını devletlerin bir silah olarak kullanabileceğini savunmaktadırlar (Demiryol, 2016: 231-238). Nitekim yakın geçmişte Rusya'nın Avrupa'ya Ukrayna üzerinden doğal gaz borularını kapatma krizi ile bu durum yaşanmıştır.

Sonuç olarak, tüm dünya enerjiye bağımlı iken, enerjinin kesintisiz tüm insanlığa sunulması için ekonomik ve siyasal uzlaşmacı politikaların uygulanması gerektiği açıktır. Teknolojik gelişmelere paralel olarak ev, iş yeri, sanayi, sağlık vs. gibi birçok alanda kullanılan enerjinin yokluğu insanlık için en önemli tehdit unsurudur. Tüm dünya ülkeleri birbirine ekonomik olarak bağımlı olduğu gibi ihtiyaçları olan enerji kaynakları birçok ülkenin bağlantılı olduğu ticari yollardan geçmektedir. Bu bağlamda, enerji kaynaklarının yeryüzünde sınırlı/tükenebilir olması, bundan dolayı kaynak çatışması riski, kaynak çatışmasından doğan sosyal, ekonomik, çevresel sorunlar; enerjinin transferindeki yaşanan her türlü siyasal ekonomik olumsuz faaliyetler (siyasal gerginlik, terör, saldırıları, maliyetlerin yüksek olması vs.) ve herhangi bir kriz enerji güvenliğini tehdit etmektedir. Bu krizler büyük savaşlara neden olup gelecek nesillere sürdürülebilir bir gelecek sağlanamayacaktır.

3.4. Enerji Güvenliğinin Boyutları

Enerji güvenliğini oluşturan mevcudiyet (availability), erişilebilirlik (accessibility), elde edilebilirlik (affordability) ve sürdürülebilirlik (sustainability) unsurları göz önünde bulundurularak enerji güvenliğinin ekonomik, siyasal, coğrafi ve çevresel boyutları kapsamında boyutlandırılarak enerji güvenliği risk ve tehditleri bağlamında incelenmiştir.

3.4.1. Enerji Güvenliğinin Ekonomik Boyutu

Enerji ekonomisi, enerji ürünlerinin alınıp satıldığı piyasalardan, enerjinin üretilmesinden tüketiciye ulaşana kadar olan tüm süreçleri kapsar. Enerji üretici ve tüketicileri, genel ekonomik prensipleri, enerji arzı ve talebi, taşınması, ticareti, fiyat dengesi gibi birçok araç bu sürecin kapsamındadır. Enerji ekonomisi kapsamındaki faaliyetler devletlerin ekonomik büyümelerinde önemli etkin bir faktördür. Bu yüzden enerji ekonomileri küresel politikaların merkezinde yer almaktadır. Devletler, enerji taleplerinin karşılanmasındaki sürekliliği sağlamak için bu politikalar çerçevesinde risk ve tehditleri belirler ve önlemler alırlar (Bal ve Alper, 2010: 349).

Enerji arz ve talebi ülkelerin ekonomik büyüklükleri ile yakından ilişkilidir. Özellikle yakın tarihte yaşanan 1970'lerde yaşanan petrol şokları ile petrol fiyatlarında kontrolsüz artışlar tüm dünya enerjisinin ve enerji tabanlı girdilerin üretim sürecinde oynadığı rolü ve enerji bağımlılığının ne derece önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu krizle hız kazanan alternatif enerji, enerji çeşitliliği, enerji verimliliği gibi politikalar hem gelişmiş hem gelişmekte ülkelerde olsun enerji tüketimi ve büyüme ilişkisini göz ardı edilemez hale getirmiştir (Güvenek ve Alptekin, 2010: 174,175).

GSYİH' daki büyüme oranı yükseldikçe enerji talebi de artmaktadır. Dolayısıyla ekonomik faaliyetlerle enerji tüketimi arasında paralel bir ilişki söz konusudur. "Ekonomik büyüme enerji tüketimini artırırken, enerji tüketimi ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Örneğin, sanayinin kullandığı 5 cent 'lik elektrik ülke ekonomisine 1 \$'lık katma değer sağlar. Sanayiye verilemeyen 5 cent' lik elektrik ise 1 \$'lık kayıp demektir" (Aydın, 2010: 326). Tarihsel sürece bakıldığında, enerji talebi GSMH ile birlikte yükselme göstermiştir. 1973-74 ve 1979-1980 yıllarındaki petrol şokları ile enerji fiyatlarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu krizler, ekonomik aktivitelerde elektriğin ve petrolün ne derece önemli olduğunu göstermiştir (World Energy Outlook 2002: 40).

Enerji talebinin oluşmasında, ekonomik büyüme, teknoloji, kalkınmışlık düzeyi hayat tarzı ve yine enerji fiyatları etkin rol oynar. Enerji arzının belirlenmesinde mevcut enerji rezervlerinin miktarı, üretim ve yatırım maliyetleri, enerji talebinde olduğu gibi teknolojik gelişim önemlidir (Bayraç, 2009: 118). Enerji yatırımları yapılırken, projeksiyonlara göre enerji ticareti stratejilerinin belirlendiği enerji piyasalarında enerji arz ve talebin oluşturduğu fiyatlar dünya genelindeki petrol fiyatı üzerinden şekillenmektedir. Petrol fiyatındaki dalgalanmalar dünya ekonomisi üzerinde önemli etkisi söz konusudur. Dolayısıyla, enerji fiyatlarının artışı ve düşüşü enerji piyasalarında petrol ihracatçıları ve ithalatçıları üzerinde etkileri yüksek olmaktadır.

Petrol fiyatlarının tarihsel sürecine baktığımızda birçok dalgalanma mevcut olup dünya ekonomisini bundan önemli derecede etkilendiği söylenebilir. Çalışmamızın birkaç bölümünde de vurgulandığı üzere petrol şoklarının yaşandığı 1973-1974 petrol krizleri ve hemen ardından 1979 petrol krizleri önemli örnekler olup ihracatçı devletlerin petrol arzını kesip, fiyatların yükselmesine neden olmuş ve ithalatçı ülkelerin ekonomilerinde büyük olumsuz etkilerle sonuçlanmıştır.

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile yaşanan Körfez Krizinde de petrol fiyatı %120 civarlarında artış ile petrole bağımlı ülkelerin ekonomilerinde olumsuz etkiler oluşturmuştur. 2006 yılından itibaren Ortadoğu'da yaşanan iç savaş, çatışma gibi siyasi, ekonomik istikrarsızlıklar, Çin, Hindistan ve Endonezya gibi devletlerin hızlı talep artışları ile birlikte petrol fiyatlarında önemli dalgalanmalar meydana gelmektedir (İşcan, 2010: 609, 610).

2008'deki ekonomik kriz sonrasında özellikle dünya GSMH içerisindeki enerji faturalarının yükselmesi ile kendini göstermiştir, 2008-2009 yılları dönemlerinde önceki yıllarla karşılaştırıldığında petrol - doğal gaz yatırımlarında %19'luk bir azalma gerçekleşmiştir (Çimen, 2010: 24). Fakat son yıllarda 2014-2015 yıllarında ise, petrol bölgelerinde siyasi ekonomik istikrarsızlık olmasına rağmen petrol fiyatlarında önemli oranlarda düşme yaşanmıştır. Petrol fiyatlarında 2014 yılı içerisinde hızlı bir düşüşle Brent Tipi Petrolün varil fiyatı 4 yıldan bu yana ilk kez 80 Dolar'ın altına 71 Dolara gerilemiştir. Özellikle Avrupa ülkelerinde ve Japonya'da olmak üzere küresel ekonomilerdeki son 4 yıldaki büyüme oranlarındaki düşüş, ABD'nin geleneksel yöntemlerin dışındaki yöntemlerle petrol üretimlerinin artması ve Kuzey Amerika'da bulunan shale gaz (kaya gazı) olarak bilinen alternatif petrol üretiminin faaliyete geçmesi ile 2020'de Amerika'nın petrolde dışa bağımlılığının tamamen sonlanacağı ve gelecek yıllarda petrol arzı yönünden ihracatçı konumda olacağı beklentisi, ayrıca Ortadoğu ülkelerindeki siyasi karışıklık ve Rusya'nın dış politikada uygulamış olduğu sert politikalar, petrol fiyatlarındaki bu keskin düşüşün nedenleri olarak görülmektedir (Yanar, 2014: 7, 8). Petrol fiyatlarının sert düşüşünden petrol ithalatçısı ülkeler olumlu etkilendiği gibi ihracatçı ülkeler için bu söz konusu değildir. Özellikle 2013 yılında ülke gelirlerinin yaklaşık %50,2'sini petrol ve doğalgaz oluşturan Rusya ekonomisine önemli zararlar vermiştir (www.aljazeera.com, 22.03.2015). İthalatçı ülkelerde durum ise, petrole dayalı üretim hacimlerinde büyüme ve döviz giderlerinde azalma ile aynı zamanda cari açık oranlarının düşmesi gibi faydalarla olumlu etkileri devam etmektedir. Bununla birlikte son yıllarda özellikle büyüyen sanayileşme ve hızlı kentleşmeleri ile Çin, Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerde enerji talebinde önemli oranlarda artış dikkat çekmektedir.

Tablo 3. 1. Dünya Birincil Enerji Tüketimi (Milyon TEP)

Ülke	2013	2014	2015	Dünya Toplamındaki Payı (%)	Sıra
Çin	2.903,9	2.970,3	3.014,0	22,9%	1
ABD	2.271,7	2.300,5	2.280,6	17,3%	2
Hindistan	626,0	666,2	700,5	5,3%	3
Rusya	688,0	689,8	666,8	5,1%	4
Japonya	465,8	453,9	448,5	3,4%	5
Kanada	335,0	335,5	329,9	2,5%	6
Almanya	325,8	311,9	320,6	2,4%	7

Kaynak: Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, 01 Ocak 2017 İtibariyle, T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Enerji Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları.

Hem Dünya nüfusu içinde oransal büyüklüğü olarak hem de büyüyen ekonomileri paralelinde artan enerji talepleri ile dikkat çeken Çin ve Hindistan'ın gelişen ekonomileri ve artan nüfus oranları ile birlikte gelecek yıllardaki enerji taleplerinin daha da artacağı beklenmektedir (Sohtaoğlu vd., 2006: 10). Araştırmacıların gelecek tahminlerine göre ilerleyen yıllarda, örneğin ABD'nin enerji tüketimi 1995 ve 2020 baz alındığında %75 artarken, gelişmekte olan ülkelerin tüketim oranı bu artışın üçte ikisini oluşturacağı beklenilmektedir. Bununla birlikte bu tüketim oranının aynı periyotda mevcut petrolün %27'sini, doğal gazın ise %37'sini oluşturacak, IEA'nin tahminine göre dünya enerji tüketimi aynı dönemde aşağı yukarı %65 olurken bu artışın %95'ini ancak yenilenemeyen fosil kaynaklar karşılayacaktır (Rose, 1999: 235, 236).

Enerji kullanımında doğal kaynakların tükenebilir olması, hızlı nüfus artışı ve ekonomik büyüme göz önünde bulundurulduğunda, fosil yakıtların kullanımı gelişmiş ülkelerde (Özellikle OECD ülkeleri) azalırken, gelişmekte olan ülkelerde artmaktadır. Sanayileşmelerini tamamlayan gelişmiş ülkeler son yıllarda yaşanan çevresel sorunlardan dolayı ve sürekli gelişen teknolojiler sayesinde enerji geçişini sağlayarak daha az karbonu olan doğal gaz, güneş ve su gibi yenilenebilir enerji kullanımına yönelmişlerdir (Asif ve Muneer, 2007: 1391). Ayrıca gelişmiş ülkelerdeki enerji tüketim artışlarının azalması; nüfus artış hızlarının düşük olması, teknolojik yeniliklerin daha hızlı ve geniş toplumlarda uygulanması, enerjinin etkin ve verimli kullanımına yönelik kazanımlarının olması ve ayrıca enerji talebinin yoğun olduğu üretim

faaliyetlerinin bırakılması, hizmet sektörünün daha yüksek olması gibi nedenlere bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, yüksek nüfus artış hızı, enerjinin etkin ve verimli kullanılmaması ve gelişen ekonomi ile birlikte altyapı (yol, köprü vs.) yatırımlarının ve sanayi sektörünün daha yoğun olması ve ayrıca gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere enerji talebinin yoğun olduğu üretimlerini kaydırması gibi nedenlerden ötürü enerji talepleri artmaktadır (Sohtaoğlu vd, 2006: 10).

Küreselleşme olgusuyla birlikte nüfusun hızla artması, sanayileşme ve kentleşmenin ve ticaret olanaklarının yaygınlaşmasıyla da ekonomiler üretimlerini devam ettirmek için enerji kaynaklarına sahip olsun, olmasınlar enerji faktörüne ihtiyaçları daima olacaktır. Bu yüzden enerji kaynaklarının, tedariki, sürekliliği bu kaynakların verimli kullanımı açısından küresel ekonomide bir enerji piyasasının veya pazarının varlığı önemli olurken aynı zamanda tüm dünya aktörlerinin gündeminde önemli bir yer oluşturmaktadır (Ersoy, 2010: 2). Bu bağlamda enerji mal ve hizmetlerinin üretiminin sağlandığı, bu mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı karşılıklı üretici ve tüketicinin birbiriyle karşılıklı bağımlılığında oluşan tüm ilişkiler ve faaliyetler enerji piyasalarını oluşturmaktadır (Erdal ve Karakaya, 2012: 112). Bir başka deyişle, Alper'e göre enerji piyasaları "enerji kaynaklarının ve ürünlerinin arz-talep dengesi içerisinde hareketlerini ve ticari pazarlarının işleyişini düzenlemek, denetlemek ve kontrol etmek üzere gelişmiştir". Alper'e (2009: 18) göre enerji piyasalarını karakteristiği ise, dünya genelinde farklılık gösterir. Enerji kaynaklarının ve ürünlerinin arz-talep ilişkisi dengesinde gelecek projeksiyonlara göre hareket eden bir yapı ile faaliyet gösterir. Diğer taraftan enerji piyasalarının sağlıklı işlemesi küresel enerji pazarına büyük yatırımlar yapılması önemlidir.

Ancak, enerji piyasalarında bütün altyapı yatırımlarının maliyeti yüksek ve tesis süresi uzundur. Bu süreçte kaynak kullanımının yanında ithal kaynaklar ile bunların tedarik yolları bağlamında politik, diplomatik sürdürülebilir dengelerin kurulabilmesi enerji dışı bağımlılık düzeyinde ülke iç dinamiklerinin optimizasyonunda diğer ekonomik büyüklükler üzerinde de ciddi sonuçları doğurabilmektedir (Sohtaoğlu vd., 2006: 20, 21). Dolayısıyla hemen hemen hayatın her alanına egemen olmuş enerjinin elde edilebilirliği, mevcudiyeti ve makul bir fiyatta tüketiciye ulaşmasında risk ve tehditler söz konusudur. Elektrik kesintileri, petrol fiyatlarının düşmesi ve yükselmesi ile küresel ekonomik krizler, kaynakların sınırlı veya tükenebileceği gerçeği, yüksek

enerji yatırımı maliyeti vs. gibi risk ve tehditler enerji güvenliğinin ekonomik boyutu kapsamında değerlendirilebilir.

3.4.2. Enerji Güvenliğinin Siyasal Boyutu

Dünya toplumunun yaşam kaynağı olan enerji, bir ülkenin uluslararası sistemde ekonomik ve askeri olduğu kadar politik gücü olarak da önemli bir yer tutmaktadır. Enerji kaynakları üzerinde hâkim olan bir devlet uluslararası sistemde söz sahibi olup, aynı zamanda o devletin ekonomik, sosyal refah kaynağının temelini oluşturur. Devletler de bu yönde enerji ihtiyaçlarını karşılamak için politikalar belirler. Bu nedenle, enerji ihtiyacının giderek artmasına karşın enerji kaynaklarının sınırlı olması devletlerin enerji kaynakları üzerinde siyasi bir mücadele içerisinde olmalarına yol açmaktadır. Bu mücadele petrolün stratejik bir meta olarak kullanılmaya başlamasından bu yana devam etmektedir.

Petrol ve dünya enerji kaynakları yaklaşık 150 yıldan bu yana dünya gündeminde önemli rol oynamıştır. Dünya bu kaynaklar ve kaynaklara giden yolları kontrol altında tutmak için küresel ekonomiler ve devletlerarasında güç savaşlarına, çatışmalara ve bölgesel siyasi istikrarsızlıklara sahne olmuştur. Hala enerji kaynaklarının yoğunlaştığı Ortadoğu, Kafkasya ve Afrika gibi bölgelerde çatışmalar tüm hızıyla devam etmektedir. Son yüzyılda bu çatışmalara en önemli örnek olarak İran-İrak Savaşı, Körfez Savaşı, ABD'nin Irak'ı işgali'ni gösterebiliriz. Günümüzde ise etnik çatışma, mezhep savaşları, siyasi iktidar çatışmaları devam etmektedir (Erdal ve Karakaya, 2012: 126). Hayati önem taşıyan enerji kaynakları için, tarih boyunca ekonomik, siyasi birçok krizler yaşanmıştır ve yaşanmaktadır.

Yenilenemeyen enerji kaynaklarının tükenecek olması gerçeği, devletlerin kaynaklar üzerindeki kontrollerini sağlamak ve devam ettirmek adına bu kaynaklardan zengin bölgelerde ve ülkelerdeki güç mücadeleleri istikrarsızlığın derinleşmesine neden olmaktadır. Çatışmanın odağı olan bu coğrafyalarda önemli birçok suç ortamının oluşmasına fırsat vermektedir. Özellikle, Ortadoğu gibi enerji kaynaklarının kümelendiği coğrafyalarda özellikle petrol rafinerilerine, enerji altyapısı olan boru hatlarına, elektrik santrallerine yapılan yüzlerce terör saldırısı söz konusudur. Güneydoğu Asya ve Afrika doğu kıyısında meydana gelen korsan saldırıları enerji kaynaklarının transferinde önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tür güvenlik

sorunlarında ülkelerin ortak bilgi ve tecrübe ve teknik donanımlarını paylaştıkları Kuzey Atlantik Örgütü (NATO) gibi ortak güvenlik stratejileri ön plana çıkmaktadır (Baumann, 2008: 9). Enerji akışının kesintiye uğraması gibi güvenlik tehditlerinin küresel boyutta artması NATO'nun 1991 yılında Roma Zirvesinde kabul ettiği stratejik konsept içerisinde bu tür tehdit ve risklere karşı üye ülkelerin birbirleriyle ittifak halinde olmaları gerekliliğinin altı çizilmiştir (Ülger, 2002: 88, 89). Ayrıca G8 zirvelerinde enerji güvenliğine ilişkin önemli uluslararası kararlar alınmış bu kararlar içerisinde terör eylemleri ile enerji güvenliğinin sağlanamamasına karşılık işbirliğine gidilmesine yönelik kararlar mevcuttur. Ancak bu şekilde kolektif güvenlik kapsamında özellikle son yıllarda Ortadoğu'da çok bariz yaşanan savaşlarda devletlerin işbirliği içerisinde davranmadıkları görülebilmektedir. Soğuk Savaş döneminden sonra iki kutuplu dünya düzeninde olduğu gibi tek kutuplu ABD'nin hakim olduğu dünya düzeninde birçok örneğine rastlanabilir. Yenedünya güçler dengesinde uygulama, kolektif güvenlik sistemi ile gerçekleştirilmektedir. Özellikle BM'nin başını çektiği demokratikleşme söylemleri temelinde kolektif güvenlik politikaları uygulamalarını dünya genelinde yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Ancak, bu sistemin temelini oluşturan demokratikleşme söylemlerinden çok günümüzde yaşananlar güçlerin tekelleşmeye doğru uygulamaları söz konusudur. Uluslararası güvenlik yapılarındaki bu çelişkinin devamı çatışmaların artmasına neden olacaktır (Davutoğlu, 2010: 77).

Enerji kaynaklarının yoğun olduğu ve enerji transferinin sağlandığı çatışma, savaş hali ve terörizm petrolün stratejik bir meta olarak kullanılmasından bu yana devam etmektedir. Örneğin, Türkiye enerji boru hatları için stratejik önem taşıyan bir ülke olması açısından enerji güvenliği kapsamında coğrafi bir önem taşımaktadır. Türkiye petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçtiği bir devlet olmasından ve diğer jeopolitik öneminden dolayı güvenlik risklerinin ve tehditlere maruz kalan bir devlet konumundadır. Sürekli bölgesel siyasi istikrarsızlıklarla, terör saldırıları ile mücadele etmektedir. Ancak, Türkiye bu sorunlarla kendi siyasi yapısı ve iç dinamikleri ile baş edebilme gücüne sahip iken, diğer Ortadoğu ülkelerinin siyasi rejimlerinin zayıf ve kırılabilir bir ekonomiye sahip olmalarından kaynaklı, sürekli çatışma ve savaş yaşanmakta ve diğer devletlerin müdahalesine maruz kalmaktadırlar. Ayrıca terör olaylarından ve istikrarsızlıktan dolayı bu bölgelerde organize suç örgütlerinin hırsızlık ve kaçakçılık gibi organize suçlar faaldir. Terör saldırılarından sonra sızan gaz, petrol

ve yangın, konvansiyonel silahların yaygın kullanılması ile çevreye verilen zararların haricinde, ülkenin turizmini etkilemektedir. Bu tür gelir kaybının yanı sıra sürekli altyapı maliyetlerinin artmasından dolayı ülke ekonomilerine büyük zararlar vermektedir (Özertem, 2011: 58). Dolayısıyla enerji kaynaklarına ve ürünlerinin uygun şartlarda kesintisiz sağlanmasına yönelik birçok politika ve stratejiler siyasal kararların dâhilinde gerçekleştirilmektedir.

Siyasal anlaşmazlıklar ve yine kaynak çatışması nedeniyle enerji kaynaklarına ve enerji boru hatlarının geçtiği stratejik güzergâhlara sahip devletler bunu silah olarak kullanabilmektedir. Bu şekilde küresel talebi engelleyen müdahaleler yapılabilmektedirler. Bu müdahaleler enerji tedarik zincirinin ve küresel enerji piyasalarındaki yatırımlar üzerinde negatif bir etki yaparken üretici ve tüketici için belirsizlik oluşturur (Wicks, 2009: 46, 47) .

2005-2006, 2008, 2009 yıllarında olduğu gibi geçtiğimiz yılda da Rusya'nın Ukrayna işgali ile AB'ye giden boru hatları üzerinde spekülasyon politikası izlemiştir. Avrupa'nın enerji ihtiyacını yenilenebilir enerji kaynakları ve Norveç ağırlıklı olmak üzere Kuzey Denizi ve Rusya'dan doğal gaz ithali ile karşılamaktadır. Özellikle Doğu Avrupa enerji ihtiyacının üçte birinin fazlasını Rusya'dan sağlamaktadır. Fakat Rusya sık sık doğalgaz üzerinden bu ülkelere yönelik krizlere neden olabilmektedir. Haziran 2010'da Belarus'ta yaşanan kriz ile de Avrupa'nın enerji konusunda Rusya'ya aşırı derecede bağımlı olmasından kaynaklanan bu sorun ile Avrupa arz çeşitliliğini ve güvenliğini sağlamak üzere Trans-Avrupa Enerji Ağı çerçevesinde yeni politikalar proje geliştirmektedir (Uluatam, 2010: 63).

3.4.3. Enerji Güvenliğinin Coğrafi Boyutu

Enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafya, enerji rezervinin büyüklüğü, enerji kaynağına uzaklık yakınlık, enerjinin transferindeki güzergah gibi birçok etken enerji güvenliğinin coğrafi boyutunun içeriğini oluşturmaktadır (Erdal ve Karakaya, 2012: 129). Bu yüzden enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafya ve transferinin sağlandığı güzergah bölgeler jeopolitik ve jeostratejik önem taşımaktadırlar⁷.

⁷ Uğurlu (2009: 61)'ya göre "Coğrafi konum, bir devletin jeopolitik ve jeostratejik özelliklerini oluşturur. Politika, bir gücün geliştirilmesini ve bir amaca yöneltmesini içerir. Amaca ulaşmak için belirlenen hareket tarzını politika stratejileri belirler. Gücü kullanarak amaca ulaşmak işleminde coğrafyanın yeri ve değeri araştırılırsa jeopolitiğe ulaşılır. Jeopolitik; politikaya coğrafi öğelerin katılmasıyla, coğrafi öğelerin politik değerlendirmelere dahil edilmesidir. Politik hedefler belirlenirken coğrafi özelliklerin ve öğelerin

Enerjinin uygun fiyatlarda, kesintisiz tüketiciye ulaşması ve enerji ticaret yollarının güvenliği enerji alanında tüm aktörleri yakından ilgilendirmekte olup, enerjinin üretimi, dağıtımı, transferi esnasında coğrafi güzergahların çeşitliliği ve en az maliyetle taşınma sistemlerinin geliştirilmesi gibi tüm süreçler önemli bir enerji güvenliği konusudur.

Dünya genelinde doğal gaz transferinin yaklaşık %95'i boru hatları ile sağlanmaktadır. Ham petrol ve diğer yan ürünlerde bu oran %5'tir. Rusya, Ortadoğu ve Asya'da üretilen petrol ve doğal gazın neredeyse yarısının AB ve ABD ülkelerine transferi gerçekleşirken, diğer kalan kısmının çoğunluğu son yıllarda artan enerji talebi ile dikkat çeken Çin, Japonya ve diğer Asya Pasifik havzasındaki ülkelere gerçekleşmektedir (Gürdeniz, 2009: 216).

Enerji transferi dünyada farklı güzergâhlarda boru hatlarının oluşturulması ile sağlanmaktadır. Başta Avrupa ve Rusya arasında olmak üzere Asya, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde enerji akışını sağlayan birçok boru hattı vardır. Enerjinin erişilebilir olmasının sağlayan en önemli araçlardan biridir. Bunlar başlıca, Sovyetler Birliği dönemindeki boru hatlarından olan Atyrau-Samara Petrol Boru Hattı, Kazakistan'ın Atyrau kentinden Rusya'nın Samara kentine kadar; Bakü- Novorossiysk (Kuzey hattı), mesafesi Grozni ve Tikhoretsk üzerinden Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Novorossiysk Limanına kadar uzanmaktadır. Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattının (BTC) ilk başlangıç noktası olup, Bakü'den Gürcistan'ın Supsa Limanı'na taşınan petrol, limandan da tankerlerle Karadeniz'in batısına taşınarak Bulgaristan ve Romanya üzerinden veya boğazlar yoluyla Avrupa ülkelerine taşınmaktadır. Diğer bir boru hattı olan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC) (Tengiz-Novorossiysk) ise Tengiz Havzası petrolünü, Rusya'nın Novorossiysk Limanı'na taşınmasını sağlar (Alper, 2009: 41- 44). Bu hattının diğer ortakları Umman, Chevron ve Rosneft'tir. Bir diğer petrol boru hattı Kazakistan-Çin Petrol Hattı'dır. Doğal Gaz Boru Hattı olarak Bakü-Tiflis-Erzurum (Güney Kafkasya) Doğal Gaz Boru Hattı, Şah Denizi'nden Gürcistan ve Türkiye hattını oluşturmaktadır. Bu hattın ticareti için TPAO, BP ve Norveç Şirketi olan Statoil SCPC şirketinde hisse ortaklarıdır. 2007 yılında faaliyete geçmiştir. BTC' ye paralel bir güzergâhtadır (Demirtepe, 2008: 95-98).

de değerlendirilmelere katılmasıyla "jeopolitik"e, bu politikaların gösterdiği hedeflere ulaşmak için izlenecek yol ve kullanılacak güç öğelerinden de jeostratejiye ulaşılır".

Irak- Türkiye (Kerkük - Ceyhan / Yumurtalık) Ham Petrol Boru Hattı, Kerkükten Ceyhan'a petrol aktarımını sağlar. Türkiye-Yunanistan doğal gaz boru hattı, 2010 yılında hizmet vermeye başlamıştır (www.mfa.gov.tr, 28.03.2015). Proje halinde olan diğer boru hatları ise şunlardır; Trans Hazar Doğalgaz Boru Hattı Projesi, Türkmenistan doğal gazının, Türkiye'ye ve Avrupa'ya taşınması projesidir. Ancak İran üzerinden geçmesi düşünülen Trans Hazar Boru Hattı Projesi, ABD'nin isteği üzerine Hazar geçişi olarak güzergâh belirlenmiş ise de Azerbaycan'da Şah Deniz yatağının keşfedilmesi ile Azerbaycan'ın kendi doğalgazını, Türkiye üzerinden dünya pazarına açarak, Bakü, Türkmen gazına rakip olma talebi ile devletlerarası siyasi gerginlikler ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Türkiye doğalgaz ihtiyacını Rusya'dan satın alarak karşılamıştır (www.uluslararasıgundem.com, 10.03.2015). Söz konusu Hazar Denizi, Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması için başlatılan proje, siyasi, ekolojik ve mali sorunlardan dolayı gerçekleştirilememiştir. Ancak, Türkmenistan geçtiğimiz yıl Türkiye ile Azerbaycan'a ait Şah Deniz doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya transferini sağlayacak olan Trans-Anadolu doğalgaz boru hattı (TANAP) projesinin başlatılmasından sonra Türkmenistan doğalgazının TANAP'a bağlanabilmesi için Hazar Denizi altından kendi boru hattı yapması beklenmektedir (www.enerjihub.com, 2015).

Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, TANAP, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz 2 Gaz Sahası ve Hazar Denizi'nin güneyindeki diğer sahalardaki üretilen doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması projesidir. Ayrıca "TANAP, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleştirip Güney Doğal Gaz Koridorunu inşa etmiş olacaktır (www.tanap.com, 29.03.2015).

Mavi Akım Boru Hattı Projesi Rusya'dan Türkiye'ye doğalgaz nakletmek için yapılan Karadeniz geçişi boru hattı projesidir. Mavi Akım Boru hattı Türk, Rusya ve İtalyan ortaklığı ile Rus topraklarında kalan bölümünün işletmesini Gazprom üstlenmiştir. Türkiye topraklarında bulunan bölümün işletmesini ise BOTAŞ yapmıştır. Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Bulgaristan'dan başlayıp Romanya, Macaristan güzergâhını izleyerek Avusturya'ya doğal gaz iletim hattı olup, Hazar Havzası'ndan ve Ortadoğu'dan Güneydoğu Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacını önemli ölçüde sağlayacaktır.

Türkiye ile Avrupa arasındaki en büyük doğal gaz boru hattı projesidir (Alper, 2009: 46-48).

Petrolün transferinde daha çok deniz yolu tercih edilmektedir. Bu yüzden petrolün taşınma maliyeti doğal gazın taşınma maliyetine oranla düşüktür. Çünkü doğal gaz transferi esnasında sıvılaştırılması yani LNG olarak teknik açıdan taşınması gerekmektedir ki bu ek bir maliyet getirmektedir. Tüketimden önce de tekrar gaz haline dönüştürülerek tüketilebilen doğal gazın transferi, bu yüzden boru hatları ile gerçekleştirilebilmektedir. Deniz yolu ile transferde muhtemel kazalardan dolayı büyük çevre felaketlerine neden olabilmektedirler. Uzun vadeli düşünüldüğünde hem petrolün hem de doğal gazın transferinde boru hatlarının kullanılması, deniz yolu ile olabilecek kaza sonrası denize yayılan gaz ve petrolün oluşturduğu çevre riskini azaltacağından ve yine uzun vadede altyapı maliyetini azaltmasından dolayı dikkate alınan enerji hatlarının çeşitlendirilmesi ile enerji güvenliğinin sağlanması açısından tercih sebebi olabilmektedir (Erdal ve Karakaya, 2012: 131).

Enerji kaynaklarının hem deniz hem kara transferlerinin gerçekleştirildiği bu ticaret yollarının ve boğazların kontrolünü elinde bulundurmak, güçlü dünya devletlerinin önemli politika hedefleri arasındadır (Sevim, 2012: 4381). Coğrafik olarak dünya üzerinde Çin Denizi, Hürmüz Boğazı, Bab- al Mandab Boğazı, Malakka, Süveyş Kanalı, İstanbul-Çanakkale Boğazları, Panama Kanalı, Arktik gibi ticaret yolları enerji ticaretinin can damarlarını oluşturmaktadırlar. ABD ve diğer küresel güç odağındaki devletler bu yolların kontrolü için gerektiğinde askeri müdahalelerde bulunabilmektedirler.

3.4.4. Enerji Güvenliğinin Çevresel Boyutu

Çevre, insan, hava, su, doğal kaynaklar, bitkiler, hayvanlar ve tüm canlı ve cansız varlıkların yaşam boyu ilişkilerini sürdürdükleri ve etkileşim halinde buldukları bir ortam olarak tanımlanabilir (Karacan, 2007: 3). Bu ortamda tüm bu unsurlar bir denge içinde varlıklarını sürdürürken, insan tahribatları, ekonomik faaliyetler bunların kaybına ve bozulmasına yol açmaktadır. Sanayileşme, kentleşme, hızlı nüfus artışı, etkin olmayan kaynak yönetimi ve kullanımı, kaynak çatışması çevrenin bozulmasının nedenleri arasındadır. İnsanlığın var olduğundan bu yana doğal kaynakları ölçsüz kullanarak yapmış olduğu üretim tarzından kaynaklanan çevreye verdiği tahribat, sanayi

devrimiyle birlikte artmıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde, küresel ısınmayla biyoçeşitliliğin azalması, erozyon, tarım arazilerinin yok olması gibi yüksek tahribatların ve petrol şoklarının yaşanması ile insanoğlu, kaynakların tükenebilir olduğu gerçeğini yaşamıştır. Bu gerçekle yüzleşen dünya, çevresel güvenlik, enerji güvenliği gibi yeni güvenlik yaklaşımlarını uluslararası platformlarda, akademik literatürde tartışmaya başlamıştır.

Özellikle 1960’lı yılların sonunda ve 1970-80’li yıllarda doğal kaynakların tükenebilir olduğuna dair dünyada ses getiren raporlar ve kitaplar yayınlanmıştır. Bunlardan en önemli sayılabilecek rapor, 1968 yılında Roma Kulübü tarafından hazırlatılan “Büyümenin Sınırları” “Limits to Growth” adlı rapordur. Raporda, ekonomik faaliyetlerin artmasıyla beraber nüfus artış hızının da bu faaliyetlere paralel olarak hızlı bir şekilde arttığını ve bu şekilde devam ederse dünya kaynaklarının yüzyılın başında tükeneceği vurgusu yapılmıştır (Önder, 2003: 99). Aynı zamanda dünya kaynaklarının makul ve profesyonel bir biçimde yönetilmesi ve sürdürülebilirliğini konu alan ve 1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen Stockholm Konferansında, Stockholm BM İnsan Çevresi Konferansı bildirgesi sunulmuştur. 1987 yılında BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Comission on Environment and Development (WCED) tarafından, “Ortak Geleceğimiz” Bruntland Raporu, yayımlanmıştır. Bu raporda çevre ve kalkınma konuları bir arada ele alınarak sürdürülebilir kalkınma konusunda vurgu yapılmıştır (Emrealp, 2005: 14).

Çevresel güvenlik tehdit unsurlarının varlığı (kaynak çatışması, çevresel bozulmalar, mülteci, göç, küresel bulaşıcı hastalıklar, organize suçlar vs.) “24 Ağustos-11 Eylül 1987 tarihleri arasında Birleşmiş Milletlerin düzenlediği Silahsızlanma ve Kalkınma arasındaki ilişki üzerine uluslararası konferansı sonuç belgesinde yer verilmiştir (Küçükşahin, 2006: 10).

1970 - 1990’li yıllarda Lester R. Brown, Ullman, Mathews, Myers, Dalby, Thomas F. Homer-Dixson gibi birçok yazar tarafından çevresel tehdit unsurlarını içeren genişletilmiş güvenlik kavramı içerisinde çevresel güvenlik kavramı ortaya çıkmıştır. Çevresel güvenliğin ortak bir tanımı olmamakla birlikte, Uğurlu’ya (2006: 72) göre, “çevresel güvenlik; çevresel kaynakların niteliğinde, niceliğinde ve sürekliliğinde oluşabilecek bir değişim; kaynakların ve üretilen ürünlerin adil olarak dağıtılmaması;

canlıların yaşama, barınma, üreme ve özgürlük haklarının azalması ya da yok olması”dır.

Bu tanımda da anlaşıldığı üzere özellikle canlıların tüm yaşam alanlarının etkilendiği sosyo-ekonomik ve çevresel risk ve tehditler bu kapsamda yer almaktadır. Çevresel güvenlik kavramı içerisinde kaynak çatışması, iklim değişikliği, hızlı nüfus artışı, mülteci sorunu, gıda güvenliği vs. gibi risk faktörleri sayılabilir. Özellikle kaynak çatışması risk faktörü kapsamında incelendiğinde yüzyıllardır merkez ülkeler tarafından gerçekleştirilen sömürge politikaları çerçevesinde doğal kaynaklar (enerji kaynakları, stratejik bitki ve madenler vs.) kapitalist dünya sisteminde ölçsüzce kullanıp, sanayi devrimi ile de ekonomik faaliyetlerin artması bu tahribatı hızlandırmıştır. Teknoloji ve refahın gelişmesi, üretim faaliyetlerinin artması aynı zamanda enerji ihtiyacının artmasına neden olup, devletler arasındaki çatışmayı kaçınılmaz kılmıştır.

Kaynak çatışmasının yaşandığı özellikle çevre ülkelerinde savaş ve ayrıca nükleer silah test uygulamaları ile erozyon, çölleşme, salgın hastalıklar ve göç gibi tüm dünyayı etkileyen risk ve tehdit unsurları gün geçtikçe artmaktadır (Dikmen, 2004: 31). Kaynak çatışmasının beraberinde getirdiği nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların üretimi ve tüketimini de artırmaktadır. Hatta son yıllarda Suriye’de biyolojik silahların kullanımı ile çevreye nasıl zararlar verildiği yakından izlenmiştir. Geçmiş yıllarda Ortadoğu’da yaşanan ve hem kaynak israfı hem de çevresel felaket diyebileceğimiz bir başka örnek Körfez Savaşı’nda Kuveyt’te denize dökülen 11 milyon varil ham petroldü. Dökülen petrol Basra körfezine yayılarak denizin kirlenmesine birçok canlıya zarar vermiştir. Saddam’ın askerleri tarafından Kuveyt’te 500 den fazla petrol kuyusu ateşe verilmişti. Kuyulardan çıkan duman ve is, Kuveyt’in büyük bir bölümünü kaplamıştı (Altıntaş, 2003: 131, 150).

Enerji kaynaklarının azalması, kaynak çatışmasının yaşanması çevresel sorunlarının baş edilemeyecek hal alması gibi sorunların artması enerji güvenliği unsurlarının mevcudiyet, erişebilirlik, sürdürülebilirlik unsurları çerçevesinde düşünüldüğünde bu unsurlara yönelik tehditlerin de arttığını göstermektedir. Diğer taraftan, enerji kaynaklarının çıkarılmasında, üretim ve tüketim aşamalarında bilinçsiz ve ölçsüz uygulamalar ayrıca çevresel sorunlara yol açmaktadır. Bu faaliyetler gerçekleştirilirken son zamanlarda sürdürülebilir enerji politikaları çerçevesinde özellikle yenilenebilir enerji konusunda araştırmalar ve uygulamalar yaygınlaşmaktadır.

Hızla gelişmekte olan ülkelerin artan enerji taleplerine karşılık uluslararası platformda küresel ısınma tehdidini azaltmaya yönelik karbon emisyonunun azaltılmasına doğru zirveler gerçekleştirilmektedir. Bu yöndeki çalışmalar sonrası, gelişmiş ülkelerde büyüyen ekonomik gelişmeye ve buna paralel artan enerji talebine karşılık fosil yakıt kaynaklarına talebin düşmesi beklentisi de söz konusudur (Aydın, 2011: 4).

Ekonomik faaliyetlerle, kloroflorokarbonun atmosfere salınımından oluşan küresel ısınma ve asit yağmurlarının başlıca nedeni fosil yakıtların kullanımından kaynaklıdır. Küresel ısınma ve iklim değişikliği, IPCC'nin (Intergovernmental Panel on Climate Change) CEEP (Center for Energy and Environmental Policy)'in verilerine göre 1860'tan bu yana küresel sıcaklık değerlerinin artması ile fark edilmiştir. Ancak bu durum önemsizmiş olup son 40 yıl içerisinde ortaya çıkan iklim değişikliğinden ötürü buzulların erimesi (buzulların erimesi ile kutuplardaki kaynak çatışması riski), biyo-çeşitliliğin azalması, tarım arazilerinin azalması, çölleşme, bulaşıcı hastalıkların artması gibi çevresel sorunların baş göstermeye başlaması ile küresel zirveler, konferanslar düzenlenmekte ve ortak politikalar yürütülmektedir. Küresel ısınmanın artması ile ortaya çıkan çevresel bozulmalar dünya ekonomisi üzerinde büyük etkiler oluşturmakla birlikte yatırım kararlarını da etkileyerek bu kapsamda bölgesel ayrıma gidilebilmektedir. Yatırımların pazara, kaynaklara daha yakın olan bölgeler seçilmekte olup küresel risk faktörleri dikkate alınmaktadır (Sevim, 2009: 98-100). Ancak bu noktada, çevresel güvenlik bağlamında bakıldığında, ekolojik kirlilikle karşı karşıya kalan gelişmiş ülkeler kendi ülkeleri dışında üreterek hem ucuz insan gücü hem de atıklarını kendi ülkelerinden uzak tutmak için güney ülkelerde yatırımlarını devam ettirmektedir. Bu faaliyetler esnasında yatırımcılar söz konusu bölgede "ekolojik sırt çantaları" olarak adlandırılan atık ve erozyona sebebiyet vermekte olup bu durum ekolojik bozulmalara neden olmaktadır (Dalby, 2008: 188).

4. ORTADOĞU'NUN ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Bu bölümde Ortadoğu'nun mevcut sosyo-ekonomik durumu, jeopolitik ve jeostratejik önemi, ülke bazında enerji profili anlatılmış olup enerji güvenliği çerçevesinde incelenmiştir. Özellikle enerji kaynaklarından zengin ve önemli ticaret yollarına sahip Körfez ülkelerinin mevcut sosyo-ekonomik, siyasi durumları incelenmiştir.

4.1. Ortadoğu Kavramı Nasıl Ortaya Çıktı?

Ortadoğu terimi ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan tarafından, Basra Körfezinin önemini anlatan “The Persian Gulf and International Relations” başlıklı çalışmasında bahsedilmiştir. Mahan, bu çalışmasında Ortadoğu (Middle East) kelimesini, Arap Yarımadası ve Hindistan arasındaki bölge için jeostratejik nitelik içeren bir anlamda kullanmış ama kapsamını detaylı belirtmemiştir. Ortadoğu terimi daha sonra İngiliz gazetesi The Times'ın dış politika editörü Valentine Chirol, Tahran muhabiri imzasıyla “Ortadoğu'nun Problemleri” yazısında kullanmış olup, zamanla literatüre yerleşmiştir. “Ortadoğu” kavramı, temel olarak Batı Avrupa dünyanın merkezi olarak kabul edilmekte olup, bundan dolayı “Şark” (Doğu) ve “Yakındoğu” (Near East) kavramlarının bir devamı olarak kullanılmıştır (Dursun, 2005: 1233-1234).

İngiltere, 15. ve 16. yüzyıllarında Asya ve Afrika ülkelerindeki sömürgelerine daha kolay ulaşabilmek amacıyla doğu ve batı arasında kestirme bir yol olan Mısır ve Hindistan güzergâhındaki stratejik noktaları karargâh olarak kullanmıştır. 1879 yılında Mısır'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla bu güzergâhtaki karargâhlara ulaşım mesafesi kısalmış olup, Arap Yarımadası stratejik önem kazanmıştır (Yılmaz Şahin, 2011: 11). Başta İngiltere olmak üzere Mısır, dolayısıyla Süveyş Kanalı sömürge güzergâhında zamanla ticari faaliyetler arttıkça karargâh olarak ordulara lojistik destek vermek için Londra ve Doğu (Bombay)'nun ortasında yer alan bir merkez karargah ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Hindistan ve Avrupa arasında kalan bölge (Ortadoğu) yani sömürge güzergâhın orta yerinde yer aldığı için, ihtiyaca binaen Ortadoğu teriminin ortaya çıktığı kabul edilir. İngiltere uluslararası yazışmalarında ilk zamanlarda Yakındoğu ismini kullanılmıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında enerji kaynaklarındanzengin

olmasından dolayı Ortadoğu'nun jeopolitik önemi daha da artarak, Ortadoğu kavramının coğrafi içeriği değişmiştir. İngiltere yazışmalarında artık Ortadoğu terimini yaygın olarak kullanmaya başlamıştır (Çalışkan, 2008: 5).

Ortadoğu, tıpkı “Doğu” ve “Yakındoğu” gibi batılı bir terim olup, Fransızlar ise Osmanlı topraklarını içine alan bu bölge için “Yakındoğu” ismini kullanmıştır. Zaman içinde bölgenin sınırı ve tarifi siyasal olaylar ve dünyanın egemen ülkelerinin çıkarları doğrultusunda değişmiştir. Adem Ayten bu durumu,

“...En dar şekliyle Mısır'dan İran'a uzanan Nil ve Mezopotamya havzalarının arası için, en geniş şekliyle de Fas'tan Pakistan'a kadar yayılan bölge için kullanılan “Orta Doğu” kavramı, kadim insanlık birikimi, medeniyet aidiyeti ve jeokültürel havza olarak İslam kimliğini, jeo-ekonomik kaynak alanı olarak petrolü, fizik coğrafya olarak kurak bozkır ve çöl iklimini, stratejik olarak Avrasya'yı çevreleyen Rimland (Kenar Kuşak/ Deniz Hâkimiyet Teorisi) kuşağının merkez hattını çağrıştıracak unsurlarla anılagelmiştir” diye ifade etmiştir (akt. Kaya Erdem, 2009: 29).

Cemil Meriç'e göre “Ortadoğu kaypak bir mefhumdur. Çünkü ne zaman doğduğu, niçin doğduğu, hudutlarının ne olduğu konusunda rivayetlerin muhtelif olduğu bir kavramdır” (akt. Sakin ve Deveci, 2011: 283). Davutoğlu ise, Ortadoğu kavramının siyasi literatürdeki tabirini şu şekilde ifade etmiştir,

“19. Yüzyılın sonlarında birçok Batılı siyaset bilimci ve seyyah, Ortadoğu tabirini özellikle Balkanları kastederek kullanmaları bu kavramın coğrafi olmaktan çok kültürel bir zıtlığı ve ayrımı ifade etmesi açısından önemlidir. Daha sonra Ortadoğu tabirinin kullanımı Müslümanların hakimiyet sahalarının daralmasına paralel bir değişiklik geçirecek ve Doğu-Batı, Müslüman-Hristiyan ayrımlarını da yansıtan jeokültürel nitelikli bir kavram halini alacaktır”. Ortadoğu ve Yakın doğu kavramları, bu açıdan objektif bir coğrafi kavram olmaktan çok Avrupa-merkezli sübjektif unsurlar barındıran jeokültürel bir ayırım kavramıdır” (Davutoğlu, 2010: 121).

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere Ortadoğu'nun tarihsel süreçte çeşitli olaylara, teorilere devletlerin politik ekonomik stratejilerine göre birçok tanımla yapılmıştır. Örneğin, ABD'ye göre Ortadoğu, Kuzeybatı Afrika kıyılarından Pakistan'a kadar uzanmaktadır. Rusya, Ortadoğu bölgesinin sınırlarını dar alanda tutarken, İngiltere özellikle petrolü ön planda tutmuştur (Perçin, 199: 4). Bu bakış açıları ile Yılmaz Şahin (2011: 11, 12) Ortadoğu için “Eski Dünya (Avrupa-Asya-Afrika)

karalarının birleştiği orta bölüm olarak ifade edilmektedir; ancak bu tanım sık sık değişikliğe uğramaktadır” diye ifade etikten sonra “bugün Orta Doğu bölgesini hangi devletlerin içerdiği konusunda bir görüş birliği bulunmamakla birlikte, Ortadoğu’yu kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ve güneyde Yemen’in çevrelediği kabaca bir dikdörtgeni içine alan bölge” olarak tarif etmiştir.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere Ortadoğu kavramı stratejik olarak her ülke veya grubun veya araştırmacının tanımlarına göre farklılık arz etmektedir. Ancak bölgesinin neresi olduğu hususunda ülke ismi ve bölge sınırının belirlenmesi coğrafi, sosyo-ekonomik araştırmalar açısından da önemlidir.

Bu anlamda, genel kabul gören tanıma göre Ortadoğu’yu, 18 bağımsız devlet oluşturmaktadır ve bu devletler şunlardır; Türkiye, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs Rum Kesimi, Mısır, Ürdün, Lübnan, Filistin, İsrail, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Yemen Ortadoğu Bölgesini oluşturmakla birlikte, Malta, Libya, Sudan, Eritre, Habeşistan, Somali, Afganistan ve Pakistan gibi ülkelerde Ortadoğu Bölgesi’nin yakın çevresini oluşturmaktadır. Siyasi bakımdan bazı zamanlar yakın çevre ülkelerinden biri veya birkaç bölge içinde sayıldığı da görülmektedir (Perçin, 1999: 4). Bu ülkeleri kapsayan coğrafya, Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusunu, birbirine bağlayan ve doğu ve batı arasında sosyal, ekonomik tüm etkileşmelerin olduğu ve üç büyük dünya dininin kutsal mekânlarını barındıran medeniyetlerin doğduğu, hali hazırda dünyanın siyasal, ekonomik, kültürel önemini barındıran bir merkez bölge olma özelliğini taşımaktadır. Dolayısıyla dünya siyasetinin ve ekonomisinin stratejik merkezi konumundadır.

4.2. Ortadoğu’nun Genel Olarak Sosyo-Ekonomik ve Siyasi Yapısı⁸

Stratejik coğrafyası ve barındırdığı enerji kaynakları ile tüm dünya devletler için önem taşıyan Ortadoğu, aynı zamanda üç büyük semavi dinin doğduğu ve dünyaya yayıldığı, farklı medeniyetlerin ve kültürlerin buluştuğu bir bölge olma özelliğine de sahiptir. Mısır, Filistin ve Hicaz üç büyük semavi dinin doğduğu ve geliştiği yerlerdir.

⁸ Bölgenin siyasi ve sosyo-ekonomik yapıları birbirlerinden farklılık göstermektedir. Tüm ülkelerin ekonomik yapısını açıklayabilmemiz için detaylı analiz gerekmektedir. Bu durum tez konusunun dışına çıkaracağından, çalışmamızda enerji güvenliği kapsamında özellikle Ortadoğu’da enerji kaynaklarından zengin ve enerji transit yolları üzerinde olan ülkeler göz önünde bulundurularak genel bir değerlendirilme yapılmıştır. Ayrıca enerji güvenliği politikaları açısından çalışmanın 5. Bölümünde ülke bazında incelemeler yer almaktadır.

Bu yüzden Ortadoğu, çeşitli kültürlerin ve evrensel üç büyük dinin aynı yerlerde doğmasından dolayı dünya nüfusunun çoğunun hac için uğradığı beldeleri barındırmaktadır. Ortadoğu'yu oluşturan ülkelerin hemen hemen hepsi Müslüman toplumlardan olup çoğunluğunu, Sünni ve Şii Mezhepleri oluşturmaktadır (Dursun, 2005: 1241, 1242). Bölgede Hristiyanlık dininde de mezhep bölünmeleri olmuştur. Ayrıca Nasturilik ve Yahudiliğin karışımı olan Yezidiler, Zerdüştlük gibi inançları benimseyen toplumlar da yaşamaktadırlar (Erdem ve Erdem, 2013: 223).

Etnik, dini ve kültürel açıdan oldukça çeşitli nüfus yapısına sahip olan Ortadoğu, Samiler, Hint-Avrupa grubuna mensup olanlar ve Turanî grubu olmak üzere üç ana etnik gruptan oluşmaktadır. Samiler, Araplar ve İbraniler olarak iki ana kola ayrılırken, Kaldeliler, Süryaniler, Akkadlar, Babilliler ve Asuriler bir etnik grubu oluşturur. Araplar, tüm gruplar içerisinde çoğunluktadır. İbraniler Samilerin ikinci kolunu temsil etmektedir. Hint Avrupa grubu ise, içerisinde İranlılar, Ermeniler, Kürtler ve Rumlar ile bazı küçük toplumlardan oluşmakta olup, ikinci büyük grupta yer almaktadırlar. Turani grubunu Türkler oluşturmakta olup, çoğunluğu Türkiye'dedir. Azınlık olarak İran, Irak ve Suriye'de yaşamaktadırlar (Dursun, 2005: 1241-1242). (Son yıllarda yaşanan Suriye İç Savaşı, PYD ve DAESH gibi terör örgütlerinin baskısından sonra, bu ülkelerde bu nüfusun çoğu ya hayatını kaybetti ya da başta Türkiye olmak üzere diğer ülkelerde mülteci olarak göç etmişlerdir).

Ortadoğu ülkelerinin nüfus yapısı diğer gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında genç bir nüfusa sahip olup, nüfusun yaklaşık üçte biri 15 yaşın altında seyretmektedir. Üretimin temel faktörlerinden olan emeğin bir ülkenin ekonomisinde önemli bir yeri olduğu göz önünde bulundurulduğunda Ortadoğu genç nüfus potansiyeli ile gelişmiş ülkelere oranla daha iyi durumdadır. Ancak söz konusu nüfusun niteliği öne çıktığında beşeri yapının iyi değerlendirilememesinden dolayı sosyo-ekonomik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. “Öte yandan, Ortadoğu ülkelerinin nüfus artış hızı, dünya ortalamasının (yaklaşık olarak yüzde 1.2) üstündedir, gelişmiş ülke ortalamasının (yaklaşık yüzde 0.7) ise daha da üstünde olan yaklaşık yüzde 1.7'lik nüfus artış hızı, kişi başına sermaye birikim hızını yavaşlatarak ekonomik kalkınmanın önünde bir engel teşkil etmektedir. Yüksek nüfus artış hızı her şeyden önce kişi başına ulusal gelirin yeterli bir hızda yükseltilmesini zorlaştırmaktadır” (Öztürkler, 2009: 70).

Ortadoğu ekonomisine bakıldığında ise ekonominin en önemli belirleyicisi yüzyıl önce İpekyolu üzerinden ticareti ve üretimi yapılan ipek, pamuk, tahıl, baharat iken günümüzde yüzyılın hemen öncesi keşfedilen petrol üretimi ve ticaretidir. Aynı zamanda dünya için diğer hayati önem taşıyan doğal gaz rezervlerinin önemli bir miktarının Ortadoğu’da olması petrol kadar önemli ekonomik bir değerdir. Ortadoğu ülkelerinin çoğunun ekonomisi petrole dayanmaktadır, petrol ticaretinin dışında kalan ülkelerin ekonomileri ise tarıma dayanmaktadır (Demircan, 2012: 18). Enerji kaynaklarının ve petrol sanayisi yoğunluklu olduğu Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Bahreyn ve Katar gibi körfez ülkeleri, çoğunlukla petrol ve doğal gaz ihracatından gelirlerini elde etmekte olup, diğer ihtiyaçları olan mal ve hizmetlerin çoğunluğunu ithal etmektedir. Tarım sektörü ulusal gelir hem de istihdam içerisindeki önemli derecede payı olmasına karşın toprak yapısı ve iklime bağlı ürettiği mal ve hizmet çeşitliliği azdır (Öztürkler, 2009: 70). Özellikle, Mısır, İran, Irak, Suriye ve Türkiye dışında genel olarak Ortadoğu toprakları tarıma hemen hemen hiç elverişli değildir. Bu ülkelerde nüfusun yüzde 80-90’ı bu nedenlerle kentlerde yaşamaktadır. Türkiye, İran, Mısır, Ürdün gibi ülkelerde bu oran daha düşüktür (Peköz, 2007: 34).

Tarım ekonomisinde Mısır’da Nil Nehri ve Asuvan Barajı, Türkiye’de Fırat, Dicle ve diğer nehirler önemli kaynakları oluştururlar. Umman, BAE, Bahreyn ve Katar ise petrol gelirlerinin dışında geçimlerini daha çok balıkçılık, çobanlık ve ticarete dayalı sağlarlar. Büyük petrol ihracatçısı olan Irak ve Suudi Arabistan ise tarıma ve göçebeliliğe dayanan ekonomileri mevcuttur. Genel olarak BAE, Katar, Suudi Arabistan, Kuveyt gibi nüfus yoğunluğu düşük ve petrol zengini ülkeler dışında Ortadoğu ülkelerinin GSYİH ve Kişi Başına düşen Milli Gelir oranları düşüktür. Ancak, Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve GSYİH oranları gelişmişlik düzeylerine göre ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir (Demircan, 2012: 18). Örneğin Dünya Bankasının 2016 yılı verilerine göre Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Gelir 2016 yılı itibari ile İran 5.470 dolar, Irak 5.420 dolar, Yemen 1.040 dolar iken, BAE 40.480 dolar, Katar 75.660 dolar Kuveyt 34.890 ve Suudi Arabistan 21.720 dolardır. Aynı şekilde GSYİH’larına bakıldığında 2016 yılı itibariyle Irak 171.5, Bahreyn 32.2, Yemen 27.3 milyar dolar iken İran 419, BAE 348.7, Suudi Arabistan 646.4, Türkiye 863.7 milyar dolardır. Ortadoğu ülkeleri içerisinde en yüksek GSYİH olan ülkelere Türkiye dışında GSYİH içinde imalat sanayi payı düşük seyretmektedir. BAE’nin GSYİH

içindeki imalat sanayi payı %9, İran %12, Suudi Arabistan %13 iken Türkiye %19'dur⁹ ("wdi.worldbank.org", 2017b).

Ortadoğu'nun siyasi yapısına bakıldığında, insanlığın var olduğundan bu yana birçok medeniyetlere ev sahipliği yapmış olması ile birlikte Asur, Babil, Sümer, Akad vs. birçok şehir devletleri ve Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlı Devletleri gibi zamana ve tüm dünyada siyasi varlığını hissettirmiş devletler, bu bölgede hüküm sürmüştür. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla bölgede Fransa ve İngiltere'nin etkisinde kalan Ortadoğu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş döneminde iki süper güç olan ABD ve S.S.C.B'nin askeri ve siyasi müdahaleleri altında kalmıştır (Erdem ve Erdem, 2013: 219).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu ülkelerinin çoğu Avrupa emperyalizmin altında siyasi ve coğrafi sınırlar çizilerek siyasi, ekonomik ve kültürel egemenliklerin etkisinde suni iktidarlara yönetilmiştir. Özellikle, Ortadoğu coğrafyası ve siyasi sistemi İngiltere ve Fransa'nın kontrol merkezinde, özellikle Süveyş Kanalı, Basra Körfezi gibi enerji kaynakları ve ticari açıdan önem taşıyan stratejik noktalar, gizli antlaşmalarla paylaşılmıştır. Sonraki dönemlerde dünyanın hegemon güçlerin ulusal çıkarları doğrultusunda uluslararası politikalarını yoğunlaştırdığı bir bölge haline dönüşmüştür. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası, İngiltere'nin uzak doğudaki sömürgelerine giden yolu güvence altına alma ve Fransa'nın Almanya'nın yeni sömürge alanları arama politikaları gibi, bölgede siyasi faaliyetler artmış ve bu bölgeyi kontrol altına almanın tüm dünyayı kontrol etme anlamını taşıyan politikaların uzantısı olarak, hakimiyet kurma stratejileri bölgeyi istikrarsız hale getirmiştir (Demircan, 2012: 24).

Yayılmacı politikalarıyla sömürgeci devletler, yüzyılların birikimi olan İslam medeniyeti ile özdeşleşen Ortadoğu'nun jeokültürel yapısının değişmesinde önemli rol oynamış, bölgedeki tarihi siyasi, kültürel referanslarını harekete geçirerek Hristiyan ve Yahudilerin siyasi etkinlik alanını genişletmişlerdir. Bu yapıların en bariz örneği Yahudi ve Hristiyan toplumlarından oluşan İsrail ve Lübnan'ın bölgede kurulmuş olmasıdır (Davutoğlu, 2010: 329). Bu dönemde I. Dünya Savaşından sonra İngiltere'nin manda yönetimine geçen Filistin'de İngiltere, Yahudi yurdunu kurmak için zaten demografik olarak altyapıyı oluşturmuş, Filistin üzerindeki manda yönetimi sona ererken bir yandan da İsrail Devleti kurulmuştur (Sander, 1989: 81,82).

⁹ Bkz. Ek 2 Ortadoğu Ülkelerinin Sosyo-ekonomik Göstergeleri

Bölgede böyle yeni ulus-devletlerin kurulması, yeni siyasi, kültürel yapının oluşturulması Osmanlı Devleti'nin dağılması ile hızlanmıştır. Ortadoğu'nun siyasi ve kültürel dokusunun farklılaşmasına, aynı zamanda bölgede zaten var olan aşiret ve mezhep farklılıkları bu yapıdaki farklılığı daha da artmasına neden olmuştur. Bu mikro farklılıklar bölünmelere ve çatışmalara zemin hazırlamıştır (Davutoğlu, 2010: 330). Bu mezhep bölünmeleri ve heterojen dini yapı, zayıf bir siyasi yapıyı beraberinde getirmiştir. Mevcut iktidarların karşısında demokrasinin sağlanması ve güçlü devlet yapılanmasının oluşumu için etkili bir sivil toplum kuruluşu veya siyasi parti gibi muhalif oluşumlar zayıf kalmıştır. Çoğunlukla sömürgeci devletlerin kontrolünde oluşan bu yapay iktidarlar bu nedenle el değiştirmeden varlığını otoriter bir rejimle sürdürmüşlerdir. Otoriter bir rejim, heterojen bir sosyal, siyasi yapı birlik ruhunun önüne geçmiştir

Bu durum, bölgede sürekli isyan, devrim veya iç savaş gibi silahlı çatışmaların kaynağını oluşturmuştur ve bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen hegomonik güçlerin politikalarını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda bölgenin etnik ve dini topluluklardaki heterojenliği bu güçler, çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır (Erdem ve Erdem, 2013: 222, 223).

Ortadoğu ülkelerinden Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Ürdün ve Umman gibi devletler geniş aileler tarafından yönetilen geleneksel yönetimlerdir. Monark yönetimlere sahip bu ülkelerin çoğunun, çağın gereklerine uygun anayasaları mevcut değildir. Anayasası olan ülkede ise anayasa etkin uygulanamamaktadır (Dursun, 2005: 1264-1266). Hemen hemen hepsinde hanedanlık rejimleri hakim olup, olmayan ülke de de -İran örneğinde olduğu gibi- parlamenter sisteme geçilmiş olsa da tam anlamıyla, demokratik politikalar uygulanamamaktadır. Diğer Ortadoğu ülkelerinden özellikle Basra Körfezi ülkeleri olarak Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE ve Umman tamamen veraset yoluyla el değiştiren krallık ya da emirlik ile yönetilmektedir (Kaya Erdem, 2009: 41).

4.3. Ortadoğu'nun Jeopolitiği

Ortadoğu'nun jeopolitiği, dünya güçlerinin hegomonik rekabetinin en önemli gündem konusunu oluşturmaktadır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleştiği noktada bulunan Ortadoğu, jeopolitik yapısı ile dünya devletlerinin politikalarında

belirleyici bir bölgedir. Yüzyılın başından bu yana dünyanın hegomon devletleri bu bölgenin kontrolü için rekabet halindedirler. Özellikle, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devletinin dağılmasından bu yana, hegomon devletlerin mücadele bölgesi olan Ortadoğu, Rusya için sıcak denizlere inebilmek, İngiltere için, Asya'daki sömürgeleriyle ekonomik ve ticari menfaatlerini korumak ve güçlendirmek, Fransa ve Almanya için yeni sömürge alanları ve mevcudu güçlendirmenin yanı sıra genel olarak enerji ihtiyacı olan tüm dünya aktörleri için politik ve stratejik hesaplarının olduğu bir merkez konumundadır (Dursun, 2005: 1243).

Dünya Enerji kaynaklarının üç te ikisini bünyesinde barındıran Ortadoğu, zengin enerji kaynaklarının yanı sıra üç kıtanın kesiştiği ve önemli deniz yollarını birbirine bağlayan Hürmüz Boğazı, Aden Denizi Bab-al Mandab Boğazı, Malakka Boğazı, Süveyş Kanalı, Cebeli Tarık Boğazı İstanbul-Çanakkale Boğaz'larına ev sahipliği yapmaktadır. Aynı zamanda bu yollar enerji ticaretinin yapıldığı bağlantı yollarıdır. Bu özelliklerinden dolayı, jeopolitik analizlerde ve değerlendirmelerde kullanılan temel jeopolitik teoriler ve kuramların çoğu Ortadoğu ve Avrasya üzerinde oluşturulmuştur.¹⁰

Ezcümle, Ortadoğu, dünya petrolü ve doğal gazın önemli bir oranını kendi bünyesinde barındırmaktadır. Bölgede bulunan bu kaynakların çoğu ihraç edilmektedir. Dünya devletlerinin enerji kaynaklarına bağımlılığı oldukça yüksektir. Dünya ekonomileri büyüdükçe ve dünya nüfusu arttıkça enerji kaynaklarına olan talep daha da artması beklenmektedir. Dolayısıyla Ortadoğu sahip olduğu enerji kaynaklarından ve stratejik coğrafyasından dolayı önemini uzun yıllar koruyacağı tahmin edilmektedir.

4.4. Ortadoğu ve Dünya Enerji Profili

Dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık üçte ikisi Ortadoğu ülkelerinde olup, özellikle Basra Körfez ülkelerinde yoğunlaşmıştır. Suudi Arabistan petrol rezervleri bakımından birinci, İran ise ikincidir. Katar küçük yüzölçümüne karşılık doğalgaz rezerv büyüklüğü ile Rusya Federasyonu'ndan sonra dünya sıralamasında ikinci sırada yer almaktadır. Körfez ülkelerinden Kuveyt, BAE, Suudi Arabistan ile benzer sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesindedir. Ancak Irak petrol ve doğal gaz rezervlerinde önemli oranlara sahip olduğu halde uzun süren savaşlar yüzünden gerekli üretimi sağlayamamaktadır. Bölgede ayrıca yenilenebilir enerji (güneş

¹⁰ Bkz. 3.3. Enerji Güvenliğinin Uluslararası Güvenlik Yaklaşımındaki Yeri ve Hâkimiyet Teorileri

gibi) potansiyeli de yüksektir. Ancak, Basra Körfezi Ülkelerinde petrol ve doğal gaz üretimi ağırlıkta olup, güneş enerjisi için gerekli yatırımlar yok denecek kadar azdır (Uslu vd., 2007: 110).

BP'nin 2015 yılı verilerine göre, dünyada 1697,6 bin milyon varil ispatlanmış ham petrol rezervi ve 186,9 trilyon m³ ispatlanmış doğal gaz rezervi mevcuttur. Ortadoğu bu enerji kaynaklarından mevcutta, dünya petrol rezervlerinin %47,7'si, doğal gazın %42,7'sine sahiptir¹¹.

Tablo 4.2. 2015 Yılı Bölgelere Göre Dünya İspatlanmış Petrol Rezervleri

Bölge İsmi	2015 (bin milyon Barel)	2015 Toplam/pay
Kuzey Amerika	238,0	14,0
Güney ve Orta Amerika	329,2	19,4
Avrupa ve Avrasya	155,2	9,1
Ortadoğu	803,5	47,3
Afrika	129,1	7,6
Asya Pasifik	42,6	2,5
Toplam Dünya	1697,6	100,0

Kaynak: "BP Statistical Review of World Energy June 2016", (2018), <<https://www.bp.com/>> (18.03.2018).

Tablo 4.3. 2015 Yılı Bölgelere Göre Dünya İspatlanmış Doğal Gaz Rezervleri

Bölge İsmi	2015 (Trilyon Metre ³)	2015 (Toplam/pay)(%)
Kuzey Amerika	12.8	6.8
Güney ve Orta Amerika	7.6	4.1
Avrupa ve Avrasya	56.8	30.4
Ortadoğu	80.0	42,8
Afrika	14.1	7,5
Asya Pasifik	15.6	8.4
Toplam Dünya	186.9	100,0%

Kaynak: "BP Statistical Review of World Energy June 2016", (2018), <<https://www.bp.com/>> (18.03.2018).

¹¹ Tez Çalışmamızda Ortadoğu'daki petrol ve doğal gaz olan fosil enerji kaynakları referans alınmıştır. Bu yüzden diğer enerji kaynakları hakkında genel bilgiye çalışmaya ışık tutması açısından EK 1 de yer verilmiştir.

Dünyada kanıtlanmış ham petrol rezervlerinin yüzde 47.7'si Ortadoğu'da bulunmakta olup, büyük bölümü Basra Körfezi ülkelerine aittir. Tablo 4.4. te görüldüğü üzere sırasıyla ham petrole sahip önemli Ortadoğu ülkeleri Suudi Arabistan (%15.7), İran (9.3), Irak (8.4), Kuveyt (6.0), Birleşik Arap Emirlikleri (5.8) Katar (1.5), Umman (0.3), Yemen (0.2)'dir.

Göknel'e (2010: 38, 39) göre, "Ortadoğu enerji kaynakları sadece karasal ve Körfezdeki deniz/offshore yataklarından ibaret değildir. ABD Jeolojik Araştırma Programı (USGS) tarafından Doğu Akdeniz'de Levant Baseni olarak adlandırılan yaklaşık 83,000 km² alanı kapsayan bölgede yaklaşık 122 trilyon cu. ft/3,4 trilyon m³ teknik olarak üretilebilir doğal gaz olduğu bildirilmiştir".

Tablo 4.4. 2015 Yılı Körfez Ülkeleri İspatlanmış Petrol Rezervleri

Ülke İsmi	2015 (Bin Milyon Ton	2015 (Bin Milyon Barel)	2015 (Toplam/pay)(%)
İran	21,7	157,8	9,3
Irak	19,3	143,1	8,4
Kuveyt	14,0	101,5	6,0
Umman	0,7	5,3	0,3
Katar	2,7	25,7	1,5
Suudi Arabistan	36,6	266,6	15,7
Suriye	0,3	2,5	0,1
Birleşik Arap Ülkeleri	13,0	97,8	5,8
Yemen	0,4	3,0	0,2
Diğer Ortadoğu Ülkeleri	^	0,2	*
Total Middle East	108,7	803,5	47,3%

^ 0.05'ten az

*0.05 %'ten az

Kaynak: "BP Statistical Review of World Energy June 2016", (2018),
<<https://www.bp.com/>> (18.03.2018).

Tablo 4.5'te görüldüğü üzere petrol üretiminde 12.704 bin varil (günlük) ile ABD başta yer almak üzere onu 12.014 bin varil (günlük) ile Suudi Arabistan ve 10980 bin varil (günlük) ile Rusya Federasyonu izlemektedir.

Dünya petrol tüketimi değerleri incelendiğinde 2015 yılı itibariyle ABD 851,6 bin varil (günlük) (toplam içindeki payı %19.7) ile diğer ülkelerin başında yer almaktadır. Onu 559,7 bin varil (günlük) ile Çin, 195,5 bin varil (günlük) (toplam içindeki payı %12.9) ile Hindistan izlemektedir.

Dünya petrol rezervlerinin %47,7'sini oluşturan Ortadoğu bölgesinin Suudi Arabistan dışında kalan diğer ülkelerinde üretim payı düşük seyretmektedir. Tüketim oranlarında ise genel olarak Ortadoğu ülkelerinde düşük seyretmektedir.

Tablo 4.5. 2015 Yılı İtibariyle En Çok Petrol Üreten Ülkeler

Ülke İsmi	2015 (günlük varil) bin	2015 Toplam/pay (%)
ABD	12.704	13.0
Suudi Arabistan	12.014	13.0
Rusya Federasyonu.	10.980	12.4
Kanada	4.385	4.9
Brezilya	2.527	3.0
Venezuela	2.626	3.1
Norveç	1.948	2.0
İran	3.920	4.2
İrak	4.031	4.5
Kuveyt	3.096	3.4
Katar	1.898	1.8
Çin	4.309	4.9
Birleşik Arap Emirlikleri	3.902	4.0

Kaynak: “BP Statistical Review of World Energy June 2016”, (2018),
<<https://www.bp.com/>> (18.03.2018).

Tablo 4.6. 2015 Yılı İtibariyle En Çok Petrol Tüketen Ülkeler

Ülke İsmi	2015 (bin varil)	2015 Toplam/pay (%)
ABD	851.6	19.7
Çin	559.7	12.9
Japonya	189.6	4.4
Hindistan	195.5	4.5
Brezilya	137.3	3.2
Rusya Federasyonu	143.0	3.3
Suudi Arabistan	168.1	3.9
Güney Kore	113.7	2.6
Kanada	100.3	2.3
Almanya	110.2	2.5
Brezilya	137.3	3.2
Fransa	76.1	1.8
İngiltere	71.6	1.7
İran	88.9	2.1
Birleşik Arap Emirlikleri	40.0	0.9
Kuveyt	23.6	0.5
Katar	10.9	0.3
Türkiye	38.8	0.9

Kaynak: “BP Statistical Review of World Energy June 2016”, (2018), <<https://www.bp.com/>> (18.03.2018).

Dünya doğal gaz üretimi 2015 yılı itibariyle dünya doğal gaz üretiminin toplam içindeki %22 pay ile ABD başta yer almakta olup, onu sırasıyla Rusya Federasyonu, Katar, İran, Kanada, Çin izlemektedir. ABD üretim ve tüketim oranları diğer diğer ülkelere oranla daha yüksektir.

Tablo 4.7. 2015 Yılı İtibariyle En Çok Doğal Gaz Üreten Ülkeler

Ülke İsmi	2015 (Trilyon metre ³)	2015 (Toplam/pay (%))
ABD	76.3	22.0
Rusya Federasyonu	573.3	16.1
İran	192.5	5.4
Katar	181.4	5.1
Kanada	163.5	4.6
Çin	138.0	3.9
Norveç	117.2	3.3
Suudi Arabistan	106.4	3.0
Endonezya	73.4	2.1
Birleşik Arap Emirlikleri	57.8	01.7

Kaynak: “BP Statistical Review of World Energy” (June 2016), <<https://www.bp.com/>> (18.03.2018).

Tablo 4.8. 2015 Yılı İtibariyle En Çok Doğal Gaz Tüketen Ülkeler

Ülke İsmi	2015 (Trilyon Metre ³)	2015 Toplam/pay (%)
ABD	713.6	22.8
Rusya Federasyonu	352.3	11.2
Çin	177.6	5.7
İran	172.1	5.5
Japonya	102.1	3.3
Suudi Arabistan	95.8	3.1
Kanada	92.2	2.9
Almanya	67.2	2.1
İtalya	55.3	1.8
İngiltere	61.4	2.0
Türkiye	39.2	1.3
Kuveyt	17.5	0.6
Katar	40.0	1.3
Birleşik Arap Emirlikleri	62.2	2.0

Kaynak: “BP Statistical Review of World Energy” (June 2016), <<https://www.bp.com/>> (18.03.2018).

Küresel olarak doğal gaz tüketiminde birinci sırayı %22 pay ile ABD alırken, onu Rusya Federasyonu, Çin, Kanada, Suudi Arabistan ve diğer Avrupa ülkeleri izlemektedir.

5. KÜRESEL ENERJİ GÜVENLİĞİ UYGULAMALARI VE ORTADOĞU POLİTİKALARI

Bu başlık altında küresel enerji politikaları genel olarak anlatılmış olup, dünya enerji eko-politiğinde önemli rol oynayan ülkeler incelenerek üretici ve tüketici ülkeler açısından incelenmiştir. Dünya enerji güvenliğini etkileyen ülkelerin Ortadoğu Politikaları araştırılmıştır.

5.1. Tüketici Ülkeler Açısından Enerji Güvenliği ve Ortadoğu Politikaları

Enerji arz oranları çok küçük olmasına rağmen, enerji kaynaklarının önemli bir kısmı sanayileşmiş ülkeler tarafından tüketilmektedir. Dünyanın petrol kaynağı bakımından hem idaresinde hem de tüketiminde başat güç olan ABD, tek başına bir günde üretilen toplam dünya petrol kaynağının yaklaşık %19'unu ("BP Statistical Review of World Energy June 2016", 2018) tüketirken onu Çin ve Japonya izlemektedir. Son yıllarda yükselen ekonomileri ile Çin'in yanı sıra bir Asya Pasifik ülkesi olan Hindistan'ın enerji talebi de hızla yükselmektedir (Ayhan, 2009: 56). Diğer taraftan Avrupa Birliği'nin dünyada %2'lik enerji arzı oranına karşılık enerji talebi dünyanın beşte biri ve dünyada enerji tüketiminin en fazla olduğu bölgedir (Çaha, 2007: 465).

Enerjinin ülke ve bölgesel olarak üretim ve tüketim oranlarına bakıldığında kaynağın dağılımında en fazla pastayı alan ve en çok tüketen ülkelerin kuzey (batı, gelişmiş) ülkeleri olduğu; buna karşın; ürettiği halde tüketemeyen ve üstelik üzerinde sahnelenen çatışma ve mücadeleden zarar gören ülkeler ise Ortadoğu ülkeleri olduğu görülmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında küresel enerji güvenliğini etkileyen ülkelerinin enerji politikalarının yapısı kuzey (merkez) ve güney (çevre) ülkeleri ayırımında ve bölgesel olarak farklılık göstermektedir.

Genel olarak her bölgenin ve her ülkenin farklı coğrafyalarda ve farklı sosyo-ekonomik, siyasi yapısı olmasından kaynaklı enerji arz ve talepleri ve enerji güvenliği politikaları da kendi aralarında farklılık göstermektedir. Bu yüzden enerji güvenliği politikalarını bölge ve ülke bazında incelemek daha yararlı olacaktır. Özellikle enerji kaynaklarının üçte ikisinin Ortadoğu'da olması nedeni ile enerji güvenliğini etkileyebilecek olan dünya devletlerinin Ortadoğu üzerindeki politikalarının ayrı ayrı

ele alınması; küresel enerji güvenliğinin sağlanmasında ne tür stratejiler izlendiğini ve ortak küresel ihtiyaç olan enerji kaynakları üzerindeki rekabetin ne sonuçlar doğuracağını değerlendirebilmek için dünya enerji güvenliğini etkileyen ülkelerin enerji açısından durumu ve politikalarını incelemek, ayrıca önem arz etmektedir.

5.1.1. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği, petrol ihtiyacının %84'ünü, doğal gaz ihtiyacının %64'ünü dışardan ithal etmektedir. 2010 yılı itibariyle %25 birincil enerji tüketiminin, %40'nı, petrol, %16'sını kömür, %12'sini nükleer enerji kaynakları oluşturmaktadır. Gelecek projeksiyonlara göre de, 2030 yılında enerji ihtiyacının ortalama %80'nini ithal edecektir (Yesevi, 2015). Başka bir senaryoya göre 2020 yılında, AB'nin doğal gaz tüketiminin sadece %34'ünü kendi bölgesinden, %31'ini Rusya'dan, %11'i Cezayir'den, geriye kalan ihtiyacın %11'i Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistandan, %9'u ise Ortadoğu ülkelerinden sağlanacaktır (Çaha, 2007: 465).

2013 yılında AB (Türkiye, İsveç, Norveç ve AB dışı Balkan Devletleri dahil) doğal gaz tüketimi 18.7 Trilyon cubic feet (Tcf) olmakla birlikte, bunun %30 (5.7 Tcf)'u Rusya'dan karşılanmıştır. EIA'nın tahminlerine göre total tüketim oranının çok önemli bir miktarı doğal gazın %16 (3.0Tcf)'ü Ukrayna üzerinden boru hatları ile sağlanmıştır (www.eia.gov, 25.05.2015). Mevcut durumda Avrupa Birliği, petrolü ise, Rusya, Norveç, Suudi Arabistan ve Kuzey Afrika'dan deniz yolu, kara yolu ve boru hatları ile sağlamaktadır. Dolayısıyla, AB'nin dış enerji kaynaklarına bağımlılığı artarak devam edecek olmasından dolayı enerji pazarında, kaynak rezervlerinin yoğun olduğu ve jeolojik olarak stratejik transit ülkelerle (Rusya, Türkiye, Basra Körfezi ve Kuzey Afrika gibi) işbirliğini güçlendirmesi gerekmektedir. Bu kapsam da enerji güvenliğinin garanti altına alınması için üretici, tüketici arasında ve enerji transferinde güçlü bir işbirliği önemini korumaktadır. AB Komisyonu tarafından bu kapsamda enerji tedarikçileri ile geliştirilecek her türlü diyalogun, dış kaynaklı güvenlik standartlarının iyileştirilmesi, uzun dönemli hukuki ve teknik kontratların yapılması, serbest ticaret alanların kurulması, yeni doğal gaz ve petrol boru hatları projelerinin gerçekleştirilmesi ve yeni elektrik şebekelerinin kurulması ve bunların altyapılarının güçlendirmesi gibi birçok konuda işbirliği gibi etkin politika araçlarını kullanması, uluslararası enerji çıkarlarının bir gerekliliğidir. Nitekim 2004 yılında AB komisyonu tarafından

yayınlanan “A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy” (Sürdürülebilir, Rekabete Dayalı ve Güvenli Enerji İçin Avrupa Stratejisi) başlıklı Yeşil Kitap'ta yüzyılın enerji yüzyılı olduğu, enerji arz güvenliğinin artırılmasında üretici ülkelerle kurulacak işbirliğinin önemine vurgu yapılmıştır. Hali hazırda devam eden TACIS, TRACECA ve INOGATE gibi, Ortadoğu'da ve Asya'da uluslararası işbirliği projeleri yer almaktadır (Aras ve Yorkan, 2007: 6).

AB kurulduğu 1951 yılından 1973 yıllarına kadar aslında, enerji güvenliği ile ilgili çok önemli bir problem ile karşı karşıya kalmamıştır. AB, enerji politikalarını 1970'li yıllarda küresel olarak yaşanan petrol şokları ve çevre felaketleri neticesinde, uzun vadede güvenilir, ucuz ve çevreye zarar vermeyen bir enerji sağlamanın gerekliliği doğrultusunda oluşturmuştur. Mevcutta var olan ortak tarım politikası, ortak ticaret politikası gibi bir ortak enerji politikası bulunmamaktadır. Ancak, 1951'de imzalanan AKÇT sözleşmesi AB ortak enerji politikasının yasal temelleri atılarak, enerji politikasının altyapısı (AB'de kurumlar, üye ülkelerin hükümetler ve enerji ekonomisi konusundaki birlikler, şirketler arasındaki koordinasyon) süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Yaşanan küresel enerji krizleri ve enerji güvenliği kavramının gelişmesine paralel enerji tedarikinin sürekliliğinin artırılmasına yönelik stratejiler geliştirilmiştir (Zippel, 11.04.2014).

AB Maastricht, Amsterdam ve Nice gibi yapmış olduğu topluluk anlaşmaları içerisinde enerji konusunda tek başına yer vermemiştir. Ancak 2002 yılında Avrupa Atom Enerjisi Antlaşmasında enerji konusu tek başına alındı ise de nükleer enerji ile sınırlı kalmıştır. Daha çok enerji için, iç piyasa kuralları çerçevesinde önlemler alınmıştır. Her ne kadar AB'nin enerji başlığında ortak bir politikası olmasa da küresel enerji krizinden sonra çok sayıda enerji alanında aktiviteler, enerji direktifleri ile enerji güvenliği çerçevesinde önlemler alınmıştır. Bu önlemler içerisinde enerji iç piyasasında liberal süreçlerin yerleştirilmesi hız kazanmıştır (Andoura vd, 2010: 2-4). 1995 yılında AB “Avrupa Birliği Enerji Politikası” başlıklı Beyaz Kitap yayınlanmıştır. Daha sonraki yıllarda da günümüze kadar Beyaz Kitap ve Yeşil Kitap ve iç elektrik ve gaz piyasasının oluşturulması hakkında yönergeler gibi birçok belge ve düzenlemeler enerji politikaları içerisinde yer almıştır. 2007 yılında AB Komisyonu arz güvenliği, uygun fiyatta enerjiye erişebilirlik ve sürdürülebilirliğin teşviki çerçevesinde yeni bir politika oluşturmaya başlamıştır ve bu hedefler doğrultusunda Mart 2007'de 2007-2009

dönemini kapsayan Enerji Eylem Planı hazırlayıp yürürlüğe koymuştur. Diğer taraftan 2009 yılında Lizbon Antlaşması ile “Enerji” kavramı altında Avrupa Birliği’ni işlevselleştiren Antlaşma’ya (ABİA) (eski adıyla Avrupa Topluluğu Antlaşması) yeni bir madde eklenerek, bu madde içeriğinde, enerji piyasasının işlevselleştirilmesi, Birlik içerisinde enerji güvenliğinin sağlanması, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji formlarının geliştirilmesi ve enerji ağlarının birbirleri olan ara bağlantılarının sağlanması gibi konular ele alınmıştır (Dağcı ve Çaman, 2013: 26,27,31,32).

Avrupa Komisyonu tarafından, Birliğin enerji politikasının reformu ve iyileştirilmesi amacı ile “Avrupa Enerji Birliği” ne dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda 1 Kasım 2014 tarihinde Enerji Birliği’nden sorumlu bir başkan yardımcısı atanmıştır. Şubat 2015 tarihinde “İleriye Dönük İklim Değişikliği Politikası ile Dirençli Bir Enerji Birliği İçin Çerçeve Strateji Belgesi” yayımlanmıştır ve bu belgeye göre enerji güvenliği, sürdürülebilirlik, rekabetçiliği artırmaya yönelik beş öncelik belirlenmiştir, bunlar;

“Enerji arzı güvenliğinin sağlanması,

Tam entegre ortak Avrupa enerji pazarının oluşturulması,

Enerji talebini azaltmaya katkı için enerji verimliliğinin artırılması,

Ekonominin karbonsuzlaştırılması,

Araştırma, yenilikçilik ve rekabetçilik” (www.ab.gov.tr, 21.04.2014) tir.

Bu çerçevede karbon emisyonlarının düşürülmesi gerekliliği hususunda, 2013 yılına kadar sera gazı emisyonlarını %40 azaltmayı hedeflerken, yenilenebilir enerji kaynaklarını ve enerji verimliliğini ayrı ayrı %27 artırma hedefi eylem planında belirtilmiştir (Yesevi, 2015).

AB enerji politikaları çerçevesinde yenilenebilir enerji kapsamında birçok araştırma merkezi kurmuş ve bu kapsamda özellikle elektrik üretiminde rüzgâr, su, biyoyakıt ve güneş enerjisi kullanımı artmaktadır. Bu kaynakların yatırımı için gerekli sübvansiyonlar hükümet programlarında önemli oranda yer almaktadır.

AB tüm stratejilerini izlerken dış siyasi ve ekonomik politikasında diğer küresel güçlerin politikalarını ve buldukları uluslararası konumu göz önünde bulundurarak oluşturmaktadır. Şöyle ki; ABD, Rusya, Çin, Japonya gibi ülkeler dünya enerji sahnesinde etkin rol oynamaktadırlar. Enerji güvenliğinin sürdürülebilirliği açısından bu devletler her ne kadar güvenlik tehditlerine karşın enerji kaynak rezerv bölgelerinde

istikrarın sağlanmasından yana tavır alsalar da, kendi ülke çıkarları doğrultusunda çalışmaktadırlar.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu küresel sistemde, AB özellikle Doğu Avrupa'da Yugoslavya gibi birçok farklı etnik yapıyı içerisinde barındıran ülkelerde, etnik çatışmalar ve güvenlik sorunları ile daha yakın bir duruma maruz kalmıştı. Ancak bu durumu düzeltmek veya kendi lehine çevirmek amacıyla bazı düzenlemeler getirmiştir. 1992 AB Maastricht Antlaşması ile bir "Ortak Dış ve Güvenlik Politikası" ile AB'nin güvenliğini Güçlendirme amacı çerçevesinde, BM Şartı çerçevesinde barışı korumak ve uluslararası güvenliği desteklemek, uluslararası işbirliğini teşvik etmek ve demokrasiyi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygıyı güçlendirmek ve geliştirmek gibi kararlar kapsamında uluslararası güvenlik politikalarını işbirliği çerçevesinde bir zemine oturtmuştur (Dağcı ve Çaman, 2013: 26).

AB enerjiye bağımlılığından dolayı uluslararası sistemde işbirliği ve uzlaşma politikası sürdürmek zorundadır. Demir'e (2010: 90) göre, AB'nin enerji güvenliği politikalarında dışa bağımlılığının sürekli olacağından dolayı kesintisinin enerji arzının sağlanması için coğrafi taşıma sistemlerini güvenli ve etkin kılmak, enerji çeşitliliğini ve yenilenebilir enerji formlarını artırmak başlıca izlediği stratejilerdir. Bu kapsamda Rusya'ya bağımlılığını azaltmak adına diğer coğrafyalarda enerji arz kaynaklarının çeşitliliğini (boru hatları güzergahı gibi) sağlamak, ortak enerji politikasını oluşturmak ve enerji eylem planlarını güçlendirerek küresel enerji pazarında birliğin ekonomik, çevresel ve siyasal elini güçlendirmek, AB'nin enerji stratejileri arasındadır.

AB enerji politikaları içerisinde enerji arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi hem 1970'li yıllarındaki petrol şokları hem de 2006'da başlayan ve ara ara Rusya'nın Ukrayna yolu ile doğal gaz hatlarında tehdit olarak kullandığı gaz kesintilerinden dolayı ağırlık vermektedir. Bu kapsamında Afrika ülkelerinden Cezayir ile Nijerya başta olmak üzere Türkmenistan, Azerbaycan ve İran gibi ülkelerle Türkiye üzerinden veya diğer enerji hatlarına dair projelerini sürdürmektedir. Ayrıca bu ülkelerden spot piyasalardan daha çok sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) satın alınması ve maliyeti yüksek olmasına karşılık LNG taşımacılığında LNG terminallerinin artırılması çabası içerisinde. AB, enerji güvenliği kapsamında arz kesintilerine karşı ayrıca, 1990'lı yılların başından itibaren Avrupa genelindeki tüm doğal gaz boru hatlarını birbirine bağlanarak, AB

içinde yer alan ülkelerden herhangi birinde meydana gelecek bir kesinti durumunda, bütün hatlar birbirine bağlı olduğundan diğer ülkeler devreye girerek kesinti olan bölge/ülkede enerji kesintisinin önlenmesine yönelik güvenlik tedbirleri de mevcuttur (Çaha, 2007: 466).

AB ülkeleri enerji ihtiyacının büyük bir oranını Rusya, Norveç, Asya ülkeleri ve Ortadoğu'dan ithal etmektedir. Ancak son yıllarda Rusya ile yaşanan gerginlik, 11 Eylül 2001'de New York'ta bulunan İkiz Kuleleri'ne yapılan terörist saldırıları ve Ortadoğu'da yaşanan çatışma ortamından kaynaklı enerji güvenliğini sağlamada risk ve tehditlerin bu bölgede artması ile rotasını Orta Asya ülkelerindeki projelere yöneltmiştir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya'nın bıraktığı boşluğu doldurmak amacıyla ABD, bağımsızlığını kazanan ülkeler çapında etkinliğini artırmak için her alanda politikalarını yoğunlaştırdığından, AB bu bölge ile ilişkilerini güçlendirememiştir. Ancak son yıllarda Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi Orta Asya ülkelerine de TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States) yani *Bağımsız Devletler Topluluğu'na Yönelik Teknik Yardım* programı, Avrupa'ya ülkelerarası petrol ve doğalgaz taşıma (Interstate Oil and Gas Transportation to Europe, INOGATE) programı ile Avrupa-Kafkaslar-Asya Ulaşım Koridoru (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia, TRACECA) programı gibi geniş kapsamlı programlarla işbirliğini geliştirme çabası içerisindedir. Bu programların uygulanması ile AB ile doğu komşuları arasında mal ve enerji kaynakları ticareti için gerekli olan alt yapıların geliştirilmesi amaçlanmıştır ve enerji çeşitlendirmesi kapsamında bu ülkeler özellikle Türkiye üzerinden alternatif boru hatları üzerinde projelendirme çalışmaları devam etmektedir (Dağcı ve Çaman, 2013: 35-37). Diğer taraftan AB, enerji stratejilerini ortak bir politika çerçevesinde belirlese bile, küresel enerji pazarındaki bu mücadelede Almanya, İngiltere, Fransa gibi devletler kendi ulusal çıkarları doğrultusunda bağımsız hareket etmektedirler (Demir, 2010: 90).

5.1.2. Uluslararası Enerjide Başat Güç: Amerika Birleşik Devletleri

Son yıllarda ABD'nin enerji politikalarında enerji üretimindeki çeşitlilik açısından önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bunlardan en belirgin gelişme, petrol ve gaz üretimindeki canlanma olmuştur. Özellikle Kuzey Amerika'da konvansiyonel olmayan gaz üretimindeki artış piyasalara olumlu katkı sağlamıştır. Örneğin sanayide kullanılan

yüksek enerji fiyatlarında azalma, sanayi sektöründe maliyetlerin düşmesine neden olmuştur. Ulaşım sektöründen yeni ve mevcut güç santrallerine kadar fosil yakıt tüketiminin azaltılması için yeni düzenlemeler getirilerek enerji verimliliği politikalarının uygulanmasında çalışmalar devam etmektedir. IEA'in değerlendirmelerine göre, enerji güvenliği, son altı yıldan bu yana, talep edilen yönde kaya gazı (shale gaz) ve biyoyakıt enerji kaynaklarıyla yerli enerji üretim yükseltilerek güçlendirilmiştir. Bu şekilde ülkenin enerji verimliliğine katkı sağlanmış, ulaşım sektöründe tüketim azaltılmıştır. Bu kaynakların üretiminin artırılması ile ABD tahminlere göre 2035 yılında enerji kaynakları açısından kendi kendine yeten bir ülke konumunda olabilecektir (Energy Policies of IEA Countries, 2014: 1).

Alternatif enerji kaynağı olarak shale gazın ABD'de üretiliminin artması ile ortaya çıkan bu olumlu yansımaların yanında ABD'de, iç enerji politikasında yine son altı yılda enerji verimliliği, temiz enerji projeleri, enerji altyapısının artırılmasına yönelik yasal düzenlemeler ve strateji belgeleri uygulanmaktadır. Bunlardan en dikkate değer programlardan biri, "President's Blueprint for a Secure Energy Future" ve the "All-of-the-Above Energy Strategy" belgesidir. Bir diğer yasal düzenleme 2009 yılında Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından kabul edilen ve Stimulus veya Kurtarma Yasası olarak adlandırılan "Amerikan Kurtarma ve Yeniden Yatırım Yasası (The Enactment of the American Recovery and Reinvestment Act (ARRA))"dır. Bu yasa ve stratejiler ile enerji altyapısı, enerji verimliliği, enerji projeleri ve teknolojileri ile ilgili birçok konu için 31 milyar dolar yatırım yapılmıştır (Energy Policies of IEA Countries, 2014: 2).

ABD'nin 2014 verilerine göre tahmini nüfusu 318.857,056'dır (www.census.gov, 19.04.2015). 2011 yılı itibariyle kişi başına kullandığı elektrik tüketimi 13.246,27 kWh'dir. Dünya Bankasının 2010-2014 yılı verilerine göre enerji tüketimi 6.794 (kişi başına düşen petrol eşdeğeri kg)'dır (<http://data.worldbank.org>, 22.04.2015). Ülkenin 2012 yılı itibariyle petrol talebi 18,9 million barrels per day (mb/d) olup toplam petrol tüketimini neredeyse %70'i ulaştırma sektöründe kullanılmaktadır. Petrolün büyük bir kısmını ithal eden ABD ithal kaynaklarını çeşitlendirmiş olmakla birlikte, ithalatının %29'unu ham petrol olarak Kanada oluşturur. Onu, %17 Suudi Arabistan, %13 ile Meksika, %16 ile Venezuela izlemektedir (Energy Supply Security, 2014: 481-484).

ABD, 2015 yılı itibariyle 55.0 bin milyon varil petrol, 368.7 trilyon metreküp doğalgaz ve yaklaşık 237 milyon ton kömür rezervlerine sahiptir. Dünya toplam petrol üretimdeki payı %13, doğal gaz üretimi payı %22, dünya petrol tüketimi içerisindeki payı %19.7, doğal gaz içindeki payı %22.8'dir ("BP Statistical Review of World Energy June 2016", 2018).

ABD dünyada hem tükettiği hem de ithal ettiği enerji oranıyla küresel enerjinin lider ülkesi durumunda olup enerji ekonomisinin birçok alanında etkin rol oynamaktadır.

ABD'nin tarihsel süreçte enerji politikasına bakacak olursak, küresel stratejik meta olan kömür çağından petrol çağına geçiş döneminde İngiltere ve Almanya çekişmesinin yanında petrole hakim ülke olarak ortaya çıkmıştır. 1920'li yıllarda en zengin petrol rezervleri ve üretimine sahipken ABD 1940'lı yıllarda ülkenin artan petrol talebi üzerine diğer bölgelere yönelmiştir (Ediger, 2007: 7, 8). ABD petrol ithalatını yaptığı Suudi Arabistan ve İran körfezi, Orta ve Güney Amerika bölgeleri üzerinde enerji politikalarını yoğunlaştırmıştır. ABD'nin yaşam standartlarından ve sanayi hacminden dolayı enerji talebi ve enerji tüketimi de yüksek olup, ABD enerji politikalarını kendi enerji kaynaklarının yanı sıra Ortadoğu gibi enerji kaynaklarından zengin bölgelerde yoğunlaştırmaktadır. Dünya ekonomisinin en önemli aktörlerinden biri olması münasebeti ile küresel enerji güvenliği politikalarında kendinin etkin bir aktör olduğu vurgusu ile hareket etmektedir. Bu nedenle her ne kadar küresel enerji politikalarında işbirliği geliştirme çabası içerisinde olsa bile sınırı aşan siyasi ve askeri politikaları diğer ülkelerin iç ve dış siyasetlerine olumsuz müdahaleleri ile neticelenmektedir. ABD yine de kendi enerji arz güvenliğini küresel enerji güvenliği politikalarına entegre ederek büyüme politikalarını birçok bölgede aktif bir şekilde yürütmektedir. Ortadoğu'da bu politikaları yürütürken aynı şekilde ayrıca Asya Pasifik ülkeleri ile olan küresel ekonomik rekabet çerçevesinde bölgede enerji yatırımlarını artırarak Çin ve Hindistan gibi diğer küresel ekonomik rekabette olduğu ülkelerin enerji arzlarını sınırlayabileceği politikalar izlemektedir (Demir, 2010: 91, 92).

Dünya genelindeki enerji rekabetinde ABD, her ne kadar son yıllarda uzlaşmacı ve işbirliği çerçevesinde Rusya ile ilişkilerini ülkedeki yatırımlarından dolayı sürdürmüş olsa da, Soğuk Savaş sonrasında etkinliği azalan Avrasya ve Ortadoğu Bölgeleri jeopolitiğinde tekrar enerji kaynakları ile söz sahibi olan Rusya'nın bölgede enerji

karteli olma ve ileriki dönemler de tekrar bir süper güç olma çabalarını önlemek amacıyla, bölgede neoliberal politikalar ve yeni boru hatları ile kaynak çeşitliliğini sağlamaya yönelik stratejiler izlemektedir (Baysoy, 2009: 71).

I.Dünya Savaşı döneminde ABD, en büyük petrol rezervlerine sahip iken, artan ekonomik faaliyetleri ile kendi kaynakları talebini karşılayamaz hale gelince, Ortadoğu'nun önemini kavraması çok da geç olmamıştır. Tarihsel süreçte ilk Ortadoğu politikası, Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1919 yılında Dallas'da "ABD'nin Acil Petrol İhtiyacının Karşılanması" sloganıyla toplanan AAPG' nin (Amerikan Petrol Jeologları Derneği) 4. yıllık kongresinde dillendirilmesi ile başlamıştır. Sonrasında 24 Nisan 1920 tarihli San Remo Anlaşmasıyla ABD, Musul petrollerinin %25 hissesinin, İngiliz mandasına ses çıkarmaması koşuluyla Fransızlara verilmesinden dolayı Ortadoğu petrollerini kendi aralarında paylaşan müttefikleri ile yollarını ayırmıştır. İngilizlerin hakim olduğu milletler cemiyetine üyeliğini kabul etmemiştir. Bunun üzerine aradaki buzların erimesi adına 1921 yılında, İran'daki D'Arcy İmtiyazı'nda 1908'de Mescid-i Süleyman petrolünü bulan İngiltere'nin Irak petrollerinden kendilerine de pay verileceğini açıklamışlardır fakat aradaki sorun çözülememiştir. Ancak Türkiye ile yapılan Ankara antlaşması sonrası 1927'de açılan Baba Gürgür petrol kuyusuyla çözümü sürecinde, Turkish Petroleum Company ve diğer şirketlerin Irak petrollerinden elde edecekleri gelirlerinden %10'luk payının 25 yıl süreyle Türk Hükûmetine ödenmesi anlaşmada yer alırken, aynı yıl imzalanan bir anlaşmayla hisseler %23,75 oranında İngiliz APOC (Anglo TPersian Oil Company), İngiliz/Hollandalı Royal Dutch/Shell, Fransız CFP (Compagnie Française des Pétroles) ve Amerikan NEDC (Near East Development Corporation) arasında paylaşılarak, ABD Irak petrollerinden Ortadoğu'da ilk payını almıştır (Ediger, 2007: 7, 8).

II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ekonomik problemler yaşarken, ABD Savaş sonrasında yıpranmış ancak daha güçlüydü, SSCB ise savaş sonrası etki alanını genişletmek için jeopolitik politikalar yürütmekteydi. SSCB'nin Akdeniz'de ve Ortadoğu'da etkinliğini istemeyen ABD, enerji jeopolitiğinde önemli yeri olan Türkiye ve Yunanistan'ın ulusal güvenliklerinin tehdit altında olduğunu bahane ederek Truman doktrini adı altında bu ülkelere bir takım askeri ve finans yardımıyla bulunmuştur (Kalyon, 2010: 8-12). Bu yardım aracının dışında ABD, Dünya Bankası, IMF gibi

uluslararası finans kuruluşları ile Ortadoğu dahil az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde etkinliğini devam ettirmektedir.

1950'li yıllardan bu yana ABD ayrıca, dünya polisliği görevini üstlenerek dünyanın önemli stratejik bölgelerinde askeri üsler kurmuştur. Ortadoğu petrollerini kontrol etmek ve sömürge politikasını gerçekleştirmek amacını 1902 yılında Wilson'un şu ifadesi daha net açıklamaktadır, "Amerikan kapitalizminin temel hedefi, bütün zayıf ülkelerin hammaddeleri ve ulusal pazarlarını kendisi için birer açık kapı olarak tutmaktır. Bunun için diplomasi ve gerekirse zor kullanılmalıdır" (Kalyon, 2010: 15, 16). Dünya polisi tanımına direk yer vermese de 1991 Ulusal Güvenlik Stratejisinde yer vermiştir. Stratejide, "yükselmeye başlayan yeni güç merkezlerinin varlığına rağmen, ABD dünyayı siyasal, ekonomik ve askeri boyutta etkileyebilecek gerçek anlamda tek küresel güçtür" ifadesi ile birlikte "dünyanın tüm güvenlik sorunlarını çözecek 'dünya jandarması' olamayız. Ama zor durumda kalan ülkelerin yardım için yüzlerini çevirecekleri ülke olabiliriz" ifadesi ile ABD'nin süper güç olduğunun altı çizilerek tüm dünyada bir sorun olduğunda müdahaleci bir politika izleyeceğini vurgulamıştır (National Security Strategy, 1991: 1-3).

1997 yılında ve 1998 yılındaki "Yeni Bir Yüzyıl için Ulusal Güvenlik Stratejilerinde ise, ABD'nin süper güç vurgusunun yanı sıra ülkeye yönelik tehditlerin sınıflandırılmaları yapılarak; bölgesel ve devlet merkezli sahip oldukları nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar dan dolayı saldırı kapasitelerini artırmaya çalıştıkları ve zaman zaman bölgesel gerginliklere sebep olan ülkelerde terörizm, yasadışı uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı, uluslararası örgütlü suçlar, denetim dışı göçmen taşımacılığı ve çevresel zararlar vb. unsurları ABD'nin yaşamsal çıkarlarına tehdit olarak sıralanmıştır. ABD'nin çıkarlarına yönelik ülkenin tanımlanan tehditlerden dolayı güvenlik ve varlığının devamına yönelik tehditlere karşı gerektiğinde tek başına kuvvet kullanmaktan bahsedildiği gibi ABD'nin varlığını doğrudan tehdit etmeyen, fakat ülkenin ve dünyanın mevcut yapısını tehlikeye düşüren olgu, davranış ve eylemlerden dolayı bu ülke ve bölgelere, ABD'nin müdahale edebileceğinden bahsedilmektedir. ABD'nin yayılcı bu güvenlik stratejisindeki bölgeler özellikle enerji kaynakları ve enerji geçiş bölgelerini oluşturan Orta ve Güneydoğu Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya bölgeleridir (Öçalan, 2014). Al Salvador, Vietnam, Afganistan müdahalesi, Körfez Savaşı, Irak'ın işgali ABD tarafından kaynak kontrolü ve yayılcı politikasının bir

gereği olarak yaptığı müdahalelerden bazılarıdır. Bu müdahalede ve sonrasında yaşanan çevresel, sosyal, ekonomik birçok alanda bölge halkı için ağır yıkımları beraberinde getirmiştir.

ABD'nin ulusal çıkarlarının korunması ve yayılcı politikası çerçevesinde Amerikan araştırmacılar tarafından hakimiyet teorileri üretilmiş olup bu bölgeleri kapsayan enerji coğrafyası üzerinde bu teoriler uygulanmaya çalışılmıştır. Hakimiyet teorilerinin yanında özellikle son 40 yıldır kaynakların tükenebileceği çerçevesinde uluslararası araştırma kuruluşları tarafından hazırlanan raporlar ve araştırmacı yazarların çevresel güvenlik çerçevesinde yayınladığı çalışmalarda tehdit tanımlamaları ABD'nin güvenlik stratejilerinde vurgulandığı görülebilmektedir.

Özellikle son yıllarda küresel boyutta kendini gösteren çevre sorunları, göç, organize suçlar, uluslararası kaçakçılık, terör gibi tehdit unsurları bunların başlıcalarıdır. Bazı Amerikan araştırmacılar tarafından bu tür tehditlerin gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere kaynaklandığı ileri sürülmüş, ayrıca doğal kaynaklardan zengin bu ülkelerin gelişmemiş ve kalkınamamış olmasından dolayı kaynakların bu ülkelere iyi yönetilemeyeceğine vurgu yapılmıştır. Tüm dünyanın ihtiyacı olan bu kaynakların gelişmemiş olan bu toplumlara bırakılmayacak kadar değerli olduğunu savunarak, bu kaynakların yönetimini gelişmiş ülkelerin özellikle ABD'nin yapması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Örneğin, çalışmanın 2.2. başlığında da belirtildiği üzere 1983 'te Richard H. Ullman'ın "*Redefining Security*" adlı çalışmasında, Ullman, ulusal güvenlik için tehdit unsurlarını tanımlayarak, çevresel felaketler, salgın hastalıklar, göç, aşırı nüfus artışı ve çevresel varlıkların tükenmesi gibi tehditlerin kuzey ülkelere ve ABD'ye bir tehdit olarak görmektedir. Ayrıca Ullman bu çalışmada, ABD'nin kendi güvenliğini sağlaması için bu tehditlere karşı tedbir alması gerekmektedir. Kaynakları tükenebileceği tehdidi karşısında ABD kendi güvenliği için bu kaynaklardan zengin Üçüncü Dünya Ülkelerindeki kaynak yönetiminde etkin olması gerekliliğini savunmakta olup, aksi durumda ona göre SSCB gibi diğer güçlü ülkelerin bu kaynaklar üzerinde kontrolü olabileceği vurgusunu yapmaktadır (Ullman, 1983: 133, 140, 141).

ABD ayrıca Ortadoğu'da etkinliğini artırmak için, BOP (Büyük Orta Doğu Projesi) veya GOP (Genişletilmiş Orta Doğu Projesi) olarak adlandırılan "Greater Middle East" projelerini ortaya koymuştur. ABD'li stratejist ve araştırmacılarından ve 1993 yılında "Medeniyetler Çatışması" adlı çalışmasıyla gündemde yer alan

Hungtington ve “Büyük Satranç Tahtası” adlı çalışmasıyla ABD’nin Avrasya üzerindeki stratejilerini belirlenmesinde katkıda bulunan Brzezinski tarafından oluşturulan BOP’de kendi belirledikleri coğrafya ile enerji güvenliği arasında jeopolitik stratejilerinin Ortadoğu üzerinde ilişkilendirerek şekillendirmişlerdir (Ediger, 2007: 16).

ABD bu kaynak kontrolünü özellikle 1940’lı yıllardan bu yana büyük oranda petrol ithalatını gerçekleştirdiği ve dünya enerji kaynaklarının neredeyse üçte ikisini barındıran ve jeostratejik olarak önemli olan Ortadoğu üzerinde yoğunlaştırmıştır. Kendi ekonomisinin güçlenmesi ve devamlılığını sağlamak için “Yeni Dünya Petrol Düzeni” olarak adlandırılan uzun dönemli bir siyaseti uygularken bu bölgenin kontrolünü sağlamak için 1. Körfez Savaşı, Afganistan’a müdahale ve Irak İşgali gibi askeri müdahalelerden kaçınmamıştır (Bayraç, 2009:122).

5.1.3. Asya Pasifik Ülkeleri

Asya Pasifik, enerji güvenliği ve enerji ticareti açısından en önemli bölgelerden birisi olmak ile birlikte önemli enerji tüketicisi ve üreticisi olan ülkeler de bu bölgede yer almaktadır. Ancak bölgenin enerji akışının sağlanmasında coğrafi özelliklerinden dolayı enerji boru hatları projeleri tamamlanamamıştır. Enerji ticareti daha çok deniz yolları ile yapılmaktadır (Sağlam, 2017).

Neredeyse dünya ticaretinin yarısının yapıldığı Güney Çin Denizinde keşfedilmemiş petrol ve doğal gaz bulunmaktadır. Buradaki tespit edilmiş ve kanıtlanmamış petrol rezervlerinin Suudi Arabistan ve Venezüella’dan sonra dünyanın en büyük rezervleri olduğu değerlendirilmekte birlikte Çin’in hâlihazırdaki 60 yıllık talebinden fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu yüzden Güney Çin Denizinde ABD gibi büyük devletlerin de müdahil olacağı Çin, Tayvan, Vietnam, Malezya, Brunei ve Filipinler gibi devletler arasında çatışmanın olma ihtimali yüksek görülmektedir (Yılmaz, [...] : 4).

Son günlerde yaşanan Arakan soykırımının arka planında da enerji mücadelesi olduğu iddiaları bulunmaktadır. Bu iddialara göre Bengal Körfezi’nden çıkarılan doğal kaynakların Çin ve Asya yolu ile taşınabilmesi için Arakan önemli bir geçiş yolu. Myanmar, körfezde, ticari kapasitesini artırmak için Müslümanların çoğunlukta bulunduğu Rohingya bölgesinde kendi yöntemleri ile etnik temizlik yapıldığı değerlendirilmektedir. Aynı zamanda bu bölge, petrol rezervlerinde payları olan

İngiltere, Hollanda, Fransa, Suudi Arabistan ve ABD için önem taşımaktadır (Haber7, 2017a).

Asya pasifik ülkelerinde enerji yolları ve rezervler üzerinde ayrıca büyük çatışmalar olması muhtemel iken enerji tüketicisi olan büyük devletler bu bölgelerdeki ticaret yolları üzerinde kontrol hakimiyeti yarışı içerisindeyler. Örneğin, ABD için, Somali, Cibuti ve Yemen'in kıyısında olan Bab-al Mandab Boğazı enerji ticareti için önemli olan boğazlardan biridir. Bu yüzden ABD söz konusu ülkelerde terörizmle mücadele bahanesi ile bu coğrafyada askeri üs kurarak kontrolü sağlamaya çalışmakla birlikte, ABD son yıllarda dünyada artan enerji talebi ile özellikle Çin, Hindistan ve diğer Asya ülkeleri gibi ülkelerin gelişen ekonomileri karşısında dünyadaki hegemonyasını devam ettirmek ve jeopolitik ve jeostratejik yönden önemli olan Asya ve Ortadoğu üzerinde etkinliğini artırmak amacı gütmektedir (Göknel, 2010: 37, 38).

Deniz ticaret yollarında ABD'ye rakip olarak Çin, ekonomik ve ticari çıkarlarını, enerji ithalatının güvenliğini ve deniz menfaat bölgelerini koruyabilmek için özellikle deniz kuvvetlerinde ciddi atılımlarda bulunmaktadır. Çin'in bölgedeki etkinliğini artırma çabaları karşısında ABD Asya-Pasifik bölgesinde politikalarını öncelikli duruma getirmiş olup, savaş gemilerini Singapur'a konuşlandırırken, Güney Kore, Japonya, Guam ve Hawaii'deki üslerini güçlendirmektedir. Bölgedeki devletler bu mücadele karşısında askeri ve siyasi güçlerini artırma çabasında olmalarına rağmen olası çatışmaların önlenmesinde işbirliğini ön planda tutma eğilimindedirler (Alagöz Akçadağ, 2013).

5.1.3.1. Japonya

Dört büyük ve altı bin küçük adadan oluşan Japonya neredeyse üçte ikisi dağlıktır. Bu yüzden nüfus, yerleşim ve diğer ekonomik faaliyetler geri kalan daha küçük yüzölçümü olan alanlarda yoğunlaşmış olup, birçok ekonomik faaliyetler için hammadde, enerji kaynaklarından dolayı dışa bağımlı bir ülkedir. Buna rağmen günümüzde ABD ve Çin'den sonra dünyanın üçüncü büyük ekonomisine sahiptir. İhtiyacı olduğu enerji kaynaklarını büyük oranda nükleer enerjiden sağlayan Japonya, petrol, uranyum ve doğal gazı dışardan ithal eder. Ülkede ortalama 61 adet nükleer santral bulunurken bunlardan 49'u faal olup, 8'i kapatılmış, 3'ünün üretimi

durdurulmuş ve 2'sinin üretimi askıya alınmış ve 2 santralin inşaatı devam etmektedir (Dündar, 2011: 11).

11 Mart 2011 yılında Japonya'da meydana gelen deprem sonrası tsunami dalgalarının etkisi ile yaşanan nükleer santral kazası sonucu okyanusa yayılan radyoaktif madde çevreye önemli zararlar vermiştir. Bu kaza sonrası Japonya'da nükleer enerji politikaları sekteye uğramış; yeni nükleer santralleri inşaatları durdurulmuş veya ertelenmiş, nasıl bir strateji uygulanacağı üzerinde belirsizlik hâkim olmuştur (Göktepe, 2012).

Japonya'nın 2016 yılı verilerine göre nüfusu tahmini 127 milyon kişidir (<https://data.worldbank.org>, 22.04.2015). 2016 yılı verilerine göre birincil enerji tüketimi dünya toplamı içerisindeki payı %3,4'tür (Primary Energy, 2016: 40). Kendi enerji kaynakları ile ihtiyacının %16'sını karşılamakta olup, geri kalan oranı ithal etmek durumundadır. ABD ve Çin'den sonra en büyük dünya petrol tüketicisi ve ham petrol ithalatçısıdır. Ayrıca dünyanın en büyük LNG ithalatçısı olup, kömür ithalatında Çin'den sonra dünyada ikincidir.

Japonya enerji sektörü ekipmanlarının dünyada en büyük ihracatçısı olmakla birlikte, özellikle (temiz) enerji güvenliğinin tesisi ve karbondioksit emisyonunu azaltmaya yönelik enerji program ve araştırmalarına önemli destekler vermektedir (Cleveland, 2010). Japonya enerji güvenliğinin sağlanması için oluşturduğu başlıca stratejiler şunlardır;

- “Bakım ve acil müdahale önlemlerinin geliştirilmesi,
- Orta Doğu ülkeleri başta olmak üzere, diğer enerji üreten ülkeler ve enerji taşımacılığının yapıldığı istikametlerde bulunan ülkelerle dosttan ilişkiler kurmak,
- Enerji arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi,
- Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi,
- Enerji tasarrufu, etkin enerji kullanımı, alternatif enerji kullanımının geliştirilmesi ve çevresel duyarlılık,
- Küresel enerji güvenliğini geliştirmeye yönelik ortam oluşturmak” (<http://www.mofa.go.jp>, 08.05.2015).

Japonya petrol ithalatının yaklaşık olarak % 80-90 oranında olan kısmını Ortadoğu bölgesinden temin etmekte olup, doğal gaz ithalatının (LNG olarak) %75'lik bölümünü Asya-Pasifik ülkelerinden, %23'lük kısmını Ortadoğu ülkelerinden ithal etmektedir. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere Ortadoğu Japonya için enerji bağımlılığında önemli bir bölgedir. Bu yüzden, 1970'li yıllarda yaşanan petrol

krizlerinden etkilenen ülkeler arasında olup, kaynak çeşitlendirmesi önemli enerji politikalarındandır. Kaynak çeşitlendirmesi bağlamında jeopolitik olarak Rusya, İran, Kuzey Afrika ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmakla birlikte Japonya enerji güvenliği konusunda, Rusya, İran ve Libya ile çeşitli projeler gerçekleştirmiştir ve hala devam etmektedir. Japonya ve Rusya arasında yapılması planlanan Tayshet- Nakhodka Petrol boru hattı, Japonya ile İran arasındaki Azadegan projesi bu projelerden bazılarıdır. Ayrıca Libya enerji temini konusunda diğer ülkeler için de önem arz eden bir ülke olup, Japon enerji şirketleri bu ülkede etkindir. Japonya SSCB'nin dağılmasından sonra bölge de bağımsız olan devletlerle sahip oldukları enerji kaynak rezervlerinden dolayı ilgilenmeye başlamıştır. Southern Route (güney yolu) adını verdiği bir proje kapsamında Orta Asya'dan başlayan Çin ve Rusya'ya girmeden bu ülkeleri by-pass ederek Afganistan ve Pakistan aracılığıyla Hint Okyanusu'na uzanan boru hatları çalışmaları Japonya'nın kaynak çeşitliliği için önemli enerji politikaları arasındadır. Bu bölgelerde yaptığı yardım politikaları ve şirket ortaklıkları ile etkin bir şekilde siyasetini yürütmektedir Ancak, SSCB dağıldıktan sonra Orta Asya'da diğer gelişmiş ülkelerin de müdahaleleri artmış, ayrıca son yıllarda büyüyen ekonomileri ve enerji talepleri ile dikkat çeken Çin, Hindistan gibi ülkelerde Orta Asya ve Ortadoğu'da politikalarını yoğunlaştırmıştır (Ertaş, 2010).

1980'li yıllardan bu yana teknoloji alanındaki büyük atılımları ve büyüyen ekonomisi ile Japonya, Asya-Pasifikte son yıllarda dünyanın 2. büyük ekonomisi durumuna erişen Çin'in büyüyen ekonomisi ve artan enerji talebi karşısında enerji politikalarını daha etkin bir şekilde Avrasya ve Ortadoğu üzerinde oluşturmaya başlamış olup, Rusya'nın enerji kaynakları, boru hatları ve altyapı pazarında ekonomik ve siyasi ilişkilerini iyileştirmiştir. Avrasya, Ortadoğu ve Avrupa politikasında özellikle teknolojik ürünler ihracatı ile enerji altyapı ekipman donanımı ihracatında Körfez ülkelerini geçiş üssü olarak kullanmaktadır (Demir, 2010: 79,80).

5.1.3.2. Çin

2013 yılı itibariyle, yaklaşık olarak 1.354 milyar kişi nüfusu ile Çin, dünya genelinde en çok kaynak tüketen ülkelerin başında gelmektedir. Son yıllarda büyüyen ekonomisi ve artan soyo-ekonomik ihtiyaçları dolayısıyla enerji talebi en yüksek ülkelerden biri durumundadır. Dünya ekonomisinin ikinci büyük petrol tüketicisi ülke

konumunda olan Çin'in 1950'li yıllarda kendi ülkesinde keşfettiği petrol yatakları ile 1993 yılına kadar ülkenin petrol ihtiyacını karşılamıştır. Ancak artan nüfus, şehirleşme ve sanayisinden dolayı petrol ve diğer enerji kaynak ithalatçısı pozisyonundadır. Çin'in kullandığı enerji kaynağı olarak %68 oranla kömür hakimdir. Ancak temel olarak petrol ve doğal gaz kullanımı yaygın olup hidro-enerji çoğunlukta olmakla birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarını da kullanmaktadır. 2012 yılı itibarıyla ham petrol talebi 9.8 mb/d'dir. Bu rakamın 2018 yılında 12 mb/d'ye çıkacağı beklenmektedir. Petrol ithal ettiği başlıca ülkeler Ortadoğu ülkeleri, Rusya, Venezuela, Kazakistan, Angola'dır. İthal ettiği petrolün yaklaşık %50'sini Ortadoğu Ülkelerinden karşılamaktadır. Onu %15 ile Angola %9 ile Rusya takip etmektedir. Doğal gaz üreticisi olan Çin 2007 yılından bu yana artan enerji talebi ile ithalatçı konumundadır. Doğal gaz ithal ettiği başlıca ülkeler Katar (%34), Avusturalya (%24), Endonezya (%16) Malezya (%13)'tür. Çin yükselen talebi ve büyüyen ekonomisi doğrultusunda gelecek enerji güvenliği politikalarında küresel stratejiler izlemektedir. İthalatçısı olduğu ülkeler ile Rusya gibi daha önceki yıllarda iyi olmayan ilişkilerini iyileştirme çabasında iken, Ortadoğu ve Afrika'da diplomatik ilişkilerini devam ettirmektedir. Bir yandan da enerji şirketleri ile küresel enerji pazarında aktif strateji izlemektedir. Örneğin küresel enerji piyasasında dört önemli şirket Çin'e aittir. Bunlar, China National Petroleum Corporation (CNPC), China Petrochemical Corporation (Sinopec), China National Offshore Oil Corporation (CNOOC) ve China National Chemicals Import and Export Corporation (Sinochem)'dir (www.iea.org, 10.05.2015). Çin'in bu enerji şirketleri küresel enerji piyasasında önemli artırım oranları ile ve yatırım ortaklıkları ile dominant bir yapıya bürünmüştür. Örneğin Dünyanın önemli enerji şirketlerinden İspanyol Repsol şirketinin önemli oranda hisselerine sahip olurken diğer Kanada'nın Syncrude ve Shell ile büyük ortaklıkları mevcuttur. 2012 yılında dünyanın birçok büyük şirketleri yatırım harcamalarını azaltırken Çin enerji şirketlerinin yurt dışında yapmış oldukları enerji yatırımları 24.5 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir (Binzat, 2014).

Enerji güvenliği politikası kapsamında yüksek enerji talebine ve tüketimine paralel nüfusu ve şehirleşme oranı giderek artmaktadır. Yoğun sanayi üretimi ve yoğun kaynak tüketiminden dolayı çevre kirliliği çok fazla olup, %25'lik karbondioksit (CO₂) emisyonu ile Çin, ABD'yi geçmiştir. Enerji ihtiyacının önemli bir oranını kömür santrallerinden elde etmekte olan ülkenin 1/3'ünde asit yağmurları ile tarım arazileri

azalırken, hastalık oranlarında önemli artışlar görülmektedir. Bu yüzden Çin yenilenebilir enerji kaynaklarını artırma politikası izlerken, kaya gazı teknolojileri kaynak çeşitlendirme politikası uygulamaktadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi stratejik enerji eylem planları çerçevesinde kömür tüketiminin azaltılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması çerçevesinde finansal destek programları ve iklim değişikliği ile mücadele programlarını uygulamaya koymuştur. Çin enerji projeksiyonunda 2020 yılında bu politikalarla dünyadaki önemli yenilenebilir enerji pazarlarından birisi olmayı hedeflemekte olup, 2013 yılı itibariyle Çin'in küresel kurulu rüzgâr gücü içinde %26'lık pay ile dünya sıralamasında önemli bir yerededir. Aynı şekilde, Çin'in güneş enerjisi endüstrisinin üretici şirketler kapsamındaki büyüklüğü 30 milyar dolar civarında olup, Dünyanın güneş paneli üretiminde yaklaşık %90'nı Çin Şirketleri söz sahibidir (Sevim,13.03.2015).

Çin jeolojik olarak bulunduğu bölge itibariyle Orta Asya'nın tam merkezinde yer almakta olup Avrasya ve Ortadoğu enerji kaynaklarından zengin bölgelere yakındır. Asya pasifik ekseninde yer almasından dolayı yüksek enerji talepleri ve enerji ithalat oranlarıyla Japonya, Hindistan, Kore gibi ülkelerle büyük rekabet ortamı ortaya çıktığı gibi enerji geçiş noktalarında kontrolü elinde bulunduran ABD ve Avrupa ülkeleri ile de rekabet halindedir. Bu yüzden enerji güvenliğinin tesisi için stratejilerini güçlendirmek zorundadır. Ekonomik altyapı için aralarında ticari ilişkilerin sıkı olduğu bu ülkeler arasında özellikle İran Körfezi ve Ortadoğu üzerinde enerji çatışmasının yaşanması da muhtemeldir. Çin Batı ülkelerinin yıllardan bu yana askeri müdahalelerle izlediği Ortadoğu politikasında ülke olarak daha soft stratejiler izleyerek bölgeye yatırımlarını yoğunlaştırırken ticari ilişkilerini güçlendirmektedir. Aynı stratejiyi Rusya gibi diğer kaynak zengini ülkeler ile de yürütmeye çalışmaktadır (Demir, 2010: 76-78).

Çin, Ortadoğu petrolünün önemli bir kısmını Suudi Arabistan ve İran'dan temin etmekle birlikte Çin, Suudi Arabistan ve ayrıca Batılı ilkeler ile ilişkileri çok iyi olmayan İran için en önemli alıcı ülkelerden birisidir. Son yıllarda Çin'in enerji güvenliği politikasında petrol ve doğalgaz ihtiyacının dışında hem ABD'nin Ortadoğu hegemonyasına karşı hem de İran'da enerji altyapı yatırımlarını konusunda siyasi, ekonomik ve diplomatik ilişkileri önemli yer tutmaktadır. Irak'ın petrol alt yapı yatırımlarında ve petrol üretiminde de yaklaşık %50'sinde etkin rol oynamaktadır (Sevim, 13.03.2015). Diğer taraftan Güney Çin Denizindeki kaynaklar üzerinde

hakimiyet mücadelesini sürdürürken, Orta Asya enerji kaynakları için Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ile ortak sınır güvenlik anlaşmaları imzalayarak işbirliği çerçevesinde ve kaynak çeşitlendirmesi yoluna gitmektedirler (Brzezinski, 1997: 229).

5.1.3.3. Hindistan

Son yıllarda ekonomik büyüme hızı ve yükselen enerji talebi ile küresel ekonomi ve enerji pazarında dikkat çeken bir Asya-Pasifik ülkesidir. Bu bölgede petrol rezervleri bakımından Çin'den sonra ikincidir. Hindistan ABD, Çinve Japonya'dan sonra gelen dünyanın dördüncü büyük enerji tüketicisi ülke konumundadır (www.eia.gov, 25.05.2015). Ayrıca ham petrol üretiminde ve ithalatında ABD, Japonya ve Çin'den sonra dördüncü ülkedir. Hindistan'ın petrol ürünleri talebi günde yaklaşık 3,7 milyon varile (bbl/d) ulaşmıştır. Hindistan petrol ürünlerini motorinin, ulaşım ve sanayi ve ticari sektörlerinde kullanmaktadır. Petrol ithalatının önemli bir bölümünü Ortadoğu'dan karşılamaktadır. 2004 yılına kadar doğal gaz ithalatı olmayan Hindistan 2013 yılı itibariyle dördüncü büyük doğal gaz ithalatçısı durumundadır. Ana enerji kaynağı kömürdür. Ülkeler sıralamasında dünyanın üçüncü büyük üreticisi konumunda olan Hindistan, toplam enerji tüketiminin %44'ünü oluşturmaktadır. Önemli oranlarda kömür kaynaklarına sahip olmasına rağmen kömür üretimini, üreticiler arasındaki rekabet eksikliğinden, yetersiz yatırımdan ve maden sanayisindeki problemlerden dolayı azaltmaktadır. Ancak sanayisi için gerekli elektrik ihtiyacını ve artan talepten dolayı kömür üretiminde gerekli tedbirleri sağlayamayan Hindistan, sınırlı kok kömürü olduğundan, Endonezya ve Güney Afrika'dan termal kömür ve Avusturalya'dan çelik üretimi için kok kömürü ithal etmektedir. Hindistan geri kalan enerji ihtiyacını nükleer enerji, yenilenebilir enerji ve biokütle yakıtlarından da karşılamakta olup kırsal kesimin enerji kaynağının çoğunluğunu biokütle kaynakları oluşturur. Biokütle enerji kaynağı, kırsal hanelerin %80'nini ve kentsel hanelerin ise %22'sini oluşturmaktadır (www.eia.gov, 11.04.2015).

Küresel ekonomide bankacılık, sermaye piyasaları ve yazılım sektöründe etkinliği giderek artan bir ülke konumunda olan Hindistan, aynı zamanda güçlenen ulusal ekonomisi ile son 20 yılda yatırımcılar için cazip ve güvenilirliğini artırmaktadır. İngiltere ile tarihten gelen bağının da etkisi ile Avrupa ile yakın ilişkiler içinde olan

Hindistan gelişen ekonomisi ile gelecek 30 yıl içerisinde dünyanın üç büyük ekonomisi arasında olacağı tahmin edilmektedir. Bu tahminin enerji talebinin yüksekliği, bu süreçte enerji teminindeki gerçekleştirilen politikaları ile doğru orantılı olacağı da bir gerçektir. Bu yüzden enerji güvenliğinin tesisi için küresel çapta diğer ülkelerle işbirliği çerçevesinde ve yaptığı yatırımlarla yoğun bir siyaset izlemektedir. Özellikle diğer enerji bağımlılığı yüksek olan ülkeler gibi önemli oranda petrol bağımlılığı olan Ortadoğu ve İran körfezi bölgesinde yaptığı yatırımların yanı sıra Rusya ve İran ile enerji kaynak çeşitliliği için boru hatları inşası ve enerji işbirliği çerçevesinde ilişkilerini yürütmektedir (Demir, 2010: 81,82). Enerji tedariki politikasında işbirliği yaptığı diğer bir ülke ise Pakistan'dır. Ancak Pakistan ile politik anlaşmazlıkları mevcuttur. İran'dan Pakistan üzerinden geçecek bir boru hattı projesi ve ayrıca Türkmenistan'dan da Afganistan ve Pakistan üzerinden geçecek olan ve Trans-Afgan boru hattı projesi için işbirliği içerisinde. Ayrıca Hindistan, Türkmenistan ve Özbekistan'la doğalgaz, Kazakistan'la da petrol konusunda işbirliği alanlarını genişletme çalışmaları içerisinde olup, Hindistan'ın petrol kuruluşu Oil and Natural Gas Company ve Kazakistan'ın Tengiz ve Kaşagan petrol yatakları için, Hindistan'a ait diğer bir devlet enerji şirketi olan GAIL, ham petrol ticaretini geliştirmek amacıyla Kazakistan'dan Çin'e uzanacak boru hattı inşası için atılımlarda bulunmaktadır (Kıraç, 2012).

5.2. Enerji Kaynaklarından Zengin Ülkeler Açısından Enerji Güvenliği Politikaları

5.2.1. Küresel Enerjinin Büyük Oyuncusu Rusya

Rusya petrol, doğal gaz ve kömür rezervlerinden zengin, dünyanın ikinci en büyük doğal gaz ve en önemli petrol tedarikçilerinden biri olup nükleer enerji santrallerine sahiptir. Sahip olduğu doğal gaz, petrol ve kömür rezervleri ile küresel enerjinin en önemli oyuncularından birisidir (www.iea.org,19.04.2015). Rusya, 2015 yılı itibariyle 102.4 bin milyon varil petrol, 1,139.6 trilyon metreküp doğalgaz ve yaklaşık 157 milyar ton kömür rezervlerine sahiptir. Dünya toplam petrol üretimdeki payı %12.4, doğal gaz %16.1, dünya petrol tüketimi içerisindeki payı %3.3, doğal gaz içindeki payı %11.2'dir ("BP Statistical Review of World Energy June 2016", 2018). Rusya sahip olduğu enerji kaynaklarının önemli bir oranını AB'ye ihraç etmektedir. AB doğal gaz ve petrol enerji kaynakları olarak Rusya'ya bağımlıdır. Rusya ise doğal gaz ve petrol ihracatı için, enerji sektörü üretim ve taşıma altyapısının modernleştirilmesine

ve yatırımları için Avrupa'nın enerji pazarını ve AB'nin teknolojisini kullanmakta olup, her ikisini de enerji alanında karşılıklı stratejik bağımlılıkları olduğu söylenebilir (Aras ve Yorkan, 2007: 6). Çünkü Rusya enerji sektörünün modernizasyonu için altyapı yatırımlarına ihtiyacı vardır. Ayrıca Rusya ekonomisi karbondioksit yoğun üretimi yüksek olup diğer ülkelerin karbon emisyonu oranından yüksektir. Dolayısıyla bu altyapı yatırımları ile ancak enerji verimliliği ve karbon emisyonun azaltılmasını sağlayabilir (www.iea.org,19.04.2015). Küresel enerji pazarında etkin olmak için, enerji kaynaklarının üretimi ve transferinde sürdürülebilir politikalar çerçevesinde altyapı yatırımlarında son teknolojinin kullanılması önemli bir gerekliliktir.

Tarihsel süreçte bakıldığında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile yeniden yapılanan Rusya Federasyonu enerji kaynakları açısından zengindi ancak, onları üretip pazarlayacak gerekli siyasal, ekonomik altyapıya sahip olmadığından ve AB'nin de bu kaynaklara ihtiyacına binaen karşılıklı işbirliği çerçevesinde bazı atılımlar gerçekleştirilmiştir. Resmi olarak ilk kez bu konu 1990 yılında Dublin'de Avrupa Konseyinin toplantılarında ele alınmıştır. 1991 yılında Avrupa Enerji Deklarasyonunda hedefler belirlenmiş ve 1994 yılında 51 ülkenin katılımı ile gerçekleşen Avrupa Enerji Şartı Antlaşması ile Rusya ile enerji konusundaki işbirliği çalışmaları başlatılmıştır (Aras ve Yorkan, 2007: 6,7).

Enerji Şartı Antlaşması, dâhil olan ülkeler arasında işbirliği çerçevesinde enerji yatırımları, ticaret, enerjinin taşınması, çevresel önlemler, piyasa koşullarının düzenlenmesi, teknoloji transferi, enerjinin verimli kullanımı ve uyuşmazlıkların çözümü gibi vs. birçok alanlardaki işleyişi kapsamaktadır. Uluslararası sözleşme niteliğini taşıyan 51 ülke ile AB ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) tarafından imzalanan antlaşma, 1998 yılında yürürlüğe girmiş olup, ABD ve Kanada da dâhil 23 ülke ile 10 uluslararası kuruluş ise halen gözlemci statüsünde olmakla beraber, Rusya Federasyonu, 1994 yılında antlaşmayı imzalamasına rağmen, onaylamamıştır (Kılavuz, 2009: 182,183). 2000 yılında Paris'te AB-Rusya arasında enerji güvenliği dâhil enerji hususunda çözüm önerileri ve ortaklık için zirveler gerçekleştirilmiş olup, sonraki 6 aylık periyodlarla devam etmiş olup birçok bildiri ve raporlar düzenlenmiştir. Bu zirvelerde AB-Rusya diyalogunu geliştirmek, ikili arasında enerji çıkar ortaklığını ve enerji güvenliğini sağlamayı hedeflenmiştir. 2002 yılında iki taraf arasında gelişmiş enerji teknolojisi alanında endüstriyel işbirliğinin geliştirilmesine ve öncelikli projeler

için yatırımların yapılmasına yardımcı olmak amacıyla kurulan AB-Rusya Enerji Teknoloji Merkezi, bu diyalogun ilk somut göstergesi sayılabilir (Aras ve Yorkan, 2005: 7). Ancak diyalog süreci oldukça yavaş ilerlemekte olup, Enerji Diyalogu ile enerji kaynaklarının transferi, Batı yatırımlarının yapılması konusunda taraflar arasında anlaşmaya varılsa da AB'nin, enerji sektöründe liberalizasyon politikaları izleyeceği beklentisine karşın Rusya, Gazpromun enerji sektöründeki tekelleşmesi doğrultusunda hareket etmektedir. Ocak 2006'da Putin'in iktidar döneminde özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya doğalgaz sevkiyatını kesmesiyle yaşanan kriz ikili arasında siyasi bir sorun haline almıştır (Musaoğlu ve Özgöker, 2008: 89,90).

Musaoğlu ve Özgöker'e (2008: 89, 90) göre, enerji konusunda AB - Rusya diyalogundaki siyasi sorunlar aslında tarafların enerji güvenliği kavramındaki tanımlamalarındaki farklılıktır. AB, enerji güvenliği konusunu jeopolitik bağlam dışında tutar ve kaynak olarak uluslararası enerji oyununda güçsüzdür. Enerji kaynaklarına makul fiyatlarla erişebilmek AB'nin enerji güvenliğinde önceliğidir. Oysaki Rusya'nın enerji güvenliği, yüksek fiyatlarda enerji satabilmek ve ödeme gücüne sahip pazarlar bulmak ve bu pazarlarda en az risk ile kullanıcı devletlerden uzun vadeli yatırım güvencelerini oluşturmaktır.

SSCB'nin dağılmasından sonra, Boris Yeltsin hükümeti tarafından Kafkaslar ve Orta Asya'da etkin bir politika izlenememiştir. Bu yüzden son yıllarda pasif yürütülen dış politikanın seyri Rusya'nın güney sınırlarını Karadeniz'den Çin ve Ortadoğu'ya dış politikasını etkinleştirilmesi ile değişmiş ve Kafkaslar 'da ve Orta Asya'da "yakın çevre" politikasını sürdürmektedir (Baysoy, 2009: 65). Rusya Federasyonunun son yıllardaki bu toparlanmasında ve uluslararası arenada tekrar söz sahibi olmasında Vladimir Putin'inin izlediği merkezîyetçi politika etkili olmuştur. Ayrıca enerji kaynaklarından zengin Avrasya bölgesinde enerji mücadelelerinden doğan istikrarsızlıklar, Çin, Hindistan gibi ekonomilerin dünyada enerji taleplerinin hızla artması gibi küresel nedenlerden dolayı ve ayrıca ülke gelirinin büyük çoğunluğunu oluşturan sahip olduğu enerji rezervleri olan Rusya enerji politika ve stratejilerini daha da artırarak geliştirmektedir (Hasanoğlu, 2014). Sahip olduğu enerji kaynaklarını stratejik bir güç olarak kullanarak küresel ve bölgesel güç olma hedefinde olduğu söylenebilir. Bu kapsamda en bariz örneği, uluslararası politikasında askeri gücünü ve jeopolitik konumunu ön plana çıkararak daha önce ki başlıklarda da bahsettiğimiz üzere 2000'li yıllarda başlayan ve

günümüzde de devam eden Ukrayna üzerinden doğal sevkiyatını kesmesi ile enerji krizlerine neden olabilmektedir.

Küresel güç olan ABD ile bu kapsamda karşılıklı mücadele içerisinde. ABD'nin Afganistan ve Irak'ın işgali ile birlikte Gürcistan, Kırgızistan ve Ukrayna'daki siyasal müdahaleleriyle Asya ve Ortadoğu'daki yayılmacı politikalarına karşılık Rusya Gürcistan'a askeri güç kullanarak kontrolü elde etmeye çalışmış, Ukrayna üzerinden önce gaz sevkiyatını durdurmuş ve sonrasında Kırım'ı ilhak etmiştir. Aynı şekilde, 2011 yılında başlayan Arap Baharı sürecinde Tunus, Mısır, Libya'da yaşanan iktidar değişimleri, Rusya İran ve Suriye hükümetine verdiği diplomatik, askeri desteği ile Ortadoğu siyasetinde söz sahibi olma stratejilerini devam ettirmektedir. Rusya'nın "yakın çevre" adını verdiği ve etrafında Batı müttefiki ülke bırakmamak amacıyla gerektiğinde bu sert güç kullanma politikasını devam ettirdiğini, özellikle Ukrayna'nın batı ile işbirliği ihtimalinde bile NATO üyelerini etrafında istemeyen Rusya Doğu Ukrayna'yı da ilhak ederek Ukrayna'nın tamamını ele geçirme gibi ihtimalleri gelecek senaryolarında ve mevcut uluslararası gündemde yer almaktadır (Örmeci, 2015). Rusya'nın Ukrayna ve Kırım üzerindeki bu kadar kararlı müdahalesinin arkasında, bir TV programında konuşan Gürcistan eski Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili'e göre "Kırım'ın Ukrayna'nın kaya gazı kaynaklarının neredeyse tamamına sahip olması da, Rusya'nın Kırım konusunda bu kadar kararlı hareket etmesinde önemli ancak pek bilinmeyen bir etkidir" olduğu yönünde görüşler de bulunmaktadır (akt. Örmeci, 2015).

Ukrayna'nın transit konumu Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ile başlayan ve hala devam eden çatışmalar, Ukrayna'nın kendi içinde yaşadığı politik istikrarsızlık AB ve Türkiye gibi doğal gaza bağımlı olan ülkeleri rahatsız etmektedir ve bu ülkelerin enerji güvenliğini tesis etmede gelecek dönem endişelerini artırmaktadır. Ortaya çıkan bu endişelere paralel Malezya uçağının düşürülmesi ile de ABD ve AB, Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır ve Rusya'nın bu gerilimi devam ettirmesi halinde ekonomik, savunma ve özellikle Rus dev enerji şirketlerinin içinde yer aldığı enerji sektörüne yönelik yaptırımların ekleneceği veya artırılacağı ikazı Rusya'ya verilmiştir. Hatta bu gerginliğin sonunda Savaş söylentileri yayılmıştır. Tüm bu siyasal gerginliklerin yanında Rusya'nın Arktik bölgesindeki petrol ve gaz aramaları ve diğer enerji üretimleri için batının ileri teknolojisine ihtiyacı olduğu da bilinen bir gerçektir (Yorkan, 2014). Dolayısıyla Rusya her ne kadar enerji kaynaklarını silah olarak

kullansa da doğal gaz ihracatından dolayı ihracatını yaptığı ülkelerle (AB gibi) ve transit devlet olan Ukrayna, Moldova, Polonya ve Finlandiya ile işbirliğini siyasetini sürdürmek kendi çıkarları söz konusudur (Doğan, 2012). Ayrıca ortaya çıkan bu gerginlikte Rusya'nın enerji ihracını yaptığı Ukrayna'da meydana gelen ekonomik politik istikrarsızlıklardan dolayı hâlihazırda Ukrayna'nın Gazprom'a ödemesi gereken borcunu ödeyemez durumundadır (Yorkan, 2014). Bu krizin çözümü niteliğinde ve ayrıca küresel enerji güvenliği kapsamında Azerbaycan, İran ve Doğu Akdeniz'de Kıbrıs ve İsrail açıklarında yeni keşfedilen doğalgaz kaynakları AB ve Rusya ile sorun yaşayan diğer ülkeler için önemli bir gelişme olmuştur. İsrail ve Kıbrıs açıklarında yeni doğalgaz rezervlerinin keşfi tabii ki yeni enerji antlaşmalarını gündeme getirirken (Örmeci, 2015), büyük bir ihtimalle enerji güvenliği tehditlerini de beraberinde getirmiş olacaktır.

5.2.2. Basra Körfezi Ülkeleri

Basra Körfezi İran, Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)'den oluşmaktadır. Körfezi Ortadoğu Bölgesinin petrol ve gaz enerji kaynaklarını havzasında bulundurması ve enerji kaynaklarının ticaretinin yapıldığı stratejik bir coğrafyadır. Bölge uzun bir süre Türklerin hakimiyetinde olmuş, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin dağılması ile İngiliz hakimiyetine girmiştir. 1970'li yıllardan bu yana ABD, bu bölgede etkinliğini sürdürmektedir (Demir, 2014: 107,108).

Basra Körfezi Ülkelerinin sosyo-ekonomik ve siyasi yapısına bakıldığında ortalama nüfusu 28 milyonluk kısmını Suudi Arabistan nüfusu oluşturmakla birlikte, Suudi Arabistan'ın nüfusunun tahmini olarak yüzde 25-27'si yabancılardan oluşmaktadır. Suudi Arabistan dışında kalan diğer Katar, Kuveyt, BAE, Umman ve Bahrey Körfez ülkelerinin ortalama nüfusu 5-6 milyon'dur. İran ve Irak dışında suudi Arabistan dahil körfez ülkelerinin toplam yerli nüfusu ortalama 25-28 milyon kişidir. Görüldüğü üzere çok az bir nüfusa sahip olan körfez, enerji kaynaklarından dolayı çoğu güçlü devletlerin hakimiyet mücadelesinin de odak noktasıdır. İran ve Irak dışındaki diğer körfez ülkeleri geleneksel olarak belli ailelerin hakim olduğu krallık ve emirlikle yönetilen rejimlerdir. Ülkelerin petrol gelirlerinden dolayı ekonomik yapıları güçlü görünse bile imalat sanayi ve tarım sektörünün gelimememsi, askeri, sosyal ve siyasal

gelişmişliklerinin çok düşük seviyede olması kırılğan bir yapıda olduklarını göstermektedir (Ayhan, 2009: 77,78).

Her ne kadar aynı bir havzada olsalar da ekonomik, coğrafi ve siyasi olarak politikaları farklılık göstermektedir. Bu yüzden, genel olarak sosyo-ekonomik durumları ve enerji güvenliği politikaları ülke bazında incelenmiştir.

5.2.2.1. Suudi Arabistan

Arap Yarımadası'nda bulunur. Kuzey Doğusunda Basra Körfezi ve Batısında Kızıldeniz ile çevrilidir. 26,1 milyonluk nüfus ile 2.149.69 km² yüzölçümüne göre nispeten düşük bir nüfus yoğunluğuna sahiptir (Diriöz, 2012: 95) .

Suudi Arabistan, Vahhabi yorumuyla şeriat yasalarıyla yürütülen bir krallık olup, Kâbe'nin bu ülkede bulunması münasebetiyle İslam nüfusu için önemli bir din merkezidir. Artan bir nüfus yapısı mevcuttur. Ülke gelirinin çoğunluğunun petrol oluşturmaktadır. Bu yüzden küresel petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı kırılğan ekonomik bir yapısı vardır ("Suudi Arabistan Ülke Raporu" 2008: 2, 3). Suudi Arabistan, zengin petrol kaynaklarına sahip olup, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'i ilk kurucu ülkeleri arasındadır. Petrol kaynaklarının yanı sıra fosfat, boksit, bakır, altın, magnezyum, çinko, demir, kurşun, kalay madenleri Suudi Arabistan'ının diğer yer altı kaynaklarıdır (Genç ve Sayım, 2011:141).

Ülkenin sermaye ve finans merkezi Riyad'dır. Sanayisi petrol ihracatına bağlı doğu (Körfez) kıyılarında toplanmıştır. Kızıldeniz kıyısındaki Hicaz bölgesinde yer alan Cidde Limanı ayrıca önem taşır. Batı Abqaiq-Yanbu petrol boru hattının kurulması ile birlikte gelişmiştir. Kamu gelirlerinin %85-90'ı, ihracat gelirlerinin ise %90'ı petrol sektöründen sağlanmaktadır. Küresel enerji piyasasında sahip olduğu yüksek petrol kaynaklarıyla önemli ihracatçı ülke konumunda olup birçok ülkenin petrol tedarikçisidir. Son yıllarda petrol arıtma ve petrokimyasal üretim kapasitesindeki önemli artışla birlikte petro-kimya sektöründeki yatırımlarını artırmaktadır (www.ekonomi.gov.tr, 22.02.2016). 266,6 bin milyon varil kanıtlanmış ham petrol rezervi ile dünyada en büyük rezervi olan ikinci ülke olup, total dünya petrol rezervi içindeki payı %15,7 ve dünya petrol üretim payı %13, tüketim payı %3,9'dur. Doğal gaz rezervi dünya rezervi içindeki payı %4,4'tür ("BP Statistical Review of World Energy June 2016", 2018). Sahip olduğu bu rezervler ile Suudi Arabistan, dünya enerji

piyasasının en önemli aktörlerinden biridir. Piyasadaki petrol arzı oranları ile petrol fiyatlarında önemli değişmelere neden olabilmektedir.

Ülkede ilk petrol arama ve çıkartma faaliyetlerini Amerikan firmaları yapmıştır ve Arap-Amerikan Petrol Şirketi Suudi ARAMCO bu faaliyetleri yürütmektedir. 1933 yılında SAUDI ARAMCO adı ile kurulmuş olup, 1944 yılında ARAMCO adını alan enerji şirketi ülkenin en önemli şirketidir. Dünyanın üçüncü petrol üreticisi olan Suudi Arabistan için enerji güvenliği en önemli konuların başında gelmektedir. Ürettiği petrolün en yüksek fiyatta güvenli bir şekilde taşınması için dış politikalarını bu doğrultuda gerçekleştirmektedir. Her şeyden önce Suudi Arabistan Ortadoğu ve Basra Körfezi bölgesinin güvenli ve istikrarlı bölge olmasından yana tavır almaktadır ve özellikle jeopolitik açıdan diğer körfez ülkeleri gibi Suudi Arabistan'ın ticaretinde hayati önem taşıyan Hürmüz Boğazı'nın güvenliği için ayrıca çaba sarf etmektedir. Körfez ülkeleri içinde güçlü bir orduya sahiptir. Dolayısıyla, bu ülkeler tarafından ABD ordusundan sonra bölge güvenliği Suudi Arabistan'dan beklenmektedir. Örneğin, Katar, Bahreyn, BAE ve Kuveyt gibi zengin petrol yatakları olan ülkeler, Irak'taki istikrarsız ortamdan kaynaklı boru hattı projelerinde Suudi Arabistan üzerinden yürütmeleri enerji güvenliği çeşitlendirmesi için önemlidir (Diriöz, 2012: 98, 99). Suudi Arabistan, Asya-pasifik ülkelerindeki artan enerji talebine karşılık bu ülkelerin önemli enerji tedarikçisi konumunda olması münasebetiyle, Çin ile enerji tabanında ilişkilerini ayrıca geliştirmektedir. Ancak ABD ile uzun yıllardan bu yana ve enerji güvenliği çerçevesinde daha kapsamlı bir siyasi ilişki söz konusu olduğundan bu rekabet ortamında, Çin gibi diğer ülkelerle olan politikalarında daha tedbirli davranması beklenebilir. Ancak, önemli derecede yüksek enerji kaynakları rezervleri kendisi için avantaj sağlamaktadır ve küresel trende göre ülke çıkarını ön plana çıkaracak politikalar uygulama fırsatı vermektedir (Demir, 2010: 86, 87).

Suudi Arabistan ayrıca, OPEC, İKÖ, KİK gibi uluslararası kuruluşlar ve özellikle Türkiye ve NATO ülkeleri ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmaktadır. Suudi Arabistan'ın NATO ile güvenlik alanında işbirliği ve KİK'in stratejik ortağı olarak Türkiye ve diğer bölge ülkeleri ile işbirliğini gün geçtikçe artırmaktadır (Diriöz, 2012: 99, 100).

5.2.2.2. Kuveyt

Kuzeyinde ve batısında Irak, doğusunda Basra Körfezi, güneyinde Suudi Arabistan bulunan Kuveyt, 17.818 km²'lik bir alanı kaplayan bağımsız bir Körfez ülkesidir. Kuveyt nüfusunun % 85'i Müslümanlardan oluşmaktadır. % 70'i Sünni, % 30'u Şii'dir. Geri kalan nüfus ise Hristiyan, Hindu ve Farisi'dir. Kuveyt, anayasal monarşi ile yönetilmektedir. Bakanlar Kuruluna Al-Sabah ailesi hâkimdir (Kuveyt Ülke Bülteni, 2015: 2).

Kuveyt, 18. yüzyılda Arap Yarımadasından göç eden, Beni Utub kabilesine mensup El Sabah ailesi tarafından emirlik olarak kurulmuş olup, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. O yıllarda bir ticaret merkezi konumuna yükselen Kuveyt, 1899 yılında imzalanan bir antlaşma ile İngiltere denetimine girmiştir. I. Dünya Savaşı esnasında da İngiltere Kuveyt'i mandasına almıştır. Petrolün keşfedilmesiyle hızla zenginleşen Kuveyt, 1953 yılında Körfez Bölgesi'nin en büyük petrol ihracatçısı konumuna yükselmiştir. 1961 yılında Körfez ülkeleri arasında İngiltere'den bağımsızlığına kavuşan ilk ülke özelliğini taşır. Ancak, 1990 yılında Irak Kuveyt'i işgal etmiştir. ABD'nin öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Ocak 1991 yılında müdahalesi ile Kuveyt işgalden kurtarılmıştır. Savaş sonrasında petrol tesislerinde büyük hasarlar gelmiş aynı zamanda denize dökülen varillerce petrolden kaynaklı önemli çevre kirliliği yaşanmıştır (www.aljazeera.com.tr, 28.04.2015).

Kuveyt'in petrol rezervleri bakımından 2015 yılı itibariyle 101,5 bin milyon varil kanıtlanmış ham petrol rezervi ile Dünya'da altıncı, Ortadoğu'da dördüncüdür. Toplam petrol rezervi içindeki payı %6'dır. 2015 yılı itibariyle Kuveyt'in dünya petrol üretimdeki payı %3,4 toplam petrol tüketim içindeki payı, %0,5'tir. ("BP Statistical Review of World Energy June 2016", 2018). Kuveyt petrolü, Kuveyt'in milli petrol şirketi olan Kuwait Petroleum Corporation tarafından çıkarılmaktadır (Çevikalp, 2013). Kuveyt'in ihracatının %97,8'i petroldür. Petrol ve diğer ihrac ürünlerini ülkeler Japonya, Güney Kore ve Singapur başta olmak üzere Japonya, Kore, Hindistan, Tayvan, ABD ve Çin'dir. (www.aljazeera.com.tr, 28.04.2015). Kuveyt ihracatı, GSMH'si ile Ortadoğu ülkelerinin en önemli ekonomilerinden birisidir. Kuveyt enerji kaynaklarından elde ettiği yüksek gelir ve düşük nüfusunun da etkisi ile 2011 yılı Dünya Bankası verilerine göre 2,8 milyon nüfusu ile kişi başına düşen milli gelir 46,7 bin dolar olarak dünyanın en yüksek kişi başına gelire sahip ülkeleri arasında yer almaktadır. Ülkede

mevcut işgücünün %60'ı yabancı göçmenlerden oluşmaktadır. İşsizlik oranı yaklaşık %2,2. ile çok düşük seviyelerindedir (Öztürkler, 2012a: 94-96). Kuveyt, 2015-2020 dönemi kalkınma planının yer verdiği hedefler ile soyo-ekonomik refah seviyesini daha da artırmayı hedeflemiştir. Özel sektörü güçlendirmek, doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmek, ülkenin altyapısını geliştirmek, entegre ve kapsamlı kentsel kalkınma stratejileri uygulamak, eğitim ve sağlık hizmetleri kalitesini arttırmak, genç nüfusu güçlendirmek, yolsuzlukla mücadele ve devletin idari organların verimliliğini arttırmak gibi bu hedefler içerisinde yer almaktadır (Kuveyt Ülke Bülteni, 2015: 4).

5.2.2.3. Birleşik Arap Emirliği

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Arap Körfezi'nin ortasında yer almakta olup, sınır komşuları batıda Katar ve Suudi Arabistan Krallığı, güneyde Umman Sultanlığı ve Suudi Arabistan Krallığı'dır. Kuzeyde Arap Körfezi ve doğuda Umman Körfezi'ne sınırı vardır. Kuzeyde Arap Körfezi, 83.600 km² sahip BAE %97'si çöldür. Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Ajman, Umm Al Quwain, Ras Al Khaimah, Fujairah olmak üzere toplam 7 emirlikten oluşan federasyondur. Başkenti Abu Dabi'dir, Dubai, Sharjah, Ajman şehirleri ticareti ve turizmi ile uluslararası alanda öne çıkmaktadır. İslami hukuk kurallarına bağlı 1971 Anayasa ile yönetilmektedir. Anayasaya göre, 7 emir en üst siyasi otorite olan Federasyon Yüksek Konseyi'ni oluşturmaktadır ve Abu Dabi Emiri Devlet Başkanı, Dubai Emiri ise Devlet Başkan Yardımcısı ve Başbakan'dır. Hükümet 20 üyeden oluşur. Bakanlar Emirlik aileleri arasından seçilmektedir (Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni, 2012: 1, 2).

Resmi dini İslam olan BAE nüfusunun % 96'sı Müslüman olmakla beraber Müslümanların %16'sı Şii'dir. Diğer din mensupları Hristiyan ve Hindu'dur. Nüfusun %19'u BAE'nin kendi halkı, %23'ü Arap ve İranlı, %50'si Güney Asyalı ve %8'i diğer halklardan oluşan BAE'nin resmi dili Arapçadır, genel olarak ticaret dili İngilizce ve Fransızcadır. Dünya insani gelişmişlik sıralamasında 169 ülke arasında 32. sırada yer alırken Ortadoğu'da 1. sırada yer almaktadır. Körfez ülkeleri içinde en liberal ticaret rejimine sahiptir. Önemli bir ticaret merkezidir. Gelirlerinin çoğunu petrol ve doğal gaz oluşturur. Ülke coğrafyasında çöl hakim olduğu için tarım ve sanayi sektörü çok zayıftır, bu yüzden ihtiyaçlarının çoğunu ithal etmek zorundadır ("Ortadoğu Durum Raporu" 2011: 21, 22). BAE'nin sahip olduğu petrolün ve doğalgazın %90'ından fazlası

Abu Dabi'de çıkarılmakta olup, Fujairah ve Ras al-Khaimah'ta bakır, Abu Dabi'de magnezyum ve kuzeydeki emirliklerde manganez madencilik faaliyetleri mevcuttur. BAE, bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde ve ülke genelindeki her türlü tüketimde çevre kirliliğinin önlenmesi için gerekli tedbirleri alma eğimindedir. Örneğin, Federal Hükümet, Ağustos 1998'de BAE'nin ilk ulusal çevre yasasını onaylamış, yeni yasa ile birlikte emisyon hacmi üzerine kısıtlamalar getirilmiştir. Abu Dabili yetkililerce çevre bilincinin artırılmasına yönelik kampanyalar yürütülmekte olup, Abu Dabi'nin merkezinde kurulması planlanan dünyanın ilk sıfır-karbonlu ve sıfır-atıklı kent proje aşamasındadır¹² (Onur, 2011: 4, 5).

2015 yılı itibariyle 97,8 bin milyon varil kanıtlanmış petrol rezervi ile dünyada sekizinci, Ortadoğu'da beşinci sıradadır. Toplam dünya petrol rezervi içindeki payı %5,8'dir. 2015 yılı itibariyle dünya petrol üretim payı %4,0, totalde petrol tüketim payı, %0,9'dur. 2015 yılı itibariyle BAE 215,1 trilyon cubik metre doğal gaz rezervine sahiptir. Dünya doğal gaz rezervi sıralamasında dokuzuncu, Ortadoğu ülkeleri arasında beşinci sıradadır. Toplam doğal gaz içindeki payı %3,3'tür (BP Statistical Review of World Energy June, 2016). BAE petrolerinin üretimini ADNOC (Abu Dabi Ulusal Petrol Şirketi) ve kendisine ait 17 iştirak gerçekleştirmektedir. BAE'nin, uluslararası enerji firmalarıyla aralarında imzaladıkları PSA (Üretim Paylaşım Antlaşması) mevcuttur. BAE ayrıca OPEC üyesidir. Ülke ihracatının büyük çoğunluğu Asya ülkelerine olup, petrol ihracatının çoğu Jebel Dhana ve Zirku Adası'ndan sağlanmaktadır. Ülkedeki beş rafineri tesisleri günde 780 bin varil petrolü mamul ürün üretmektedir. Petrol üretiminde modernizasyonu ile ilgili projeler yürütülmekte olup, bu projeler ile petrol üretim kapasiteleri artırılması ve geliştirilmesi ülkenin enerji politikaları arasında yer almaktadır (Genç ve Sayım, 2011: 128).

¹² Proje aşamasında olan sıfır-karbonlu ve sıfır-atıklı şehir Abu Dabi'ye 17 km uzaklıkta olan Masdar Şehri'ndedir. Tamamen güneş enerjisi ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmaktadır. Şehrin mimari tasarımı, şehrin alt ve üst yapısı gelişmiş teknolojiyle dikkat çekmektedir. Masdar'da taşıt sayısı kısıtlı olup, enerji kullanımı yüksek tasarruf seviyesindedir. 2010 yılından bu yana temiz enerji kaynakları araştırma merkezi (Masdar Bilim Teknoloji Enstitüsü (MIST)), Siemens Araştırma Merkezi ve Uluslararası Enerji Ajansı (IRENA) merkezi bilim ve teknoloji merkezleri olarak bu şehirde araştırmalarının sürdürmektedir (www.idemahaber.com, 01.03.2016).

5.2.2.4. Katar

Katar, 11,437 km²'lik bir yüzölçümü ile Suudi Arabistan'dan Basra Körfezi'ne uzanan Körfez ülkelerinden birisidir. 1871 yılında Osmanlı Devleti tarafından Osmanlı topraklarına katılan Katar, I. Dünya Savaşı sırasında 1916 yılında Birleşik Krallık ile imzalanan Anlaşmayla İngiltere denetimine girmiştir. İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle birlikte 1971 yılında bağımsızlığını kazanmış olup, aynı tarihlerde Birleşmiş Milletlere ve Arap Birliği'ne üye olan Katar, 1981 yılında da Körfez İşbirliği Konseyi'ne katılmıştır. 1995 yılında bir saray darbesi gerçekleştirilmiştir. Şeyh Hamad bin Khalifa al Thani babasını indirip kendisi emir olmuştur. Darbeden sonra Katar sosyal ve ekonomik alanlarda hızlı bir reform sürecine girmiş ve kısa zamanda önemli sosyal ve ekonomik alanda gelişmeler sağlanmıştır. Katar, anayasal monarşi ile yönetilmektedir (Sönmez, 2011: 3).

Katar nüfusunun %70'i yabancısıdır. Ülkede çoğunluğu Arap olmak üzere, Hintli, Pakistanlı, İranlı etnik gruplar mevcuttur. Yaklaşık 200 bin Katar vatandaşı yaşamaktadır. Aynı zamanda iş gücünün de %90'ı yabancılardan oluşmaktadır. Katar Müslüman bir ülke olup, Müslüman nüfusun çoğunluğu Vahabidir. Ortalama %25'i ise Şiidir. Diğer Ortadoğu körfez ülkelerine göre sosyal ve ekonomik alanda demokratik uygulamalardan bahsedilebilir. Örneğin, Suudi Arabistan'da olduğu gibi, Vahabi inancı zorunlu ve katı değildir. Gayrimüslimlerin dinini yayması illegaldır, ancak ibadet özgürlüğü anayasal güvence ile korunmuştur. Ayrıca ülke nüfusunun yaklaşık %89'u okuryazar olmakla birlikte %0.7 oranında çok düşük bir işsizlik söz konusudur (Kaya Erdem, 2009: 43-44).

Katar Emirliği, Körfez'deki en küçük ülkelerden birisi olduğu halde sahip olduğu zengin enerji kaynaklarından dolayı Ortadoğu meselelerinde sıklıkla adı geçen ve sergilemiş olduğu dengeli dış politikası olan bir ülke konumundadır. Katar'da Amerikan ordusunun merkezi komutanlığı CENTCOM gibi önemli bir üssün konuşlandığı gibi, İran ve Rusya ile ortak bir doğal gaz karteli oluşturma planları yapmaktadır. CENTCOM aynı zamanda Katar'ın ülke savunmasında destek bir müttefik konumundadır. Katar ayrıca, İslam Konferansı Örgütü'nü (İKÖ) de ağırlıklı bir uluslararası örgüt olarak benimsemiş olup, İslam ülkeleri ile sıcak ilişkilerine önem vermektedir (Diriöz, 2009: 62-64).

Katar enerji kaynakları yönünden dünyanın en yüksek doğal gaz rezervlerine sahip üçüncü, petrol rezervlerinde on ikinci sırada yer almaktadır. Katar'ın ekonomisi doğal gaz ve petrole dayalıdır. Ancak, diğer sanayi sektörlerinde de faaliyet göstermektedir (Öztürkler, 2012: 78). 2015 yılı itibariyle 25,7 bin milyon varil kanıtlanmış ham petrol rezervi ile dünyada on ikinci, Ortadoğu'da altıncı ülke konumundadır. Total dünya petrol rezervi içindeki payı %1,5'tir. 2015 yılı itibariyle dünya petrol üretimi içindeki payı %1,8, totalde petrol tüketim içindeki payı, %0,3'tür. 2015 yılı itibariyle Sahip olduğu 866,2 trilyon cubik metre rezervi ile Katar, dünya doğal gaz rezervi sıralamasında üçüncüdür. Toplam doğal gaz içindeki payı %13,1'dir. Dünya toplam doğal gaz üretimi içindeki payı %5.1 iken tüketim payı %1.3'tür ("BP Statistical Review of World Energy June 2016", 2018). Petrol ve doğal gaz üretimi diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi çoğu yabancı firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Katar'da petrol çıkaran firmalar sırasıyla "Qatargas (Katar), Bندوق oil (BAE), Maersk Oil (Danimarka), Occidental Petroleum (ABD), Total (Fransa) dir (Çevikalp, 2013).

Katar, LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) ihracatında son yıllarda dünyanın en önde gelen ülkesidir. Enerji ihraç ettiği ülkeler, sırasıyla Japonya, Güney Kore, Singapur, Hindistan, bazı Uzak Doğu ve Güney Asya ülkeleridir. Enerji kaynaklarından elde ettiği ekonomik güçle hem ülke refahını kazanmış hem de bu ekonomik finansal gücü siyasi araç olarak kullanarak, Arap ve İslam dünyasına finansal yardım yapmaktadır. Bu şekilde bölgede siyasi etkinliğini artırmaktadır (Diriöz, 2009: 64).

5.2.2.5. Umman

Umman, Arap Yarımadası'nın güneydoğusu kıyısında yer almaktadır. Kuzeybatıda Birleşik Arap Emirlikleri, batıda Suudi Arabistan, güneybatıda Yemen'le komşudur. Güneyde ve doğusunda Hint Okyanusu'na sınırı olan Umman'ın kuzeydoğuda Basra Körfezi'ne sınırı vardır. Umman, 309.500 km² yüzölçümüne sahiptir. Hürmüz Boğazı ile Yemen arasında yaklaşık 1700 kilometre uzunluğunda kıyısı varken, %82'si çölle kaplıdır. Umman sahip olduğu coğrafi konumu ile yönetimindeki topraklarda yüzyıllar boyunca Hint Okyanusu ticareti yapılmış olup, stratejik bir ülke özelliğindedir (www.aljazeera.com.tr, 29.04.2015).

Umman'ın yönetim şekli monarşidir. Etnik yapısının çoğunluğunun Arap nüfusu oluştururken, Beluci ve Zanzibar kökenli halklar da bulunmaktadır. Umman'ın yaklaşık %75'inin İbadi mezhebine mensuptur. Tahmini %20 nüfusunun Sünniler oluşturmaktadır (www.mfa.gov.tr, 27.03.2016).

Karma ekonomik sisteme tabi olan Umman, kamu sektörünün ekonomik faaliyetleri beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde yürütülmektedir. Özel sektör, kamu tarafından yasalar çerçevesinde teşviklerle desteklenmektedir. Umman, 2000'li yıllarda Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine katılmış olup, 2006 yılında Amerika Birleşik Devletleri ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Bu şekilde piyasa ekonomisini hızla geliştirmektedir. "Hükümet, özellikle dış yatırımları çekmek ve yerli yatırımları desteklemek amacıyla altyapı, yatırım teşvikleri, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, çokuluslu yatırım projeleri, teknolojik bilgi ve yeteneklerin geliştirilmesine yönelik politikalar" yürütmektedir (Dursun ve Koca, 2012: 353). Umman'ın gelirlerinin çoğu doğal gaz ve petrole dayalıdır. Sadece enerji kaynaklarından gelen gelire bağımlı olan ekonominin güçlendirilmesi için ekonomik çeşitlendirilme politikalarını artırma stratejileri izlemektedir (Dursun ve Koca, 2012: 353).

2015 yılı itibariyle 5.3 bin milyon varil ham petrol rezervi ile dünyada yirmi birinci, Ortadoğu'da yedinci ülke konumundadır. Toplam petrol rezervi içindeki payı %0,3'tür. 2015 yılı itibariyle dünya petrol üretimi içindeki payı %0,8'dir. 2015 yılı itibariyle sahip olduğu 24,3 trilyon cubik metre rezervi ile Umman'ın, dünya toplam doğal gaz içindeki payı %0,4'tür (BP Statistical Review of World Energy June, 2016). Enerji kaynakları üzerinde devlet hâkim, Devlet Kalkınma Konsorsiyumu ile yürütülmektedir. Devletin Petrol Kalkınma Konsorsiyumunda Shell (%34), Total (%4), Portex (%2) petrol üretiminde yer almaktadır. Umman OPEC üyesi değildir. Bu yüzden üretim kotası sorunu yaşamaktadır. Umman ham petrolünün rafineri faaliyetlerinin çoğunu Umman Rafineri ve Petrokimya Şirketi ile gerçekleştirmekte olup, diğer petrol firmaları ile anlaşarak 200-300 binlik rafineri projeleri yürütülmektedir. BG, BP, CNPC, Indago Petroleum, Occidental Petroleum, Partex, PTTEP, Shell, Total ayrıca, ülkede faaliyet gösteren uluslararası önemli petrol şirketleridir (Genç ve Sayım, 2011: 130).

5.2.3. Enerji Transferinin Güvenliğinde Kilit Rol Oynayan Ortadoğu Ülkeleri

Enerji transferi enerji güvenliğinin en önemli süreçlerinden birisidir. Enerji kaynaklarının transferinde önemli coğrafyalara sahip ülkeler, bu coğrafi özelliklerinden dolayı sürekli risk altındadırlar. Enerjinin transferinin güvenliğinde kilit rol oynayan Ortadoğu ve Körfez ülkesi Irak ve İran, ayrıca bir Körfez Ülkesi olmayan ancak coğrafik geçiş yolları ile hayati öneme sahip Türkiye'dir. Özellikle AB'ye giden birçok enerji boru hattı bu ülkelerden geçmektedir.

5.2.3.1. İran

2015 yılı itibariyle 1201.4 trilyon metreküp kanıtlanmış doğal gaz rezervi ile dünya doğal gaz rezervinin %18,2'sine, 157 bin milyon varil petrol ile dünya toplam petrol rezervi içindeki payı %9.3'tür. İran sahip olduğu doğal gaz enerji rezervi ile dünya sıralamasında birinci sırada yer almaktadır. 2015 yılı itibariyle dünya petrol üretimi içindeki payı %4.2, totalde petrol tüketim içindeki payı %2,1'dir. Dünya toplam doğal gaz üretimi içindeki payı %5.4 iken tüketim payı %5.5'tir ("BP Statistical Review of World Energy June 2016", 2018).

İran, ABD ve Rusya'dan sonra 3. büyük doğal gaz üreticisi konumunda olup, Asya ve Avrupa ülkelerinin önemli petrol tedarikçisi durumundadır. İran'ın doğal gaz üretimi, mevsimsel doğal gaz arz sıkıntıları ve İran üzerindeki yaptırımlar nedeniyle iç tüketimi ancak karşılamakta olup son yıllarda doğal gaz ihracatı oranında düşüş yaşanmıştır. Doğal gaz ihracatında 2013 yılı itibariyle 8,7 milyar metreküplük ihracat ile Türkiye birinci sırada yer alırken, İran, toplam doğal gaz ihracatının %90'nını Türkiye'ye yapmaktadır (Akhundzada ve Özkan, 2014: 3-5). İran, petrol ve doğal gaz ihracatı ile Çin'in en önemli ikinci büyük tedarikçisi konumunda olup, askeri teknolojilerinde ve iki ülke arasında son yüzyılda uzun vadeli dostluk ilişkilerinin oluşturulması ve iki ülkenin özellikle ABD'nin düzenine karşı ekonomik ve stratejik çıkarlarına uygun ilişkileri söz konusudur (Bayraç, 2009: 133).

Enerji jeopolitiğinde Asya ve Ortadoğu merkezinde yer alması, Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'ndaki jeopolitik ve stratejik konumu ve zengin enerji kaynakları ile İran, küresel enerji sahnesinde önemli bir aktördür. Küresel enerji rekabetinde konumunu güçlendirmek ve enerji güvenliğini sağlamak amacıyla izlediği stratejiler arasında enerji çeşitlenmesinde AB ile işbirliği içerisindedir. Esasen dünya enerji

rezervleri bakımından ikinci olan İran, Suudi Arabistan'dan sonra ABD'nin enerji ihtiyacına göre işbirliği içerisinde olması gereken ülke konumunda olması, gelecek yıllarda iki ülke arasındaki politikaların daha olumlu gelişebileceğini de göstermektedir. Aynı şekilde artan enerji talebi ile Çin'in İran'da enerji yatırımlarını artırması beklenmektedir. Bu durum İran ve Asya-Pasifik ülkeleri arasında yeni siyasi ekonomik politikaların şekillenebileceğinin göstermektedir (Demir, 2010: 88). Geçmişten bugüne İran'ın jeopolitik ve zengin enerji kaynaklarından dolayı diğer süper güçlerin ekonomik siyasi politikalarının odak noktası halindedir. 1941 yılında İran'ın bu konumundan dolayı diğer güçlü ülkelerle ilişkilerini engellemek için Rusya'nın istilasına uğrarken, 1951 yılında İran enerji politikası çerçevesinde petrol rezervlerini millileştirmesi ile ABD ve İngiltere tarafından ambargolar uygulanmaya başlanmıştır ve İran rejimi devrilmiştir. 1979 yılında yapılan İslam Devrimi ile ABD'nin karşısında bir tutum izlenmiş ve günümüz kadar siyasi ekonomik anlaşmazlık içerisinde yürümüştür (Coşkun, 2010: 16).

ABD ve İran arasında özellikle İran-İrak Savaşı'nda ABD'nin Irak'ı desteklemesi ile artan ve 1970'li yıllara kadar birçok batılı devletlerce ve ABD tarafından nükleer teknolojilerinin geliştirilmesinde yardım gören İran'ın, nükleer enerji üretmesine ve nükleer silah teknolojilerindeki çalışmalarına uluslararası tehdit oluşturabileceği gerekçesi ile ABD karşı çıkmaya başlamıştır. Hatta küresel güçler tarafından İran'ın Uluslararası Atom Enerjisi Kurumundan gizli nükleer tesisler ve uranyum zenginleştirme çalışmaları yaptığı sürekli gündeme gelmiştir. İran nükleer güç olarak aynı zamanda bölgedeki rakiplerine özellikle Mısır ve Türkiye'ye üstünlük kurma gibi bir politika izleyerek ve İsrail'e karşı nükleer silahları ile gözdağı verme gibi dış politikalarını sürdürmüştür (Akbaş ve Baş, 2013: 25, 26). Ancak artan küresel enerji talebi ile birlikte devletler özellikle ABD önemli bir enerji rezervlerine sahip İran ile uzlaşma çerçevesinde politikalarını yürütmek zorunda kalabilmektedirler (Demir, 2010: 88). Nitekim Temmuz Ayı 2015'te İran ve BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi ve Almanya (5+1) arasındaki, İran'ın nükleer programına ilişkin müzakerelerde anlaşmaya varılmış olup bu anlaşma ile İran nükleer alanda uranyum zenginleştirme çalışmalarını minimum seviyeye indirecek, İran üzerindeki ekonomik yaptırımlar ve ambargolar kaldırılmış olacaktır. İran üzerindeki bu ambargo ve yaptırımların kaldırılması ile önümüzdeki yıllarda İran'a yapılacak doğrudan yabancı yatırımların artması, dolayısıyla

doğal gaz rezervlerinin geliştirilmesi ve üretimin artması beklenmektedir (Akhundzada ve Özkan, 2014: 4).

Doğal gaz üretimi için gerekli olan teknolojik altyapı ve donanımı için Çin ve Rusya ile işbirliği içerisinde olan İran, Rusya ile petrol-doğal gaz sahalarının arama çıkarma yeni rafinerilerin kurulması ve iletim hatlarına yatırımı kapsamında bir mutabakat anlaşması dahilinde işbirliği vardır. Aynı zamanda, Rusya İran'ın Güney Pars Sahası, İran-Pakistan-Hindistan Boru Hattı ve LNG projelerine de ortak olmak siyaseti gütmektedir. AB ise alternatif enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi için İran ile ilişkilerinde uzlaşmacı bir strateji izlemektedir. Bu kapsamda Türkmen gazının İran ve Türkiye üzerinden gelecek yıllarda Avrupa'ya taşınması planlanmış olup, Türkiye'nin enerji çeşitliliği bağlamında önemli olan İran-Türkiye Doğal Gaz Boru hattı tamamlanarak, 2001 yılı sonunda faaliyete geçmiştir (Bayraç, 2009: 133).

5.2.3.2. Irak

Fırat ve Dicle havzasında yer alan Irak Kuzeyde Türkiye, batıda Ürdün, kuzeybatıda Suriye, doğuda İran, güneyde Suudi Arabistan ve Kuveyt'e komşu olan bir Körfez ülkesi olduğu gibi önemli enerji boru hatlarının geçtiği bir ülkedir. Bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu enerji kaynaklarından dolayı Ortadoğu'nun stratejik açıdan önemli ülkelerinden birisidir. Osmanlı Devletinin bir eyaleti olan Irak, I. Dünya Savaşı'nın sonunda 1920 yılında İngiliz manda yönetimine girmiştir. 1958 yılında darbe ile Krallık devrilip, Cumhuriyet rejimine geçilmiştir. 1980 li yıllarda İran-İrak Savaşı, 1990 lı yıllarda Körfez Savaşı ve 11 Eylül 2001 yılında ABD 'de ikiz kulelere yapılan saldırı sonrasında ABD'nin terörizmle mücadele stratejisi adı altında 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ile geçmişten günümüze Irak, birçok savaflara sahne olmuştur. '2003 yılında ABD nin işgalinden sonra Savaş boyunca koalisyon devletlerin kontrolünde kalmış, Savaş sonrasında 2005 yılında Anayasanın kabul edilmesi ile federal bir yönetim kurulmuştur ("Ortadoğu Durum Raporu" 2011: 29,30).

Irak'ın nüfusu Araplar, Türkler, Kürtler ve Acemler farklı din ve mezheplere (Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi) mensup olan milletlerden oluşmakta olup, tarihsel süreçte Mezopotamya medeniyetlerinin beşiği olarak birçok kültürü içinde barındırmaktadır. Özellikle nüfusun %97'si Müslüman olan Irak Müslümanları Şii mezhebi (%60-65) ve sunni mezhebine mensup halktan oluşmaktadır (Özmen, 2010:

14). Irak'ta her bir etnik grup komşu ülkelerdeki etnik ve dini gruplarla irtibat halindedir. Örneğin “Kuzey Irak'taki Kürtlerin, Suriye, Türkiye ve İran'daki Kürtlerle; Şii Arapların, İran, Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan'daki Arap ve Arap olmayan Şiiilerle; Sünni Arapların, Suriye ve Ürdün'deki Arap Sünnilerle ve Arap dünyasındaki İslamî akımlarla ve nihayet Türkmenlerin Türkiye'yle ilişkileri” mevcut olup, bu ilişki yumağında Irak'taki etnik gruplarla bir şekilde diğer komşu ülkelerdeki grupların bir irtibatı olduğu bilinmektedir. Bu yüzden Irak'taki olumlu veya olumsuz herhangi bir gelişme komşu ülkeleri etkilemesi yüksek bir olasılıktır (Çetinsaya ve Özhan, 2009: 20).

Irak petrol rezervleri bakımından Ortadoğu'nun üçüncü büyük ülkesi olup, ulusal gelirinin %97'sini petrolden elde etmektedir. 2015 yılı itibariyle 143.1 bin milyon varil kanıtlanmış ham petrol rezervi ile dünyada beşinci, Ortadoğu'da üçüncü ülke konumundadır. Total dünya petrol rezervi içindeki payı %8.4 ve dünya petrol üretim payı %4.5'dir. Doğal gaz rezervi 130.5 trilyon cubik metre rezervi ile toplam dünya rezervi içindeki payı %2'dir (“BP Statistical Review of World Energy June 2016”, 2018).

1930'lu yıllarda, Kerkük petrolünü Suriye üzerinden Akdeniz kıyılarına ulaştıran boru hattı açılmıştır. Buradan elde edilen gelirle ülkenin tarım ve sanayi sektörlerinde ilerleme kaydedilmiştir. Sonraki yıllarda (1970) Kerkük petrolünü bir taraftan Basra Körfezi'ne, diğer taraftan Türkiye üzerinden Akdeniz'e taşıyan Kerkük-(Ceyhan) Yumurtalık Petrol Boru Hattı faaliyete geçmiştir. 1980'li yıllarda Suudi Arabistan'dan geçirilen petrol boru hattı, Kerkük-(Ceyhan) Yumurtalık Petrol Boru Hattına eklenmiştir. Bu petrol hatları ile önemli gelişme sağlayan Irak ekonomisi, 1980 yılında başlayan ve 8 yıl süren İran-İrak Savaşı sırasında neredeyse çökme noktasına gelmiş, ekonomiye faturası 100 milyar dolardan fazla olmuştur. Ancak, 1991 yılında Kuveyt'in işgali sırasında da BM'nin müdahalesi ve ambargo kararı ile Irak ekonomisi felç olmuş, dış borcu artmıştır (Özmen, 2010: 9, 10). 2003 yılında ise Irak'ın ABD tarafından işgali ile milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Ülke sosyal, ekonomik, çevresel yıkıma uğramıştır. Irak'ın petrol sektörü bu savaşlar ve hala devam eden çatışmalar nedeniyle hem boru hatlarının güvenliği hem de üretim altyapısının ilerleyememesi açısından birçok risk ve tehditleri beraberinde getirmiştir. Bu tehditlerden boru hatlarından yararlanan ülkeler ve komşu ülkeler olumsuz etkilenmektedirler.

Mevcut bulunan Irak-Suudi, Arabistan boru hattı ve Irak-Suriye-Lübnan Boru Hattı kapalı olup, sadece Kerkük-Ceyhan Yumurtalık Petrol Boru Hattı faaliyettedir. Majnoon-Türkiye, Haditha-Türkiye, Haditha-Suriye, Haditha-Ürdün Boru Hatları plan aşamasındadır. Petrol üretimi ve araştırması Petrol Bakanlığı kontrolündedir. Kuzey Petrol Şirketi (NOC) Irak, Güney Petrol Şirketi (SOC) ENI (İtalyan), DNO (Norveç), Missan Petrol Şirket, ülkede faaliyet gösteren enerji firmalarıdır. Kürt Bölgesel Hükümeti ve yabancı petrol şirketleri arasında Petrol Paylaşım Antlaşması (PSA) bulunmaktadır (Genç ve Sayım, 2011: 127).

Irak petrollerinin gerekli altyapının iyileştirilmemesi, güvenlik tehditleri gibi nedenlerle yeterince uzun yıllar jeolojik araştırma yapılamamaktadır. Ancak bu durumu ülkeyi avantajlı hale getiren bir husus olarak göz önünde bulundurmamak gerekirse, gelecekte bu bölgede ucuz ve risksiz bakir petrol yataklarının bulunması ihtimali yüksek görünmektedir. Ayrıca, ülkede yaşanan istikrarsızlıklara rağmen yine de hali hazırda çıkarılan petrolü uluslararası pazarlara çıkarılmasında çok fazla sorun yaşanmamaktadır. Ayrıca Irak'ın coğrafi konumunun getirdiği avantajla, Trablusgarp, Hayfa, Sayda, Baniyas ve İskenderun limanları ile kolaylıkla dış pazar bağlantıları kurulabilmektedir (Özmen, 2010: 12,13).

5.2.3.3. Türkiye

Türkiye taşkömürü, linyit, ham petrol, doğal gaz, uranyum, toryum gibi fosil enerji kaynaklarına sahip bir ülke olmakla birlikte aynı zamanda yenilenebilir enerji kaynak potansiyeline de sahiptir. Türkiye'nin fosil enerji üretimi yeterli düzeyde olmayıp ihtiyacı olan enerjinin yaklaşık %76'sını ithal etmektedir. Birincil enerji kaynaklarında dışa bağımlılığı 2013'te %73,5'tir (Türkyılmaz, 2015: 2). Türkiye'nin, başta Rusya ve İran olmak üzere komşu ülkelere önemli oranda enerji bağımlılığı söz konusudur. G-20 grubunda dünyanın en büyük 16. ekonomisi durumunda olan Türkiye, 2023 yılında ilk on arasına girmeyi hedeflemekte olup, sanayileşme ve üretime dayalı büyüme stratejisi izlemektedir. Dolayısıyla bu hedeflere bağlı olarak da artan enerji ihtiyacı ileriki yıllarda daha da artacağı beklenmektedir. 2010 yılında Türkiye'de kişi başına düşen enerji talebi 1,96 (kep/kişi) idi. 2020 yılında bu miktarın 3,21 (kep/kişi) olacağı tahmin edilmekte olup, enerji kullanımında sanayinin payının %40 iken 2020 yılında bu oranın %60'a kadar artması beklenilmektedir. Bu yüzden Türkiye alternatif

enerji kaynakları ve enerji çeşitliliği politikalarını artırmaktadır (Öztürk, 2012). Artan enerji talebinin paralelinde enerji bağımlılığının da artması Türkiye'nin enerji güvenliğini tesisi ve dışa bağımlılığın azaltılması için çok boyutlu strateji izlemesini gerektirmektedir. Türkiye hali hazırda enerji verimliliğinin ve yenilenebilir enerji kullanımının artırılması, yerel kaynakların kullanımının azami seviyeye yükseltilmesi ve iklim değişikliğiyle mücadele, nükleer enerji santralleri kurma (Akkuyu Nükleer Enerji Santrali) gibi her yönden enerji üretme ve kullanımındaki verimliliği artırmaya yönelik stratejiler izlemektedir. Su, güneş, rüzgâr olsun yenilenebilir enerji bakımından Türkiye önemli bir potansiyele sahiptir. Jeotermal potansiyeli ile Dünyada 7'ci Avrupa'da ise 1'ci sırada yer alırken, hidroelektrik kaynakları, rüzgar ve güneş enerjisinin geliştirilmesine de öncelik vererek, 2023 yılına kadar Türkiye'nin toplam enerji talebinin %30'unun yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanması enerji güvenliğinin tesisinde politika hedefleri arasındadır (www.mfa.gov.tr, 28.03.2015).

Türkiye bulunduğu coğrafya itibariyle, transit ülke konumunda olup enerji trafiğinde önemli stratejik önem taşımaktadır. Ortadoğu ve Hazar Bölgesini, Akdeniz ve Avrupa'ya bağlayan kara ve deniz güzergâhlarının çoğunluğunun Türkiye'den geçmesi enerji transferinde önemli rol üstlenmesine neden olmaktadır. Irak Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı, Rusya-Türkiye Batı Doğalgaz Boru Hattı, Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı, Azerbaycan-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, Türkiye'nin dâhil olduğu hali hazırda enerji petrol ve doğal gaz hatlarıdır. Proje aşamasında olup tamamlanmayan boru hatları ise, NABUCCO Doğalgaz Boru Hattı, Irak-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, Mısır-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (proje aşamasında), Mavi Akımın İsrail'e Uzatılması, Türkmenistan-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, Türkiye-Yunanistan İtalya Doğalgaz Boru Hattı'dır. Bu projeler ile Türkiye doğu-batı ülkeler arasında stratejik transfer ülke özelliğini daha da artırarak uluslararası enerji piyasalarında söz sahibi bir ülke olma konumunda ilerlemektedir (Bayraç, 2009: 135).

6. ORTADOĞU'NUN ENERJİ KAYNAKLARINDAN ZENGİN OLMASI: ORTADOĞU'NUN YOK OLUŞU MU? VAR OLUŞU MU?

Dünyanın enerji kaynaklarının yaklaşık üçte ikisine sahip ve enerji kaynaklarının akışının ve geçmişten bugüne dünya ticaretinin sağlandığı önemli stratejik boğazlar, deniz yolları ve geçiş yolları ile önemli bir coğrafyaya sahip olan Ortadoğu, petrol ticaretinin merkezi ve tüm dünyanın odak noktasıdır. Dolayısıyla gün geçtikçe artan enerji talebi ile enerji kaynakları üzerindeki rekabet bölgeyi istikrarsız hale getirmiştir. Aynı zamanda bölgede birçok ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasi politikaları ve Ortadoğu ülkelerinin çoğunluğundaki siyasi istikrarsızlık çözülmesi bir hayli zor sorunlara neden olmuştur. Bu bölümde bu sorunların ne olduğu ve küresel enerji güvenliğine etkileri nelerdir? Sorusunun cevabı aranmış olup, sorunlar sınıflandırılarak anlatılmıştır. Ayrıca dünya ihtiyacını karşılayabilecek olan enerji kaynaklarının üçte ikisinin Ortadoğu'da bulunmasının bölgeye getirdiği avantajları ve dez avantajları irdelenmiş ve özellikle enerji kaynaklarından zengin Körfez ülkelerinin zayıf ve güçlü yanları çerçevesinde tartışılmıştır. Söz konusu bu durumun getirdiği risk ve tehditler belirlenmiştir. Ortadoğu üzerinde yaşayan bireylerin güvenliği, devletlerin refahı nasıl sağlanabilir noktasında ve diğer taraftan küresel enerji güvenliğinin sağlanmasında Ortadoğu referans alınarak çözüm aranmıştır.

6.1.Ortadoğu'da Temel Sorunlar

Filistin-İsrail Sorunu

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi ile hız kazanan ve İsrail'in 1948 yılında bölgede kurulması ile başlayan ve kanlı bir şekilde devam eden İsrail-Filistin çatışması günümüzde de devam etmektedir (Çetin, 2008: 5). 1948'den bu yana taraflarca birçok kez savaş meydana gelmiş çoğu kez İsrail'in toprak kazanması ve Filistinli binlerce kadın, çocuk demeden ölümü ile sonuçlanmıştır. BM ve Batı bu kapsamda İsrail'e destek verirken yapılan kurnalsız saldırıları için caydırıcı bir yaptırımları bulunmamaktadır.

İsrail bölge ülkeleri içinde ABD'ye en yakın olan bir devlet olması ile ABD Ortadoğu politikasında izlediği stratejiler arasında yakın bir ilişki söz konusudur. ABD'nin stratejik çıkarlarından biri olan İsrail'in bölgedeki varlığının sürdürülmesine

ve geliştirilmesine yönelik izlediği bazı politikalar, arasında Arap-İsrail sorunlarında İsrail'e askeri yardımlar yapması, İsrail'i izlediği politikalar ve yaptığı insan hakları ihlalinin içeren Filistin müdahalelerini desteklemektedir. Bu yüzden BM tarafından caydırıcı yaptırımlar hayata geçirilememiştir (Akbaş, 2011: 6).

İsrail'in, Filistin'in Kudüs'te dini hedeflerine yönelik saldırılarının yanı sıra son yıllarda Doğu Akdeniz'de Levant Baseni olarak adlandırılan İsrail-Filistin ve Ürdün'ün bir kısmında keşfedilen petrol ve doğal gaz yatakları ve stratejik konumu olmasından dolayı enerji kaynaklarının kontrolünde küresel güçler tarafından önem taşımaktadır. Gazze Şeridinde keşfedilen doğal gaz yatakları için Göknel'e (2010: 39, 40) göre,

“karasal paylaşım eşit olarak Gazze kıyıları gaz rezervlerinin yüzde 60'ının Filistin'e ait olması gerekmektedir. Kasım 1999'da Filistin Yönetimi, BG Grup (British Gas) ve ortağı Atina merkezli Lübnanlı Sabbagh ve Koury ailelerine ait CCC (Consolidated Contractors International Company) ile imzalanan 25 yıllık bir anlaşma ile bu sahaların petrol ve doğalgaz arama haklarını bu şirketlere vermiştir. Offshore gaz alanında British Gas yüzde 60, CCC yüzde 30 ve Filistin Yatırım Fonu (PA) yüzde10 ortak olmuşlardır. Bu anlaşma Filistin boru hatlarının geliştirme ve yapımını da içermektedir”.

Gazze offshore (açık deniz petrol/ doğalgaz sahaları) sahaları İsrail offshore gaz sahalarına bitişik olduğundan İsrail Gaz Sahaları için Gazze'yi işgal ederek, tek taraflı bu sahada egemenliğini ilan etmiş ve Yaser Arafat'ın ölümünden sonra Hamas Hükümetinin seçimi ve Filistin Yönetimi'nin zayıf düşmesi ile İsrail'in Gazze offshore gaz rezervlerini kontrol altına alması ile neticelenmiştir. Bu durum üzerine Filistin'nin itirazları olsa da sorun çözülememiş olup Filistin gazının üreten BG şirketi ile İsrail arasındaki sorunlara neden olmuştur. Bu yüzden diğer insani ve hukuki nedenler haricinde ayrıca Ortadoğu enerji güvenliği kapsamında Filistin-İsrail sorununun çözümü önemli bir konu olmakla birlikte kaynak çatışmasında küresel güçlerin izlediği sert politikalarla çatışmanın da yoğunlaşacağı yönünde bir durumu öngörmektedir (Göknel, 2010: 39, 40).

İran'ın Nükleer Tehdidi

İran, bölgenin en eski uygarlıklarından Pers ve Sasani İmparatorlukları ile bölgenin hâkim milletlerinden birisidir. İran eski bu hâkim gücüne erişme isteği içerisindedir. Avrasya ve Orta Doğu'nun ortasında stratejik bir coğrafyası ile aynı

zamanda bölgede dünya petrol rezervlerinin %11,5'ini ve doğal gaz rezervlerinin %15'ini bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla sahip olduğu bu zenginlikleri de kullanarak bölgede hâkim güç olma yarışında İran'da söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Bunun için de izlediği politikalarından en önemli ve ağırlıkta olanı nükleer silah temin etme gayretleri ve uranyum zenginleştirme faaliyetleridir. Ahmedinejad döneminde Ortadoğu'da İran çok sert ve uzlaşmaz bir politika izlemiştir (Çetin, 2008: 6, 7).

İran'ın nükleer silah ve uranyum zenginleştirme çabalarına ABD, İsrail ve Avrupa ülkeleri kendi çıkarları için ciddi bir tehdit olarak görmekte ve bu durumun bu ülkeler ile İran arasındaki restleşmenin sıcak bir çatışmaya dönüşmesi yıllar boyunca Ortadoğu için ayrıca bir kriz konusu olmuştur (Köse, 2007). Ancak, 2015'te İran ve BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi ve Almanya (5+1) arasındaki, İran'ın nükleer programına ilişkin müzakerelerde anlaşmaya varılmış olup bu anlaşma ile İran nükleer alanda uranyum zenginleştirme çalışmalarını minimum seviyeye indirecek, İran üzerindeki ekonomik yaptırımlar ve ambargolar kaldırılmış olacaktır (Akhundzada ve Özkan, 2014: 4).¹³ Ancak İran, Ortadoğu'da şiiiliği kullanarak son yıllardaki mezhep çatışmalarında önemli bir rol oynamaktadır.

Irak Sorunu

11 Eylül 2001 yılında ABD, ikiz kulelere yapılan saldırı sonrasında terörizmle mücadele politikası kapsamında 2003 yılında Irak'ı işgal etmiş ve Saddam Hüseyin yönetimi sona ermiştir. ABD'nin Irak'ı işgali her ne kadar gerekçesi Irak'taki kitle imha silahlarının varlığı ve teröre verdiği destek olsa da, enerji politikaları çerçevesinde düşünüldüğünde ülkedeki enerji kaynaklarına hakim olma ve kaynak kontrolü amacıyla yapmış olduğu bir hareket olarak nitelendirilebilir (Olçar, 2010: 116). “Başkan Yardımcısı Dick Cheney' nin Saddam'ın “dünya enerji arzının çoğunu denetimine almak için” kitle imha silahlarından devasa bir cephanelik oluşturduğunu söylemesi” bu görüşe örnek verilebilir (Aydın vd., 2007: 10). ABD bu Savaş ile ülkede ve bölgede istikrar getireceği vaadinde bulunsa da Savaş'ın bilançosu çok ağır olmuştur. Savaş esnasında ve sonrasında birçok insan, işkence ve zulme maruz kalırken ülkede alt yapı tamamen hasara uğramış sosyal ve ekonomik büyük yıkımlar meydana gelmiştir. Ayrıca etnik ve mezhepsel çatışma artmış ve terör örgütlerinin, organize suç örgütlerinin yuvası haline gelmiştir.

¹³ Bkz 5.2.3. İran

ABD, 2011 yılında ordusunu Irak'tan çekmiş olsa bile ülkede suni-şii çatışması, Arap-kürt çatışması gibi siyasi krizler patlak vermiştir. Ülkede mezhep ve etnik çatışmaları varlığı ve diğer istikrarsızlık demokrasinin henüz yeterince yerleşmediğini göstermekle birlikte bu nedenlerden dolayı olası bir iç savaş tehlikesine dönüşmesi potansiyeli yüksektir (Semin, 2010). Mezhep çatışmaları ve vekalet savaşları baş göstermiş ve hala çatışma olarak devam etmektedir. Irak'ta savaş sonrası ortaya çıkan bu istikrarsızlık sorunu, Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının önemli bir kısmını barındırması ve stratejik enerji hatları geçiş bölgesi olmasından dolayı küresel güçler, çevre ülkelerin güvenliğini ve küresel enerji güvenliğinin tesisinde önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Arap Baharı, Suriye İç Savaşı ve Mezhep, Etnik Çatışmalar

Arap Baharı olarak adlandırılan ve protesto, ayaklanmalar ile yönetimleri değiştiren olaylar ilk Tunus'ta baş göstermiş ve Libya, Mısır gibi diğer Ortadoğu ülkelerine de yayılmıştır. Bu ayaklanmaların altında yatan temel nedenler, küresel güçlerin güdümünde diktatörlükle bu ülkelerin yönetilmesi, sosyal, psikolojik ve ekonomik yetersizlikler gösterilebilir.

Tunus'tan sonra bu ayaklanmalar Kuveyt, Sudi Arabistan, Umman, gibi ülkelerde de küçük çaplı çıktı ise de devam eden nitelikte olmamıştır, ancak, Yemen ve Suriye'deki ayaklanmalar iç savaşa dönüşmüştür. Çalışmamız kapsamında değerlendirildiğinde kısaca söz konusu ülkelerdeki çıkan çatışmanın arka planından bahsetmekte yarar var.

Yemen, Arabistan Yarım Adasının güney doğusunda yer almaktadır. Kızıl Denizin Hint Okyanusu'na açılan kapısı konumunda, stratejik bir coğrafyaya sahip olup, dünya tarihi boyunca küresel güçlerin ilgi odağı olmuştur. Yemen'de Şiilik hâkimdir. 2003 yılından bu yana nüfusun %30 - %45'ini temsil eden Zeydi bir grup olan Hutiler ile hükümet güçleri arasında çatışmalar söz konusudur. Hutiler ABD, İsrail ve Batı karşıtlığıyla bilinmektedirler. Amaçları 1962 darbesi sonrası kaldırılan imamlık makamını geri getirmektir. Bu yüzden güçlenmeye çalışmaktadırlar. Bu isyanları İran'ın teşvik ettiği öne sürülmüştür. Hutiler, Zeydi inancına göre İmam'ın Hz. Peygamber soyundan gelmesi gerekmektedir. Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'in, peygamber soyundan gelmediği için imamlığını kabul etmemektedir. Bu durumdan kaynaklı ve diğer ekonomik, siyasal sorunlarla birlikte 12 yıldan bu yana zaman zaman ülkede

çatışmalar olmaktadır. Arap baharı ile birlikte Yemen’de 2011 yılının başlarında protesto gösterileri ile başlayan ayaklanma silahlı çatışmaya dönüşmüş ve Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih 2011 yılında görevi bırakmıştır (Aydıntepe ve Artokça, 2013: 4,11-16).

Stratejik konumundan dolayı Rusya, Çin, İran, Suudi Arabistan tarafından sürekli mücadelenin ve çatışmaların olduğu bir ülke olan Yemen, ABD’nin etki alanındadır. ABD, ara ara bu ülkede El Kaide terör örgütünün konuşlandığını bahane ederek müdahale edebilmekte, diğer taraftan İran Zeydi nüfusu ön plana çıkararak müdahale etmeye çalışırken, Suudi Arabistan da, Husileri tehdit olarak neden gösterip zaman zaman Yemen’in kuzeyine müdahale etmektedir. Son iki yıldır bulunduğumuz zaman itibariyle Yemen’de Suudi Arabistan ve İran’ın desteklediği bu taraflar çatışma içerisindedir (Aydıntepe ve Artokça, 2013: 16). Bu durum enerji transferinin deniz yollarından biri olan Aden Körfezinin terör ve savaştan dolayı riskli bölge yapmaktadır ve enerji güvenli açısından bir tehdit oluşturmaktadır.

Aynı şekilde Arap Baharının devamı olarak Suriye’de iç savaş bütün şiddeti ile devam etmektedir. Suriye, Arap Yarım Adası’nın kuzeyinde yer alan ve bu yarımadanın Akdeniz Havzası’na ve Türkiye’ye acılan bir kapısı özelliğindedir. Neredeyse nüfusun %70-80 ini Arap’tır. Suriye tarih boyunca dinsel ve etnik ve kültürel çeşitliliği barındıran bir ülkedir. Tunus’tan ortaya çıkan Arap Baharı ayaklanmaları, halkın demokrasi söylemi ile Suriye’ye de yansımıştır, ancak, Beşer Esad yönetiminin, bu ayaklanmayı bastıramamış ve şiddet ile karşılık vermiş olması ile bu halk hareketi genişlemiş ve tam bir iç savaşa dönüşmüştür. Soğuk Savaş döneminde Suriyede SSCB ile yakın ilişki içerisinde Baas Rejimini benimsemiş sosyalist politikalar izlenmiştir. Aynı rejimi benimseyen İran ile ilişkilerini sıcak tutmuş ve Ortadoğu’da siyasal etkinliğini artırmayı hedeflemiştir (Tüysüzoğlu, 2011: 377, 378, 387). Ortadoğu’da etkin olmak isteyen İran ve Suriye müttefikliği son iç savaşta Beşar Esad’ı devirmek isteyen muhaliflere karşı her türlü desteği vermek ile kendini göstermiştir. Suriye, İran için Akdeniz’e ulaşması ve güney Lübnan’da kendi kontrolü altındaki Şii Hizbullah grubu daha kolay iletişim kurması için önemlidir. İran, bu izlediği politika ile Ortadoğu’daki enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyetini kurmak amacı ile bu bölgedeki Şii nüfuzunu kullanmaktadır. Aynı şekilde bölgedeki enerji kaynakları üzerinde hâkimiyet ve Akdeniz’de bulunan hem enerji kaynakları ve Akdeniz’e ulaşma

arzusunda olan Rusya ve Çin'de Suriye'ye destek vermektedir. Bu nedenle bu durumu kendilerine bir tehdit olarak gören ABD ve Batılı ülkeler ile Suriye'de farklı çatışma içerisindedirler (Zeynalov, 2013: 89, 90).

Rusya'nın 2015 Ekim ayı içerisinde Suriye sınırında faaliyet gösteren DAEŞ' e karşı yürüttüğü hava saldırılarında muhaliflere ve sivillere de zarar veren basında haberler yayınlanmakla birlikte Suriye'de üs kurmuş ve Türkiye ve diğer Batılı ülkeler tarafından kınanmıştır. Türkiye kendi sınır güvenliğini korumak amaçlı başlattığı sınır ötesi operasyonlarla DAEŞ örgütünün gücünü zayıflatmayı başarmıştır. Ancak Rusya ve diğer Batılı güçler çatışma ortamına meydan verecek tutumlarını devam ettirme niyetinde görünmekte ve olası büyük çaplı çatışmadan dolayı bölgede ve dolayısıyla dünya genelinin enerji güvenliği tehdit altında görünmektedir. Bu durumda yani kaynak paylaşımındaki bu anlaşmazlıktan ötürü Ortadoğu ülkeleri için ve hatta bu kaynaklara ihtiyacı olan tüm dünya için enerji bir tehdit mi? Veya avantaj mı? sorusunu akla getirmektedir. Bu nedenle, çalışmada enerji güvenliği risk ve tehditleri tespit edilmesi önem arz etmektedir.

6.2. Enerji Kaynaklarının Ortadoğu Ülkelerine Avantajları ve Dezavantajları, Enerji Güvenliği Risk ve Tehditleri

Ortadoğu'nun dünya enerji kaynaklarının neredeyse üçte ikisini barındırması bölgeyi ilk bakışta kaynak zengini olarak avantajlı hale getirmekle birlikte kaynaklar üzerindeki hegemonya mücadelesinden dolayı birçok tehdit ve riskleri de beraberinde getirmektedir. Ortadoğu ülkelerine enerji kaynaklarının, ekonomik, siyasal ve çevresel kapsamda etkileri söz konusudur. Özellikle enerji güvenliğini etkileyen körfez ülkelerinin yapıları ülke bazında incelendiğinde ekonomik kalkınmalarının diğer gelişmiş ülkelerin gerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

Ortadoğu'nun Genel Olarak Sosyo-ekonomik Yapısı başlığı altında da incelendiği üzere Ortadoğu ülkelerinin özellikle körfez ülkelerinin gelirlerinin neredeyse %95'i petrol ihracatına bağlıdır. GSYİH'ı ve kişi başına düşen milli gelir seviyeleri her ne kadar yüksek ise de GSYİH içindeki imalat sanayi payları düşük seyretmektedir. Ekonomik çeşitliliği olmamakla birlikte yaşamlarını devam ettirecek ürünlerin çoğunluğunu tarım ürünleri de dahil ithal etmektedirler. Petrol rezervleri yüksek olsa da üretim ve tüketim seviyeleri düşüktür.

Oysaki ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasında paralel bir ilişki söz konusu olup, dünyada üretilen ürünlerin çoğunun hammaddesini petrol oluşturmakla birlikte bir ülkenin eğitim, sağlık, askeri, ulaşım gibi tüm üretim faaliyetlerinin temelinde petrol ve doğal gazın önemli bir yeri vardır. Bu yüzden “ekonomik kalkınma oranlarıyla enerji talepleri ve tüketimleri arasında çok yakın bir ilişkinin varlığı” söz konusudur (Altay ve Nugay, 2013: 2).

Dünyada tüketilen enerjinin %87’si petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil kaynaklardan elde edilmektedir. Birincil enerji kaynakları içerisinde petrol, doğal gaz ve bu kaynakların %87’sini oluşturmaktadır. Çeşitli projeksiyonlara göre, petrol ve doğal gazın birincil enerji tüketimi içindeki payları uzun yıllar boyunca önemini koruyacağı tahmin edilmektedir (“Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu” 2017: 6). Bu durumda Ortadoğu dünyanın enerji merkezi konumunda yer almaktadır. Ancak ekonomik büyüme ile enerji tüketimi doğru orantılı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %60’ı Ortadoğu ülkelerinde olmasına rağmen, ülkelerin üretimden aldığı pay, yaklaşık %30’dur. Ortadoğu’nun sahip olduğu kaynakları kendi ülke çıkarları doğrultusunda kullanamadığı görülmektedir. Dünyanın en zengin ülkeleri olmaları gerekirken, kaynağı üretecek ekonomik kapasiteye sahip değillerdir. Ortadoğu petrol üretici ülkelerinin Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) gibi bir organizasyona dâhil olmaları dünya enerji piyasasında söz sahibi olma potansiyelleri olduğu söylenebilir. Ancak OPEC dünya petrol rezervlerinin dörtte üçüne sahipken, OPEC’in üretimden aldığı pay yaklaşık %45 seviyelerindedir. Buna karşılık Kuzey Amerika’nın dünya rezervlerinden aldığı pay yalnızca %5,6 olup, üretimden aldığı pay ise yaklaşık %16’dır (Öztürkler, 2009a: 76). Ayrıca BP 2015 verilerine göre ABD dünya petrol rezervlerinin tek başına ortalama yüzde 2,5’ine sahiptir. Ancak, dünya petrol üretiminin yaklaşık %13,1’ini oluşturur (“BP Statistical Review of World Energy June 2016”, 2018). Yine AB dünya petrol rezervlerinde 0,5 gibi çok düşük bir orana sahipken, üretimden aldığı pay yüzde 2,7 ve son yıllarda artan enerji talepleri ile dikkat çeken Çin’in dünya petrol rezervleri içindeki payı %1,2 iken, üretimden aldığı pay bu oranın neredeyse 4 katıdır (Öztürkler, 2009a: 76). Ancak Ortadoğu açısından önem arz eden tersi bir durumda söz konusu olabilir. Bu konuda araştırmacılar tarafından birden fazla senaryo bulunmakta olup, onlardan birisi de dünya ülkelerinin artan bu denli enerji talepleri ve tüketimine bağlı

olarak Ortadoğu'da bulunan enerji kaynakları rezervlerinin yenilenemez ve tükenebilir olduğu gerçeğidir. Bununla birlikte hızla ilerleyen teknoloji ve alternatif kaynakların kullanımının artmasıyla gelirlerinin çoğunluğunun bu kaynaklara bağlı olan Ortadoğu ülkelerinin gelirlerinin hızlı bir şekilde düşme riskinin olduğu da söylenebilir (Öztürkler, 2009: 70). Şöyleki petrol fiyatları ile Ortadoğu ekonomileri arasında doğru orantılı bir ilişki söz konusudur. Özellikle körfez ülkeleri gelirlerinin neredeyse %90'nını petrol ve doğal gaz kaynakları ihracatından elde ettiğinden mütevellit ekonomileri enerji fiyat değişimleri ve dolayısıyla ekonomileri de doğru orantılı kırılgandır (Yanar, 2014: 5).

Genel olarak literatürde ekonomik büyüme gayri safi milli hasıladaki artış olarak tanımlanırken, kalkınma ise; "üretim ve teknolojiye oluşan gelişmelerle birlikte açığa çıkan ekonomik ve sosyal gelişmeleri de içer" mektedir (Arslan Gülen, 2013: 47). Ortadoğu ülkelerinin kendi içerisinde sosyo-ekonomik yapısında farklılıklar vardır. Ancak, çalışmamız kapsamında özellikle enerji kaynaklarından zengin Körfez Ülkelerinin genel olarak sosyo-ekonomik yapısı incelendiğinde yukarıda da bahsedildiği üzere gelirlerinin neredeyse %90'nı petrol ihracatına bağlıdır. Ekonomik büyüme göstergeleri olarak Kişi Başına Düşen Milli Gelir ve GSMH, Katar, Suudi Arabistan, BAE ve Kuveyt dünya ortalamasının üzerindedir. Ancak nüfus yoğunluğunun az olması ve petrol gelirlerinin yüksekliği bu oranlar üzerinde etkilidir. Diğer ülkelerde bu göstergeler dünya ortalamasının altında seyretmektedir. Ancak BAE, Katar, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi körfez ülkelerinin GSMH içerisindeki imalat sanayi oranlarına bakıldığında bir hayli düşük olduğu görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde önemli bir gösterge olan imalat sanayi ihracatı içerisinde ileri teknoloji ürünlerin payı Ortadoğu körfez ülkelerinde ortalama %3 olmasına karşın gelişmiş ülkelerde bu oran ortalama %20'dir. GSYİH içerisinde ihracatın çoğunluğunun petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynaklardan ve ithalatın ise sanayi ürünleri ve tarım ürünlerinden oluştuğu göz önüne alınırsa ekonomilerinin kırılgan bir yapıya sahip olduğu ve "ekonomik yapılarının üretim boyutuyla çeşitlenmemiş olduğu ve büyük ölçüde dışa bağımlı olduğu ortaya çıkmaktadır" (Öztürkler, 2009: 69).

Diğer önemli bir husus, Ortadoğu'dan petrol ve doğalgaz başta olmak üzere enerji kaynaklarının ihracatçı ülkelere transferinde çoğunlukla deniz yolu kullanılmaktadır. Bu

yüzden enerji güvenliği kapsamında ve birlikte her şekilde ve her dönemde dünya ticaretinde önem arz eden dünyanın en önemli terminalleri, boğaz, geçit ve kanallar ile düğüm noktalarına sahip olmasından dolayı jeopolitik ve jeostratejik bölge özelliğinin taşımaktadır. Bu stratejik konumundan dolayı tehdit altında olduğu gibi aynı zamanda avantajlı durumdadır. Küresel boyutta stratejik, enerji transferi açısından önemli olan, Cebelitarık Boğazı (Akdeniz-Atlas Okyanusu Arasında), Hürmüz Boğazı (Basra Körfezi. Umman D. (Hint Okyanusunu) bağlar), Süveyş Kanalı (Akdeniz-Kızıl Deniz), Bab El Mendeb (Kızıl Denizi Umman Denizine (Hint okyanusu)) Boğazı, İstanbul (Karadeniz - Marmara Denizi arası), Çanakkale Boğazı (Marmara Ege denizleri)'nin bulunduğu coğrafyasıyla (Sevim, 2012: 4388) Ortadoğu, uluslararası jeopolitik teorilerin tam odak noktasında yer almaktadır. Örneğin, Mahan, Deniz Hakimiyet Teorisi'nde temel olarak dünyanın deniz ticaret yollarına hâkim olan dünyaya hükmeder düşüncesine yer vermiştir. Dolayısıyla bu bölgeye hâkim olan enerji kaynaklarının yanı sıra dünya ticaretine de hâkim olacaktır. Dolayısıyla Ortadoğu devletleri bu coğrafik yapıyı gerektiğinde siyasi silah olarak kullanma potansiyeline sahiptir. Ancak, geçmiş yıllarda Mısır'ın Süveyş Kanalını kamulaştırmak istemesi, İngiltere ABD ve BM'nin Mısır'a müdahalesi ile sonuçlanmıştır. Savunma sanayisi ve askeri gücünün yetersizliği nedeniyle direnememiştir (Kaya Erdem, 2009: 30).

20. yüzyılın başında İngiltere, Fransa, ABD gibi güçlü devletler petrolün keşfinden bu yana uluslararası enerji siyasetlerini Ortadoğu jeopolitiği üzerine kurgulamışlardır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla bölgede küçük devletçiklerin kurulmasında etkili olarak ve diktatör rejimleri destekleyerek enerji kaynaklarının yoğun olduğu ve jeostratejik coğrafyalara hâkim olmuşlardır. Günümüzde de enerji kaynaklarının üretiminden transferine kadar olan süreçlerin güvenliğini yine (ABD gibi) gelişmiş ülkelerin güvenlik güçleri veya ortak güvenlik kuruluşları (NATO) tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak enerji kaynakları üzerindeki mücadeleden doğan bir çok güvenlik tehditlerinin varlığını da göz ardı etmemektedirler.

Kaynaklara ve nakil yollarına hakim olmak için söz konusu bu devletlerin hakimiyet mücadelesi tehditlerin de gün geçtikçe artmasına neden olmaktadır. Çatışmadan doğan istikrarsız ortamda terör grupları, kaçakçılık organize suçlar gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar ve güvenlik tehditlerinin en önemli kısmını enerji boru hatlarına yapılan veya muhtemel terör saldırıları oluşturmaktadır.

Şöyle ki, enerjinin kesintisiz ithalatçı ülkelere ve kullanım alanlarına erişiminde Ortadoğu petrol ve doğal gazının transferinin çoğunluğu boru hatları ile sağlanmaktadır. Bu projelerin sayısı yükselen talebe oranla artmaktadır. Ancak bölgede yaşanan terör olayları ve çatışmadan dolayı enerjinin dağıtılmasını sağlayan boru hatları sürekli sabotaj tehdidi ile karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca bölgede yaşanan çatışma ve savaşlar çevresel felakete davetiye çıkarmaktadır. Gerçekleşmesi muhtemel doğal felaketler gibi tehdit unsurları da enerji güvenliği risk ve tehditleri kapsamında değerlendirilip gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Dünya deniz trafiğinde stratejik olarak kabul edilen Hürmüz Boğazı, Malakka Boğazı, Süveyş Kanalı, Bab El Mendeb Boğazı, İstanbul-Çanakkale Boğazları ve Panama Kanalı olarak altı stratejik düğüm noktasında herhangi bir sorunun çıkması demek, enerji güvenliğinde siyasal, ekonomik hatta enerjinin erişilememesi ile ilgili küresel sosyal krizlere neden olabilmektedir (Sevim, 2012: 4388).

Dünyanın petrol transferinin %40'ı Basra Körfezi üzerinden sağlanmaktadır. Dünya enerji trafiğinde önemli bir geçiş noktası olan Basra körfezi tüm körfez ülkelerinin enerji ürünlerinin ticareti bu körfezden yapılmaktadır. Dolayısıyla Basra körfezi Ortadoğu'nun düğüm noktası olarak da görülebilir. Basra Körfezinde yaşanan herhangi bir siyasal, ekonomik ve çevresel birçok soruna neden olacaktır. Nitekim Körfez Savaşında söz konusu boyutlarda büyük zararlar meydana gelmiştir (Demir, 2014: 108-111). Önemli oranlarda petrol transferi sağlanan Hürmüz Boğazında da aynı şekilde 1982-1988 yılları arasında meydana gelen İran-İrak savaşı sırasında petrol tankerleri saldırıya uğramış ve enerji güvenliği sekteye uğramıştır. Ayrıca 1956 yılında Mısır, millileştirme politikaları doğrultusunda Süveyş Kanalı kontrol altına alması; 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'nın patlaması ile Süveyş Kanalı 8 yıl petrol trafiğinin kapanmış, Basra Körfezinden petrolün Avrupa ve ABD'ye transferinde Ümit Burnu'nun kullanılması ile küresel kriz yaşanmıştır (Sevim, 2012: 4388). Bu nedenle Ortadoğu doğal gaz ve petrol piyasasında en önemli petrol ihracatçısı konumunda olmasından dolayı, bölgede çıkabilecek herhangi bir kriz petrol piyasasında ve önemli bir üretim girdisi olarak düşünüldüğünde dünya ekonomisinde buhrana yol açabilmektedir (İpek, 2013: 16).

Ortadoğu devletlerinin demografik yapısına bakıldığında birçok etnik yapının ve çoğunluğu Müslüman olsa da mezhep farklılığının olduğu görülmektedir. İran ve

Türkiye dışında diğer ülkelerin hemen hemen hepsi monark bir yönetimle yönetilmekte olup, ülkelerin ileri gelen aileleri veya aşiretleri devlet yönetimlerinde hakimdir. Bu yüzden bölgede etnik, mezhep ayrılıklarıyla çatışmalar olabilmektedir. Bölgesel bu heterojen yapıyı hegemon güçler kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmektedirler veya bu çatışmaları bahane ederek askeri müdahale bahanesi olabilmektedir. Sadece geçen yüzyılın ikinci yarısında Ortadoğu, enerji kaynaklarının paylaşımından kaynaklı birçok savaşa sahne olmuştur. Arap-İsrail Savaşı, Körfez Savaşları, Irak'ın işgali en önemli örnekleridir. Son yıllarda da Arap Baharı ile ortaya çıkan yüzbinlerce insanın ölümüne neden olan Suriye İç Savaşı ve Yemen'deki mezhep çatışması hala devam etmektedir.

Bu siyasi istikrarsızlık, bölgesel ve etnik çatışmalar, uyuşturucu ve terör örgüt işgalleri, mezhep çatışmaları enerji güvenliğini tehlikeye düşürmekle birlikte çevresel güvenlik tehditleri kapsamında da ele alındığında, bölgede kaynak çatışmaları ve sonrasında yoksulluk, açlık, çevre sorunları, organize suçların ve terör örgütlerinin, hastalıkların artması, göç ve mülteci gibi küresel sorunları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, geçtiğimiz yıllarda baş gösteren ve sınır tanımayan DAESH terör örgütü gibi örgütlerin zulmü ve Suriye'deki iç savaştan dolayı, Türkiye'ye milyonlarca mülteci sığınmıştır. Türkiye hem maddi hem manevi destek olmaya çalışırken, bu bölgede enerji rekabetinde güç mücadelesinde olan diğer başta Avrupa olmak üzere Batı ülkeleri mültecileri kabul etmemekle birlikte kendi ülkelerine bir tehdit olarak görmektedir. Ancak bu mülteci sorunu Türkiye'ye ekonomik bir yük getirmekle birlikte ayrıca ülkeyi sosyal, siyasi, askeri sorunlarla mücadele etmek zorunda bırakmıştır.

Bölgede diğer taraftan gerek enerji kaynaklarının çıkarılması ve işlenmesi esnasında, gerekse kaynak çatışması sonrasında çevreye çok büyük boyutlarda zarar verilmektedir. Bölgede çatışmadan ve savaşlardan dolayı kullanılan kitle imha silahların ve Suriye'de olduğu gibi biyolojik silahların kullanımı ve ayrıca savaşlarda (Körfez Savaşı) denize dökülen petrol vs. gibi olaylar, biyoçeşitliliği ve yaşamsal kaynakları (toprak, su vs.) yok etmeye başlamıştır. En önemlisi milyonlarca insan hayatını kaybetmektedir, sakat kalmaktadır, evlerinden yurtlarından ayrı kalmak zorunda bırakılmaktadırlar. Söz konusu bu bölge ve ülkelerde yaşayan insanların çoğunun hayatları ellerinden alınmakta olup, çatışma ve savaş sonrası yaşanabilecek çevresel yaşam koşulları yok edilmektedir.

Ortadoğu'nun coğrafi ve iklim koşullarına bakıldığında; kurak bir iklime ve geniş çöllerle sahip bir bölge olması nedeniyle su kıtlığı ve sıkıntısı ayrıca bölgenin önemli sorunlarından birisidir. Dolayısıyla içme suyu kaynakları son derece değerli ve önemlidir. Bölgede nüfus artışının da hızlı olması, otoritelerin tahminlerine göre, 2025 yılına kadar Ortadoğu'nun yenilenebilir su kaynaklarının miktarı kişi başına 667 m³ seviyesine düşeceği, dünyanın ortalama kişi başına düşen su kaynağı miktarının 4780 m³ olduğu göz önüne alındığında gelecekte su kıtlığı ile yüz yüze gelinmesi tahmin edilmektedir. Bu durum bölgede özellikle iklim değişimi ve güvenlik algılamaları arasındaki ilişki düşünüldüğünde iklim değişiminin etkilediği su kıtlığı, gıda güvenliği, göç, yaygın hastalıklar gibi birçok sorunun çevresel güvenlik unsuru bağlamında çevresel çatışma riskini ayrıca artırmaktadır (Sağsen, 2011: 13, 47).

Çalışmamız boyunca edinilen kaynak araştırmaları sonrasında genel bir bilgi niteliğinde körfez ülkelerinin enerji kaynaklarının getirdiği avantaj ve dezavantajları göz önünde bulundurularak güçlü, zayıf yönleri ve risk ve tehditleri maddeler halinde aşağıdaki tabloda verilmiştir¹⁴.

¹⁴ Tablo 6.9. daki bilgiler genel bir bilgi niteliğinde olup, SWOT analiz çalışmasını içermemektedir.

Tablo 6.9. Ortadoğu Körfez Ülkelerinin Genel Olarak Enerji Kaynakları Açısından Güçlü ve Zayıf Yönleri, Risk ve Tehditleri

Güçlü Yanları	Zayıf Yanları
Zengin petrol kaynakları rezervleri	İmalat Sanayi ilerlememiş (Petro kimya ürünleri, kimyasal, gıda, ileri teknoloji ürünleri vs.)
Petrol ve doğal gaz ticareti yüksek	Petrol ve doğal gaz üretim ve tüketim oranları düşük
Enerji ticaretinin kavşak noktası	Savunma sanayileri ilerlemiş
Güneş enerjisi potansiyeli yüksek	Yenilenebilir enerji teknolojisi zayıf veya kullanılmıyor
Petrolden dolayı gelirleri yüksek (Özellikle Kişi Başına Düşen Milli Gelir yüksek)	Ekonomik çeşitliliğin zayıf olmasından ekonomik kırılğan bir yapıya sahip
Genç Nüfus oranı yüksek	Nüfus yoğunluğu düşük ve çoğunluğu yabancı uyruklu işçilerden oluşmaktadır
BM gibi ulusüstü kuruluşlara üyelikleri ve kuruluşunda da buldukları OPEC gibi kuruluşlara üyelikleri var	Siyasi rejim zayıf, heterojen sosyal yapı, etnik çeşitlilik ve mezhep çatışmaları mevcut
	Tarım alanı sınırlı, çöl iklimi hakim
	Su kıtlığı var
	Gıda, sağlık, iletişim gibi yaşamsal ürünlerin ithali yüksek
Risk ve Tehditler	
Ekonomik krizler (enerji fiyat dalgalanmaları, fiyatların düşmesi)	
Enerji çatışmaları	
Terör Saldırıları	
Organize suç örgütlerinin varlığı (terör, uyuşturucu kaçakçılığı vs.)	
Çevresel bozulmalar	
Kaynakların sınırlı olması ve tükenme olasılığı	

6.3. Ortadoğu'nun İstikrarı, Bölgesel Güç Birliği ve Küresel Enerji Güvenliği

Çoğunluğunu Müslüman toplumların oluşturduğu enerji kaynaklarına ve bu kaynakların geçiş yollarına sahip Ortadoğu'da sürekli bir çatışma, etnik temizlik ve işgaller söz konusudur. Bu çatışmaların kaynağı her ne kadar enerji kaynakları üzerinden güç mücadelesi olarak değerlendirilse de, genelde bu savaş ve çatışmalarda Müslüman toplumlar zarara uğramakta ve yaşam hakları ellerinden alınmaktadır.

Sadece, 2003 yılında ABD önderliğinde oluşturulmuş Çokuluslu Koalisyon Kuvvetlerinin düzenlediği askeri harekâtla işgal edilen Irak'ta yaklaşık 113.728 sivil

hayatını kaybederken, yaklaşık 1.5 milyon Iraklı 2006 dan sonra diğer komşu ülkelere göç etmiştir. Toplam nüfusun 23' ünü oluşturan, yaklaşık 7 milyon Iraklı ise yoksulluk içinde yaşamaktadır (Goldberg, 2011). Irak'ın işgalinde yukarıda verilen bu rakamların daha fazlası hala kesintisiz Ortadoğu topraklarında yaşanıyor. Bu yangından kaçan mültecileri, Türkiye dışında Avrupa ve diğer devler kendi ülkelerinin güvenliğine bir tehdit olarak görüyor ve kabul etmemektedirler. Kabul edilseler de olumsuz hayat koşulları altında barınıp toplumsal eziyet ve zulüm altında yaşıyorlar. Mültecilere insanlık yardımını maalesef Türkiye dışında, diğer devletler üstlenmemektedir. Üstlenseler de çok düşük seviyelerde yardımda bulunmaktadırlar. Türkiye'nin hem dünya ülkelerine hem de Ortadoğu ülkelerine sürekli çağrıda bulunduğu uzlaşma ve ortak bir dille konuşma talebine, dünya ve ayrıca diğer Müslüman ülkelerin çoğunluğu sessiz kalmaktadır. Geçtiğimiz günlerde Katar'da çıkarılan siyasi ve ekonomik kriz, hala tüm şiddeti ile devam eden Myanmar'da katledilen Müslümanlar ve Kuzey Irak'ta mezhep çatışması, Suriye ve Yemen'deki İç Savaş nedeninin arka planında kaynak paylaşımı olduğu bilinmektedir. Hegemon güçler sırf gelecek nesilleri için ve mevcut enerji ihtiyaçları için bu çatışmalara ve insanlık dramlarına göz yummaktadır.

Tüm bu yaşanan insanlık trajedilerin son bulması ve dünya enerji güvenliğinin geleceği açısından acilen dünya devletleri arasında bir uzlaşma sağlanması gerekliliği zorunlu hale gelmiştir. Yukarıda da anlatıldığı üzere küresel güçler enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurma politikaları bölgeyi istikrarsız hale getirmektedir. Bu yüzden Ortadoğu'da yaşayan halkların ve devletlerin kendi varlıklarını sürdürebilmesi ve sahip oldukları kaynaklara sahip çıkabilmeleri için bölgesel güç birliğinde ortak ekonomik, kültürel işbirliği politikalarını gerekli kılmaktadır.

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın önceki yıllarda da sürekli dünya enerji güvenliğinde ve küresel barışta devletleri uzlaşmaya çağırdığı bilinen bir gerçektir. Ancak son Myanmar ve Katar olaylarından sonra 10.09.2017 tarihinde Kazakistan'da gerçekleştirilen İslam İşbirliği Konferansında "Barış ve istikrar olmadan hiçbir zaman kalkınma olmayacağı ve İslam Ülkelerini ayırışmaya değil birleşmesi gerektiği" hususunun önemle altını çizmiştir ([haber7](#), 2017b).

Ortadoğu ülkelerinin sosyo-ekonomik yapıları daha önceki başlıklarda incelendiği üzere; özellikle Basra Körfezi ülkelerinin gelirleri ortalama yüzde 70 ile 90 arasında oranlarda petrol ve doğal gazdan oluşmaktadır. Ancak petro-kimya sanayi de dahil

sanayi ve diğ er hizmet sektörleri gelişmemiştir. Tarım yapan ülke sayısı ise coğrafyadan ötürü çok az sayıdadır. Savunma sanayi Suudi Arabistan ve BAE dışında hemen hemen hiç gelişmemiş olup, enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgelerinin güvenliği, çoğunlukla NATO ve ABD tarafından sağlanmaktadır. 2016 SIPRI (Stokholm Internatioanal Peace Research Institute) verilerine göre Suudi Arabistan ve BAE, en yüksek askeri harcamalar yapan ilk 15 ülke arasındadır. %3.8 ile Suudi arabistan 4. sırada %1,3 ile BAE 14. sırada yer almaktadır (www.sipri.org, 05.04.2018).

Ortadoğu petrolleri çoğunlukla uluslararası sermaye şirketleri tarafından işletilmektedir. Her ne kadar Ortadoğu devletlerinin bu şirketlerle Üretim Paylaşım Antlaşmaları mevcut ise de en büyük üretim payını bu şirketler almaktadır. Ortadoğu'da enerji arz eden ülkeler kalkınmışlık ve sosyo-ekonomik durumlarına bakıldığında kaynakları işleyip pazarlayacak teknolojiyi ve ekonomik güce sahip değillerdir. Zira yüzyıldır ilki İran'da kurulan petrol şirketi İngiltere ortaklığı ile üretime başlamıştır. Sonraki yıllarda ve günümüze kadar Ortadoğu enerji kaynakları enerji bağımlılığı yüksek olan gelişmiş ülkeler veya sermaye gruplarına ait şirketlerin kontrolü altına girmiştir.

Tüm bu gelişmelerin tersine son yıllarda Katar, Kuveyt teknoloji transferleri ile bu dezavantajı aşmak hedefinde ve çabası içerisinde ilerledikleri görülmektedir. Hatta son yıllarda Türkiye'nin birçok sektörde ekonomik işbirliği çerçevesinde ticari yardımları olmuş, işgücü eğitimlerinde ve güvenlik konularında destek vermiştir. Bu minvalde Ortadoğu devletlerinin kalkınma sürecinin sağlanabilmesi için bölgenin kaynakları, stratejik coğrafyası kültürel zenginliği gibi dinamikleri harekete geçirecek yani lokomotif olacak Türkiye gibi bağımsız bir rejim ile yönetilen devletlerin mihmandarlığında bölgesel bir güç birliğinin oluşturulması mümkün olabilir.

Ortadoğu (özellikle Körfez Bölgesi) hemen hemen güvenlik risk ve tehditler ve Tablo 6.9'da tespiti yapılan zayıf ve güçlü yönlerinin ortak olduğu görülmektedir. Birbirlerine coğrafi, kültürel ve soyal benzerliği bulunan söz konusu bu devletlerin işbirliği ekonomik ve siyasi zayıf olan yönlerinin güçlendirilmesinde önemlidir.

Nitekim Koppenhag Okulunun bölgesel güvenlik kompleksi analizinde öngören bölgesel güvenlik tanımında ifade edilen ortak güvenlik sorunları, coğrafi yakınlık, güvenlik ihtiyaçları ve ortak düşman aktörlerinden mütevellit bölge devletlerinin işbirliğinin gerekliliği (Balamir Coşkun, 2014: 181,182) bağlamında Ortadoğu önemli

bir örnek teşkil etmekte olup bölge devletleri kendi aralarında ortak ekonomik pazar oluşturarak politik işbirliği ile bölgesel ekonominin güçlendirilmesi sağlanabilir. Böylece, ekonomik ve sosyal, siyasal yapı iyileştikçe bölgenin istikrarı sağlanmış olacak, istikrarın ve demokrasinin hakim olduğu bölgede terör, organize suçlar, çatışma gibi küresel enerji güvenliği tehditleri de en aza inecektir.

Genel olarak enerji güvenliği kapsamında uluslararası örgütler ve ülkeler kendi iç politikalarında bazı programlar çerçevesinde çalışmalar yürütmekte olup, genel olarak bu çalışmalar yenilenebilir enerji teknolojilerinin geliştirilmesi ve küresel çevre sorunlarının önlenmesi ve çözümü kapsamında yürütülmektedir. Küresel enerji güvenliğinin sağlanmasında çatışmanın önlenmesi gibi konular bazı uluslararası zirve ve NATO gibi güvenlik kuruluşlarının son yıllarda bildiri ve kararlarında yer verilmektedir. Ancak Ortadoğu üzerindeki politikalar Ortadoğu’da yaşanan çatışma ve istikrarsızlık (Filistin-İsrail sorunu, İran’a yapılan yaptırımlar, Suriye, Yemen iç savaşı, Irak’ta mezhep ve etnik çatışmalar vs. gibi) göz önünde bulundurulduğunda uzlaşmadan çok çatışmadan yana bir durum olduğu sonucunu vermektedir. Ancak dünya enerji ihtiyacı olan enerjinin üçte ikisinin Ortadoğu’da bulunması hem Ortadoğu’da istikrarın sağlanması hem de devletlerin küresel uzlaşmayı sağlayacak ortak politikalar uygulaması gerekliliğini zorunlu kılmaktadır.

6.4. Genel Olarak Enerji Güvenliği Politikaları ve Küresel Uzlaşma

Genel anlamda, toplam enerji talebine karşılık enerji arzını denk tutmak, yani arz ve talep dengesini sağlamak her devletin hedefleri arasında yer almaktadır. Ancak kaynakların kıt olması, ekonomik, teknolojik yetersizlik ve siyasi istikrarsızlık bu dengeyi sağlayamamaktadır. Bundan dolayı hayatın her alanında ihtiyaç duyulan enerji ihtiyacının karşılanmasında planlı, etkin stratejilerin rol oynadığı ulusal ve uluslararası politikaların geliştirilmesi önem taşır. Dolayısıyla mevcut enerji arzını sağlayan unsurların bir arada olması ve bu unsurları gerçekleştirebilmek için güvenlik risklerinin bertaraf edilmesi en önde gelen strateji ve politikaları oluştururken, gelecekteki arz ihtiyacının nasıl karşılanacağına ilişkin strateji geliştirmek, enerji güvenliği politikaları kapsamında belirleyicidir (Çetin, 2010: 82).

Bu kapsamda özellikle 1973 krizi ile başlayan uluslararası birçok zirve, konferans ve akademik çalışmalar uygulanagelmektedir. Bu uygulamaların başında aynı

dönemlerde petrol şoklarına neden olan OPEC ve OAPEC' in yaptığı fiyat spekülasyonları ve petrol ambargolarına karşı enerji güvenliği politikaları çerçevesinde batılı devletlerce, Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) üye ülkelerin desteği ile 1974 yılında "International Energy Agency (IEA) kurulmuştur.

OECD üyesi ülkeler arasında, 1974 yılında, bölgesel düzeyde "Enerji ve Çevreye İlişkin Tavsiye Kararı" ile enerji kaynaklarının mevcut kaynakların etkin yönetimi ve enerji kullanımı ile çevreye verdiği zararları bertaraf amaçlı ilk düzenleme yapılmıştır. 1980'li yıllarda Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) bünyesinde, enerji-çevre-ekonomi bütüncül karar destek modelleri geliştirmek üzere imzalanan Enerji Teknolojileri Sistem Analizi Programı (ETSAP) Uygulama anlaşması ile Enerji-Ekonomi-Çevre modelleri çerçevesinde çevreye duyarlı ekonomik modellerin geliştirilmesi gibi çalışmalar başlatılmıştır (Uğurlu, 2009: 31).

IEA tarafından enerji politikaları çerçevesinde, "enerji sektöründe çeşitlilik, verimlilik, esneklik, beklenmedik enerji krizlerine müdahale yeteneği, enerjinin çevresel açıdan sürdürülebilirliğinin temini ve kullanımı, araştırma, geliştirme ve yeni ve gelişmiş enerji teknolojilerinin pazara yayılması" vs. gibi amaçları hedeflemektedir. Ancak bu amaçlar kapsamında veya enerji politikaları paralelinde üye ülkeler tarafından oluşturulan politikalar ve ar-ge gibi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, her ülkenin finansal, teknolojik gelişmişlik seviyesine göre değişmektedir. OECD ve IEA'nin enerji politikaları çerçevesinde kamu, özel sektör ve diğer ulusal/uluslararası kuruluşlar ile işbirliği içerisinde gerçekleştirilen enerji teknolojileri ve ar-ge, faaliyetleri küresel ekonomide kullanılmaktadır. Artan enerji talebine karşılık son yıllarda bilgi ve teknolojilerin gelişiminin ar-ge faaliyetlerinde de hız kazanması ile artış görülmektedir. Özellikle düşük karbon salınımını sağlayabilmek amacıyla ar-ge ve yenilik faaliyetleri için dünyanın farklı yerlerinde enerji stratejileri kapsamında programlar uygulanmaktadır. Avrupa'da Stratejik Enerji Teknolojileri Planı (The European Strategic Energy Technology Plan- SET), ABD'de Climate Change Technology Programı (US Climate Change Technology Program CCTP), Japonya'nın Cool Earth Innovation Energy Technology Programı ve Güney Kore'nin Road to Our Green Future Programlarında sera gazları salınımının azaltılması için çalışmalar sürdürülmektedir (Demirtaş, 2013: 121, 123).

Enerji arz güvenliğini sağlarken çevreye zarar vermeden enerji üretimi ve kullanımı esnasında, mevcut küresel ısınma, iklim değışikliği ile mücadele noktasında CO2 salınımının en aza indirilmesini hedefleyen politikalar enerji güvenliği politikaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda atmosfere salınana CO2 miktarı her geçen gün artmakla birlikte gelecek yıllarda yapılan ekonomik faaliyetler neticesinde de daha yüksek oranlarda olması beklenmektedir. Küresel ısınmanın ve iklim değışikliğinin önlenmesine yönelik Birleşmiş Milletler tarafından 1992 yılında Rio’da gerçekleştirilen zirvede 150’den fazla ülkenin katılımı ile “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” imzalanmış ve Sözleşme gereği yapılması planlanan ikinci toplantı 1995 yılında Berlin’de, üçüncü toplantı ise 1997 yılında Japonya’nın Kyoto kentinde düzenlenmiştir. Bu toplantıda sözleşme ile ilgili stabilize etmeleri yönünde bağlayıcı olmayan bir yükümlülük getirirken, gelişmiş ülkelerin sera gazı salınımı oranlarını azaltmalarına dair kararlar alınmıştır. Protokolün detaylarının ve ülke onaylarının alınması için 2001 yılında Marakeş’te tekrar toplantı düzenlenerek gerçekleştirilen 7. Taraflar Konferansı’nda “Marakeş Uzlaşmaları” olarak adlandırılan protokole ilişkin kurallar kabul edilmiş ve 2005 yılında Protokol’ün 1.Taraflar Toplantısı’nda onaylanarak, 16 Şubat 2005’te Kyoto Protokolü yürürlüğe girmiştir. Protokole Mayıs 2010 itibariyle 191 ülke ve Avrupa Birliği taraftarlıklarını beyan etmişlerdir (<http://iklim.cob.gov.tr>, 02.04.2015). Ancak Özellikle ABD yapmış olduğu ekonomik faaliyetlerle atmosfere salınan sera gazı kirliliğinin %34’üne sebep olmakla birlikte Kyoto Protokolü’nü imzalamakta çekimser kalmıştır (Karabulut, 2009: 1). Ancak, Kyoto protokolüne göre alınan kararlardan sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelere farklı sorumluluklar yükleyen bu protokole göre zararlı sera gazı salınımı 2012’ye kadar %5,2 oranında azaltılması maddesinin haricinde, enerji güvenliği risk ve tehditlerin küresel kapsamda alınabilecek bazı önlemlerle bertaraf edilebileceği savunulmuş olup bu önlemler şöyledir:

“Enerji portföyünde yer alan yakıt ve teknolojilerin sayısının artırılması”,

“Enerji verimliliğinin ve tasarrufunun artırılması (kanun ve düzenlemelerin ötesinde, fiyatların maliyetleri yansıtmamasını sağlayarak)”,

“Değişik yakıtlar için depolama kapasitesinin artırılması (stratejik petrol rezervleri gibi)”

“Hidrojen teknolojisi üzerinde çalışılarak yeni enerji depolama tekniklerinin geliştirilmesi”,

“Rüzgâr ve güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanılarak ülke temelinde yerel enerji arzı sağlanmasıdır” (Sevim, 2009: 101).

Bu kapsamda gelişmiş ülkeler bazında gerek her ne kadar ABD söz konusu antlaşmada çekimser kalsa da kendi ülke çıkarları doğrultusunda bazı önlemler almaktadır. Bu anlamda gerek ABD gerekse AB önlemler olarak bazı politikalar ve arge çalışması içerisine girmiş olup, kaynak çeşitlendirmesi kapsamında azalan petrol rezervlerine alternatif olarak katran kumundan petrol üretimi ve biyoetanol teknolojileri üzerinde çalışmalar yapmaktadırlar. Yapılan çalışmalardır. Ancak bu alternatif kaynak çalışmalarında da maliyet yüksekliği ve ekonomik, teknolojik problemler yaşanmakla birlikte uzun vadede çözülebilir sorunlar olduğu beklenmektedir (Sevim, 2009: 101).

Enerji politikalarının içerisinde ve petrol şoklarının hemen sonrasında özellikle hızla uygulanmasını artırılan bir diğer politika kaynak çeşitlendirilmesidir. Enerji arz çeşitliliğinin artırılması ülkelerin petrol ve doğal gaz bağımlılıklarını azaltmaya temiz enerjinin üretilmesi açısından önem arz etmektedir. Yenilenebilir enerjinin maliyetinin yüksek olması ve yetersiz teknolojilerden kaynaklı, enerji arzında petrole bağımlılık devam ederken yerel enerji kaynağı olması ve ucuz olmasından dolayı kömürün kullanılması da devam etmesi beklenmektedir.

Küresel enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar ve petrol fiyatlarındaki süregelen kırılganlık ve coğrafi zorluklar, enerji güvenliğini sağlamada enerji çeşitliliğinin önemini ortaya çıkarmakla birlikte, yenilenebilir enerji kullanımı birçok ülkenin enerji politikaları içerisinde önemini korumaktadır ve son yıllardaki uygulama örnekleri giderek artmaktadır.

AB ülkelerinde elektrik üretimi için yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımında gün geçtikçe artmış olup, 1990-2006 döneminde AB ülkelerinde yenilenebilir enerjiden elektrik üretimi kapasitesi %56'ya yükselerek, 2006 sonu itibarıyla AB'deki toplam elektrik enerjisi ihtiyacının %14,5'ini karşılamaktadır. AB'nin enerji ihtiyacında 2020'ye kadar elektrik üretimi oranını %20'sini yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanması hedefleri gelecek projeksiyonlar içerisinde yer almaktadır. Rüzgâr ve güneş olmak üzere yenilenebilir enerji yöntemleri çağlar boyunca kullanılmakla beraber özellikle bilgi çağının da etkisi ile son yüzyılın enerji kaynakları olarak yer alması beklenmektedir (Sevim, 2009: 101). Özellikle artan elektrik ihtiyacının karşılanmasında yenilenebilir ve temiz enerji olarak bilinen rüzgâr, güneş,

jeotermal gibi kaynaklar enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesinde önem arz ederken hemen hemen hiçbir şekilde atmosfere sera gazı salınımı etkisi olmayan nükleer enerji geliştirmekte olan ülkelerde artmaktadır.

Atom çekirdeklerinin parçalanması sonucunda fisyon ve füzyon tepkimeleri ile elde edilen nükleer enerji, fosil yakıtlar kullanılarak yapılan enerji üretimi ile karşılaştırıldığında, hem yakıt maliyeti düşüktür hem de enerji üretiminin çevreye verdiği daha az zarardan dolayı, çevre etkileri bakımından son yıllarda tekrar gündemdedir. Elektrik üretiminin sürekliliği yönünden, nükleer santraller, termik ve hidrolik santrallere göre daha güvenli olduğundan, dünya genelinde yenilenebilir enerji kaynaklarının yanı sıra nükleer enerji kullanımının yaygınlaştırılması artmaktadır (Çalışkan, 2009: 298). Taner'e göre, nükleer güç reaktörleri aracılığıyla üretilen elektrik enerjisi ile yılda yaklaşık 2.5 milyar ton karbondioksit emisyonunun atmosfere salınımını önlemekle birlikte buna karşın, hali hazırda fosil yakıtlı termik santrallerden çevreye takribi 28 milyar ton karbondioksit emisyonu salınımı ile çevre kirliliği giderek artmaktadır. Ayrıca, nükleer güç santralının yakıt maliyeti, eşdeğeri kömür santraline nazaran çok daha düşük seviyelerdedir. Karbon emisyonları veya karbondioksit salınımları ile ilgili küresel boyutta sınırlamalar ve yeni düzenlemeler, gelecekte fosil yakıtlarda maliyet artışını özellikle de petrol, doğalgaz ve de kömür fiyatlarının yükselmesinde etkisi olacaktır. Dolayısıyla nükleer enerjinin gelecek yıllarda ön plana çıkması beklenilebilir (Taner, 11.04.2015). Ancak mevcut nükleer enerji teknolojileri ile kullanılan reaktörlerin radyoaktif atık yönetiminde çıkacak herhangi bir sorun sonrasında ortaya çıkacak kalıcı radyoaktif kirlenme riski taşınması nedeniyle nükleer enerji üretiminde çekimser davranışlar sergilenebilmektedir.

Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi suretiyle enerji arz güvenliği kapsamında, devletler tarafından enerji politikalarını belirlerken geleceğe yönelik projeksiyonlardan yararlanarak, mevcut fosil kaynakların tükenebileceği gerçeğini göz ardı etmeden, verimlilik ve kaliteli ürün esasına dayanarak en makul fiyatta çevreye en az zararı olan teknolojileri geliştirerek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması kaçınılmazdır (Kaya, 2012: 275).

Genel olarak alternatif enerji kaynakları arama ve yenilenebilir enerji teknolojilerini artırma politikaları ülkeler özellikle gelişmiş ülkeler tarafından devam ederken, kaynakların tükenebileceği gerçeği bağlamında karmaşık küresel siyasal

ilişkiler içerisinde devletlerin enerji konusunda işbirliği politikaları hayata geçirmeleri giderek zorlaşmaktadır. Örneğin neredeyse enerjide tamamen dışa bağımlı olan AB'nin birçok alanda olduğu gibi ortak bir enerji politikası bulunmamaktadır (İpek, 2012: 227). Küresel bir güç olarak dünyanın en büyük ekonomisi ve sanayisine sahip olan ABD, hızla artan enerji ihtiyacı doğrultusunda enerji güvenliğini önemli bir güvenlik konusu halinde ele almakta ve son yıllarda enerji güvenliği çerçevesinde enerji bağımlılığında denge politikası uygulamaktadır (Silinir vd., 2012: 133). Petrolün dünya çapında tüketimi 2012 yılında 89.400.000 varil / gün 'dür. 2012 yılı itibariyle IEA' in istatistiklerine göre ABD, Japonya, Çin olmak üzere Dünya'nın üç büyük petrol tüketicisi içerisinde toplam 18 milyon 500 varil/gün petrol tüketimi ile birinci sırada yer almaktadır (www.eia.gov, 28.03.2015). Gelecek yıllarda bu rakamın artacağı beklenmekle birlikte bağımlılık noktasında ABD ayrıca petrol fiyatlarından da önemli bir şekilde etkilenmekte olup, örneğin petrol fiyatlarındaki 1 dolarlık bir yükselmeden üretici devletler milyar dolarlar kazanırken ABD için bu tersi bir durum olarak milyar dolarlar kaybetmektedir. ABD'de yaşam tarzından (araba kullanımı gibi) dolayı ve ileri sanayi politikalarından dolayı şiddetle artacak bu enerji ihtiyacını bağımlılık noktasında, alternatif enerji kaynaklarına yönelerek karşılamaya çalışmaktadır. Son yıllarda shall gaz (kaya gazı) üretimi üzerine çalışmaları ile bu sorunu 2025 çözebileceği tahminleri mevcuttur (Bayraç, 2009: 121,122). ABD 'nin yaşam tarzına ve artan tüketimine paralel olarak kaynak arayışları politikalarda dünya ülkeleri ile işbirliği içerisinde hareket etmekte Ortadoğu ve pasifik ülkeleri gibi stratejik bölgelerde ekonomik askeri müdahalelerini artırma çabası içerisinde.

Dünyanın bugün ve gelecekte enerji ihtiyacı için, yeryüzünde var olan enerji kaynaklarının etkin kullanımı ve enerji güvenliği ilkeleri çerçevesinde makul fiyatta, erişilebilir ve sürdürülebilir bir şekilde etkin uygulanabilir enerji güvenliği politikalarına ihtiyaç vardır. Ancak devletler kendi enerji politikalarını oluştururken realist yaklaşımla güç odaklı davranış sergileyebilmekte ve enerji talebinin bugün ve gelecekte karşılanması amacıyla askeri müdahalelerde bulunabilmektedirler. Özellikle günümüzde hala devam eden, güç odaklı politikalar ile Ortadoğu gibi kaynakların zengin olduğu bölgelerde, istikrarsızlığa neden olmaktadır.

ABD, AB, Japonya ve Çin gibi enerji talebi yüksek olan gelişmiş devletlerin bu politikaları küresel uzlaşma yerine siyasi istikrarsızlıkların temelinde enerji

bağımlılıklarını en aza indirmek için hakimiyet mücadelesi kapsamında gerçekleştirirken, karşılığında enerji kaynaklarından zengin Rusya, Ortadoğu ülkeleri yani üretici devletler de enerji arzının kısılması veya kapatılması gibi enerji kaynaklarını siyasal bir araç olarak kullanarak siyasi ve ekonomik krizlere neden olabilmektedir (Silinir vd., 2012: 133, 134). Tüm bu olaylar yaşanırken, konvansiyonel, biyolojik, nükleer gibi silahlar kullanımı, devam eden çatışma ortamı çevresel bozulmalar ve bu bölgelerde yaşayan insanların güvenlikleri risk altına girmektedir, hatta güvenlikleri tamamen ortadan kalkmaktadır. Çatışmanın olduğu bölgelerde içilecek su oranının ve ekilebilecek tarım arazilerinin yok olması ve açlık yoksullukla sonuçlanması, Suriye ve Kuzey Irak'taki çatışmadan dolayı burada yaşayanların göçe zorlanmaları, ardından göç ile mülteci sayılarının giderek artması gibi sınırları aşan güvenlik sorunları günümüzde giderek artmaktadır.

Son yıllardaki artarak devam eden bölgedeki istikrarsızlık mülteci, organize suçlar, açlık, yoksulluk, terör gibi sorunların kaynağı olarak tüm dünyayı tehdit etmektedir. Bu noktada güvenliğin askeri boyutunun ötesinde bir kapsamda, değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Güvenlik risk ve tehditlerin küresel bir hal alması ve küresel aktörlerin işbirliğini gerekli kılmaktadır. Uluslararası birçok aktörün rol aldığı bireyin, sivil toplum kuruluşlarının, uluslararası şirket veya kurumların vs. oluşturduğu karmaşık, karşılıklı bağımlılık ilişkisi çerçevesinde çözülmesi gerekliliğini zorunlu kılmaktadır.

SONUÇ

Soğuk Savaş öncesi ulusal sınırların korunmasına yönelik askeri güvenlik olarak algılanan güvenlik kavramı, Soğuk Savaş sonrasında siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel konuları da içine alan bir kapsamda risk ve tehditleri ile birçok boyutta genişlemiştir.

Güvenlik kavramı, farklı dönemlerde farklı koşullarda ortaya çıkan tehdit ve risklere göre şekillendiği gibi uluslararası teoriler çerçevesinde güvenlik kavramının kapsamı değiştiği görülmektedir. Realist kurama göre güvenlik kavramı devletlerin sadece kendi güvenliği ve çıkarları doğrultusunda güç odaklı askeri güvenlik algısı ile sınırlanmıştır. Bunun örneğini I.ve II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemi de dahil devletlerin askeri ve güç odaklı güvenlik politikalarında görmek mümkündür. Bu dönemlerde özellikle, I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yıkıcı tahribatlar neticesinde literatürde tartışılan idealizm kuramı kapsamında uluslararası sistemde işbirliği ve uluslararası barış için ortak güvenlik politikalarının izlenmesini öngören “kolektif güvenlik” anlayışı benimsenmiş olsa da bu kavram hemen hemen pratikte uygulanamamış olup, devletler güç odaklı uluslararası sistemde sürekli çatışmadan yana tavır almışlardır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB tarafında bloklar oluşmuş ve temel hedeflerinde her blokun güvenliğine ilişkin politikalar, benimsenmiştir. Dolayısıyla, bu dönemde ayrıca nükleer silah üretimlerinin tehdidinde dünya iki süper gücün kontrol mücadelesine sahne olmuş ve realist güvenlik yaklaşımı ön planda olmuştur.

Tarihsel bir süreçte bakıldığında Wallerstein’ın Dünya Sistem Teorisi temelinde merkez ülkelerin 14. 15. Yüzyıllarda başlayan perifer ülkeler üzerinde güç odaklı sömürgeci politikalar hakimdir. Sömürgecilik dönemlerinde ve özellikle Sanayi Devrimiyle artan sermaye birikimi için pazar arayışları, çevresel varlıkların ölçsüz kullanımı ve kapitalist iktisadi üretim tarzına bağlı uygulanan politikalar neticesinde yeryüzünde özellikle son yüzyılda sınırları aşan felaketler, iklim değişikliği, küresel ısınma açlık, yoksulluk gibi çevresel, ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunlarla birlikte artan kaynak çatışması, etnik çatışmalar, organize suçlar, terör, mülteci sorunu, biyoçeşitliliğin ve tarım alanlarının azalması, salgın hastalıklar, göç vs. gibi küresel güvenlik risk ve tehditleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960’ların

sonunda ve 1970’li yıllarda yaşanan büyük petrol şokları, nükleer kazalar, savaşlarda verilen ekonomik kayıplar, askeri harcamalarının artması ve ekonomik krizler ile sınırları aşan güvenlik tehditleri kendini göstermiştir. Artık devletler, tek başına baş edemeyeceği söz konusu bu tehditler ile yüz yüze gelmiştir.

Bu tehditlerin içerisinde tüm dünya için hayati önem taşıyan enerji kaynaklarının tükenme olasılığı gelmektedir. Isınmadan aydınlatmaya tüm günlük hayatta ve sanayi, sağlık, askeri tüm alanlarda kullanılan ve dolayısıyla tüm dünyanın vazgeçilmez kaynağı olan enerji kaynakları yeryüzünde belirli bölgelerde yoğunlaşmış olup, dengesiz bir dağılımı söz konusudur. Dünya bu bölgelerdeki enerji kaynaklarına bağımlıdır. Uluslararası sistemde her devletin bu kaynaklara erişimi güvenlik politikaların en önemli konusu haline gelmiştir. Bir devletin gelişmişlik seviyesinin en önemli göstergesi olarak yer alan enerjiye olan ihtiyaç ve bağımlılık gün geçtikçe artmaktadır.

Günümüzde petrol, dünya enerjisinin %40’ını oluştururken, özellikle ulaşım enerjisinin %95’inde temel hammaddedir. Bu yüzden enerji rezervlerine ve enerjiye giden yolların kontrolüne sahip devletler dünyanın egemen gücü konumundadır (Luft 2013: 01). Dünyada tüketilen enerji, %87’sini petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil kaynaklarından elde edilmektedir. Petrol tüketiminin çoğu ulaştırma sektöründe kullanılırken, doğal gaz ve kömür tüketim oranlarının çoğunluğu elektrik üretiminde kullanılan kaynakları oluşturur. “2015 yılı ilk verileri itibariyle petrol, dünya enerji talebinin %32,6’sını, doğal gaz ise %23,7’sini karşılamıştır”. Gelecek projeksiyonlara göre petrol ve doğal gaz uzun yıllar önemini koruyacağı tahmin edilmektedir (Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, 2016). Dünya petrolünün yaklaşık %24’ünü ABD tek başına tüketmekte olup, onu Çin izlemektedir. Ancak son yıllarda artan talebi ile IEA’ in gelecek senaryolarına göre 2040 yılında Çin’in toplam enerji talebi ABD’nin iki katı olacağı yönündedir (World Energy Outlook, 2015).

2015 BP verilerine göre dünyada kanıtlanmış ham petrol rezervlerinin yüzde 47.7’si Ortadoğu’da bulunmaktadır (“BP Statistical Review of World Energy June 2016”, 2018). Yapılan araştırmalar neticesinde keşfedilmemiş dünya petrolünün %50’si ve doğal gazın %30’u yine bu bölgede olduğu tahmin edilmektedir (Göknel, 2010: 38, 39). Bu yüzden uluslararası enerji politikaları askeri ve siyasi bu bölgeye yoğunlaşmış bulunmaktadır. Özellikle ABD II. Dünya Savaşı’ndan kendi kaynakları talebi

karşılayamayacak duruma geldiği için kıta dışında kaynak aramaya başlamış olup, Ortadoğu özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin dış politikasının önemli bir konusu haline gelmiştir. Amerikan Araştırmacıları tarafından hakimiyet teorileri ile bu bölge üzerinde hakim olmuştur. Ancak son yıllarda Rusya, etki alanını ve Akdeniz'e inme stratejileri ile etkinliğini artırmıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi ile kendi iç ekonomik, sosyal ve siyasal sorunları ile boğuşan Rusya Federasyonu'nun kısmen Ortadoğu'daki nüfusunun azalması ABD'yi 1991 Körfez krizi ile birlikte bölgede tek kutuplu bir aktör haline getirmiştir. İlerleyen yıllarda Rusya Federasyonu'nun Putin liderliğinde istikrar kazanması Ortadoğu'ya Rusya'nın ilgisini artırmıştır. Ortadoğu'daki güç dengesizliği sorunu yerini içinden çıkılmaz güç dengesi sorununa bırakmıştır. Aynı zamanda Çin ve Hindistan ise hızla büyüyen ekonomileri ile dünyada söz sahibi olmakla birlikte Türkiye ve İran gibi bölgesel güç olmaya başlayan ülkeler bölgede aktif politikalar uygulamaktadırlar. Dolayısıyla ABD'nin Ortadoğu üzerindeki tek kutuplu gücünün azalmaya başladığını söylemek mümkündür.

Tüm bu nedenlerle dünya enerji güvenliğinin tesisi hususunda dünya enerji kaynaklarının üçte ikisinin yoğunlaştığı Ortadoğu, ekonomik, siyasal, çevresel ve coğrafi boyutlarıyla ele alınması gereken önemli bir bölgedir. Araştırmamızın üçüncü varsayımı olarak da ifade edildiği üzere “Ortadoğu küresel enerji çatışmalarının odak noktası ve aynı zamanda küresel enerji sorunlarının çözüm noktasıdır”. Şöyle ki, Ortadoğu enerji kaynaklarından zengin olmasının yanı sıra jeostratejik olarak dünyanın en önemli boğazlarının bulunduğu deniz ticaret yollarına kavşak noktası ve Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarını birleştiren önemli bir coğrafyadır. Ayrıca üç büyük semavi dinin doğduğu ve dünyaya yayıldığı, yüzyıllardır farklı medeniyetlerin ve kültürlerin bulunduğu bir bölgedir. Coğrafik konumu ile başta İngiltere olmak üzere Merkez ülkeleri 19. yüzyıla kadar sömürgelerine giden yol olarak gördükleri Ortadoğu, petrolün bulunup sanayi ve askeri alanda kullanılmaya başlanması ile dünyanın en önemli enerji merkezi ve aynı zamanda küresel enerji politikalarının odak noktası olmuştur.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla Ortadoğu devletlerinin çoğu Avrupa emperyalizminde manda rejimleri ile yönetilmiştir. Sonraki dönemlerde bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da merkez ülkelerinin güdümünde suni iktidarlarla yönetilmektedirler. Türkiye ve Mısır dışında başta Basra körfezi ülkelerinin

ülke gelirlerinin neredeyse %90-95'i petrol ve doğal gaz hammadde ihracatından sağlanmakta olup, bu ülkelerde sanayi ve tarım sektörü gelişmemiştir. Bu yüzden enerji kaynakları üzerindeki herhangi bir fiyat dalgalanması veya spekülasyon bu ülkelerin ekonomilerini önemli derecede etkilemektedir. Ayrıca petrol ticaretinden dolayı her ne kadar GSYH ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir söz konusu ülkelerde yüksek ise de ekonomik yapıyı güçlü kılan ve ekonomik kalkınmanın önemli göstergelerinden olan imalat sanayinin GSYİH içindeki payı çok düşüktür. Gıdadan iletişime birçok ürünü ithal etmektedirler. Son yıllarda ekonomik çeşitliliğe yönelik politikalar ve stratejiler izlense de suni iktidarlar ve otoriter rejimlere bağlı olduklarından söz konusu ülkelerin ekonomik ve siyasal gelişmelerini veya kalkınmalarını sağlamakta zorlanacakları muhtemeldir.

Tüm bunlarla birlikte hegemon ve Batılı güçler bölgedeki kaynaklara ve onlara giden yollara hakim olabilmek için vekalet savaşları ile bölgede sürekli bir kaos ortamı oluşturmaktan çekinmemişlerdir. Ortadoğu'nun sosyal yapısında var olan etnik çeşitliliği ve mezhep ayrılıkları siyasi politikaların merkezinde yer almaktadır. Nitekim bölgede son yarım yüzyıldır İsrail'in bölgeye yerleşmesi ile başlayan Filistin'e saldırıları hala devam etmektedir. Irak İsrail Savaşı'nda Batılı güçler İsrailden yana tavır sergilemişler ve 2010'da Tunus'ta patlak veren Arap Baharı ile Mısır, Libya'daki gösterilerde çok ağır bilançolara sebebiyet veren askeri müdahalelerde bulunmuşlardır. Suriye'de çıkan isyan iç savaşa dönüşmüş ve Rusya, Amerika, İsrail'in dahil olduğu sivililerin öldürüldüğü birçok hava ve kara saldırıları olmuştur. Özellikle ABD'nin başını çektiği güçlü devletler kaynak ve transit yolların denetimini sağlamak için bölgeye istikrar ve demokrasi götürmek kisvesi altında askeri, siyasi ve ekonomik müdahaleleri giderek bölgeyi daha da istikrarsız hale getirmiştir. Örneğin 2002'de ikiz kulelere saldırı neden gösterilerek, işgal edilen Irak'ta milyonlarca insanın ölümü, işkence edilmesi ve evlerinden yurtlarından çıkarılması ile sonuçlanmış ve hala ülkede kaos devam etmektedir. Suriye'de devam eden savaş ve DAESH ve YPG gibi teröristlerin binlerce sivil katletmiş ve birçok sivil mülteci olarak Türkiye ve Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Ancak çoğunluğuna Türkiye kucak açmış Avrupa ülkeleri sınırlarına gelen mültecileri kabul etmediği gibi izin verilen veya kaçak yollarla gelen mültecilerin çoğunluğunun yaşam koşulları önemli derecede standartların altındadır. Tüm bu gelişmeler çalışmamızın birinci varsayımını olan "enerjinin varlığı Ortadoğu'yu küresel

güçlerin iktidar savaşını yürüttükleri bir ortama dönüştürmüştür. Bu durum da enerji güvenliğini sağlamak ve demokrasiyi getirmek kisvesi altında hegomon devletlerin bölgede çıkar politikaları, kaynak çatışmasının derinleşmesine ve dolaylı olarak enerji güvenliği tehditlerinin artmasına zemin hazırlamıştır” ifadesini desteklemektedir.

Bölgedeki söz konusu bu istikrarsızlığının ve çatışmaların şiddetli bir şekilde devam etmesi özellikle petrol ve doğal gaz üretimi, dağıtımı ve piyasasında küresel krizlere neden olabilmektedir. Bölgedeki çatışmalardan doğan her türlü güvenlik tehditleri (mülteci sorunu, fiyat dalgalanmaları, terör, organize suçlar, gıda güvenliği, salgın hastalık) tüm dünya ülkelerini etkilemektedir. Bu tür çatışma ve savaş ortamı petrol ve doğal gazın dağıtımında kullanılan boru hatları sürekli terör eylemlerinin hedefindedir ve enerjinin tüketiciye ulaşmasında engel teşkil etmektedir. Bu durum, dünya enerji kaynaklarının üçte ikisine sahip olan ve ticaret yollarının merkezi olan Ortadoğu bölgesini şüphesiz enerji güvenliği açısından en çok dikkate alınması gereken ve dünya enerji güvenliğinin tesisi hususunda önemli bir bölge haline getirmektedir.

Küresel enerji güvenliğinin tesisi küresel uzlaşma politikalarının uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü enerjinin üretiminde ve taşınmasında devletlerin birbirlerine karşılıklı bağımlılığı söz konusudur. Enerji akışında ortaya çıkan herhangi bir kesinti, uluslararası krizin yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Örneğin, enerjinin büyük bir çoğunluğu genellikle uluslararası boru hatları ile sağlanmaktadır. Bu kapsamda enerjini üretildiği coğrafyadan tüketildiği coğrafya ya kadar birçok ülkeden veya bölgeden geçmektedir. Boru hatlarına yapılan bir terör saldırısı veya üretici bir ülkenin (Rusya'nın 2006 yılında Ukrayna boru hattını kesmesi gibi) boru hatlarındaki petrol veya doğal gaz akışını kesmesi durumunda, birçok ülkeyi etkileyen siyasi ve ekonomik enerji krizi yaşanabilmektedir. Ayrıca, enerji piyasalarında enerji arz ve talebin oluşturduğu enerji fiyatları, dünya genelinde petrol fiyatı üzerinde şekillenmektedir ve petrol fiyatındaki herhangi bir dalgalanmanın dünya ekonomisi üzerindeki etkisi önemli derecede büyüktür. İthalatçı devletlerin GSMH'nı etkilediği gibi enerji fiyatlarının artışı veya düşüşü enerji piyasalarında petrol ihracatçılarının ekonomisini de etkilemektedir. Tarihsel süreçte dünya petrol fiyatlarında siyasi ve ekonomik olaylara bağlı birçok dalgalanma olmuştur. 1960 ve 1970'li yıllardaki petrol üreten devletlerin millileştirme politikaları ile birlikte batılı devletlerin askeri müdahaleleri ile neticelenen petrol şokları

ile fiyatların yükselmesine neden olup, ithalatçı ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkilemiştir.

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile yaşanan körfez krizinde de petrol fiyatı %120 civarlarında artış ile petrole bağımlı ülkelerin ekonomilerinde olumsuz etkiler oluşturmuştur. 2006 yılından itibaren de Ortadoğu'da yaşanan iç savaş, çatışma gibi siyasi, ekonomik istikrarsızlıklar, Çin, Hindistan ve Endonezya gibi devletlerin hızlı talep artışları ile birlikte petrol fiyatlarında önemli dalgalanmalar meydana gelmektedir (İşcan, 2010: 609, 610). Dünya devletleri petrol şoklarının yaşanması ile tamamen fosil enerji kaynaklarına alternatif enerji olarak ve temiz enerji için yenilenebilir enerji kaynakları (rüzgar, su, güneş) üzerinde çalışmaya başlamışlar ve hızla günümüzde de devam etmektedir. Ancak altyapı ve ar-ge maliyeti yüksek olduğundan yeteri kadar dünya enerji ihtiyacını karşılayabilecek teknolojiye hala dünya sahip değildir. Bu yüzden fosil kaynaklara bağımlılık devam etmektedir.

Sonuç olarak, enerji güvenliğinin siyasi, ekonomik, coğrafi risk ve tehditleri biri diğerinin neden ve sonucu olarak görülebilmektedir. Kaynakların azalması kaynak çatışmasına, kaynak çatışması çevresel, sosyo-ekonomik bozulmaları ortaya çıkarmaktadır. Çevresel bir sorun kapsamında hava, su ve toprağın bozulması ile yaşamsal kaynakların yok olmasına neden olmaktadır. Bu husus, araştırmanın ikinci varsayımı olan “hegomon devletlerin enerji kaynakları üzerindeki hakimiyet mücadelesi, bu bölgede yaşayan insanların yaşam haklarını tehdit etmekte hatta yok etmektedir. Çatışmanın neden olduğu çevresel sorunlardan kaynaklı gelecek nesillerin devamı için mevcut çevre faktörleri yok edilmektedir” ifadesini desteklemekle birlikte bu durum bize sürdürülebilir kalkınma kapsamında kullanılacak enerji kaynaklarının çıkarılmasından, üretilmesine ve taşınmasından en son tüketiciye kadar süreçlerde her türlü risk ve tehditlerin göz önünde bulundurularak politikalar üretilmesi zorunluluğunu ve ulus üstü örgütlerle uluslararası işbirliğinin sağlanması gerekliliğini sunmaktadır. Ancak, kaynak çatışması nedeni ile hala Ortadoğu'da söz konusu sorunlar şiddetli bir şekilde devam etmektedir. Hatta bölgede yaşayan insanların çoğu ya evlerini terk etmekte ya da kendi ülkelerinde ya katliamlarla ya da açlık, hastalık, askeri baskı gibi nedenlerle mülteci olarak başka ülkelere kaçarken yolda hayatlarını kaybetmektedirler. Yaşanan bu olaylar karşısında BM ve diğer ulus-üstü kuruluşların yardımları yetersiz kalmakla birlikte Türkiye dışında birçok ülke yardım elini uzatmamaktadırlar. Hem

dünya için hayati önem taşıyan enerji kaynaklarına ve stratejik coğrafyaya sahip olup, hem de bu kaynaklardan dolayı hayatları ellerinden alınan Ortadoğu'daki birçok halk ve devletlerin refahı ve küresel çevresel sorunsalın önüne geçebilmek için, üçüncü varsayımda belirtildiği üzere, bölge ülkelerinin sosyo-ekonomik kalkınmalarının sağlanması gerekmektedir. Hem bölge refahının sağlanması hem de küresel enerji güvenliğinin tesisi için Türkiye gibi rol model olan ülkelerin desteği ve öncülüğünde kalkınma modelleri uygulamaya yönelik politikaların uygulanması ekonomik ortak pazar, siyasal ve kültürel anlamda bölgesel güç birliğinin sağlanması değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Zafer, (2011), “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi” **History Studies** ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı/ Relationships of the USA and The Great Middle East Special Issue.
- Akbaş, Zafer, Adem BAŞ, (2013), “İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları”, *History Studies International Journal of History*, s.21-44.
- Akhundzada, Emin, Seray Özkan, (2014), “İran Enerji Görünümü”, Hazar Strateji Enstitüsü, Enerji ve Ekonomi Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Alagöz Akçadağ, Emine, (2013), “Asya - Pasifik’teki Güç Rekabeti Çerçevesinde Avustralya-Japonya Savunma İşbirliği”, <http://www.bilgesam.org/incele/118/-asya-pasifik%E2%80%99teki-guc-rekabeti-cercevesinde-avustralya-japonya-savunma-isbirligi/>, (Erişim Tarihi: 10.07.2017).
- Algan, Nesrin, (2005), “Kirlilikten Ulusal Güvenliğe”, <http://www.yesilufuklar.info/mercek/86->, (Erişim Tarihi: 02.10.2012).
- Alper, Ali Eren, (2009), Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Altay, Hüseyin, Ulaş NUGAY, (2013), “Orta Doğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 15, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/usaksosbil/article/view/5000035775>, (Erişim Tarihi: 09.04.2018).
- Altıntaş, Hakan, (2003), “Savaşların Çevresel Boyutu ve Ekosistem Üzerindeki Geri Dönüşü Olmayan Etkileri”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 8, s. 133,134.
- Andoura, Sami, Leigh Hancher, Marc Van Der Woude, (2010), “Towards a European Energy Community: A Policy Proposal”, *Notre Europe, Institut Jacques Delors*.
- Aras, Bülent ve Arzu Yorğan, (2007), “Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevre”, Stratejik Rapor, No. 3, TASAM (Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi) Yayınları, İstanbul.
- Aras, Bülent, Şule Toktaş, Ümit Kurt, (2010), “Güvenlik Çalışmalarında Güncel Yaklaşımlar: Ulusal Güvenliğin Tanımlanması ve Güvenlikleştirme Süreçleri, Araştırma Merkezlerinin Yükselişi: Türkiye’de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü”, SETA Yayınları XI, Baskı: I, Kasım, s.17-36.

- Arslan, Gülen Elmas, (2013), “Ekonomik Büyüme, Kalkınma ve Gelir Dağılımı”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl 6, S. 2, Aralık 2013 s.45-52
- Asif Muhammad, Tariq Muneer , (2007), Energy Supply, Its Demand and Security Issues for Developed and Emerging Economies, Renewable and Sustainable Energy Reviews, S.11, s.1388–1413.
- Aydın, Mustafa, Nihat Ali Özcan, Neslihan Kaptanoğlu, (2007), “Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye”, TEPAV Yayınları, Ankara.
- Aydın, Fatma Fehime, (2010), “Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 35, s. 317-340
- Aydın, Levent, (2011), “Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözüm Önerileri”, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE Analiz), <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/> , (Erişim Tarihi, 15.04.2015)
- Aydıntepe, Mustafa, İzzettin Artokça, (2013), “Yemen Raporu”, Stratejik Rapor, No: 55, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM).
- Ayhan, Veysel, (2009), Ortadoğu ve Petrol, İmpatorluk Yolu, Dora Basım Yayım Dağıtım, Bursa.
- Bakan, Selahaddin, (2004), “Teoriler Işığında Dış Politika”, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bal, Harun, Ali Eren Alper, (2010), “Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 19, S. 3, s. 345-360.
- Balamir Coşkun, Bezen, (2010), İran'ın Enerji Kaynakları ve Küresel Enerji Jeopolitiği, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (OSAM), Stratejik Analiz Serisi, Zirve Üniversitesi, Gaziantep.
- Balamir Coşkun, Bezen, (2015), “İşbirliği”, Uluslararası İlişkilere Giriş - Tarih, Teori, Kavram ve Konular, (editörler: Şaban Kardaş, Ali Balcı), Küre Yayınları, İstanbul.
- Baumann, Florian (2008), “Energy Security As Multidimensional Concept, C.A.P Policy Analysis”, Research Group on European Affairs (ErişimTarihi: 03.08.2014).
- Bayraç, H. Naci, (2009), Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, S. 1, Eskişehir.

- Baysoy, Emre, (2009), “Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt.5, S. 10, s. 59-82.
- Beşergil, Bilsen, “Doğal Gaz”, www.bayar.edu.tr/besergil/dogal_gaz.pdf, (Erişim Tarihi: 04.03.2015).
- Beyatlı, Aydın, (2008), “ABD’ nin Irak’ı İşgalinin Bölge Ülkelerine Etkisi”, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, Köksav E-Bülten*, Ankara, (Erişim Tarihi: 10.05.2015).
- Bilgin, Mert, (2015), “Enerji”, *Uluslararası İlişkilere Giriş - Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, (editörler: Şaban Kardaş, Ali Balcı), Küre Yayınları, İstanbul
- Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Bülteni, (2012), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <https://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/3245> (Erişim Tarihi: 01.03.2016).
- Binzat, Gökhan, (2014), Yükselen Süper Güç Çin’ nin Enerji İhtiyacı ve Çin’li Petrol Firmalarının Yurtdışı Yatırımları, www.21yyte.org/tr/arastirma/cin-halk-cumhuriyeti/2014/05/09/7582/yukselen-super-guc-cinin-enerji-ihtiyaci-ve-cinli-petrol-firmalarinin-yurtdisi-yatirimlari, (Erişim Tarihi: 10.05.2015).
- Bireselioğlu, Mehmet Efe, (Yaz 2012), “NATO’nun Değişen Enerji Güvenliği Algısı: Türkiye’nin Olası Konumu”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, S.34, s. 227-252.
- BP Statistical Review of World Energy June 2016, (2018) <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.03.2018).
- Brauch, Hans Günter, (2008), “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, S.18, s. 1- 47.
- Brzezinski, Zbigniew, (2015), (orjinal baskı 1997) *Büyük Satranç Tahtası, Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Buzan, Barry, (2008), “Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, S. 18, s. 107-123.
- Cherb, Aleh, Jessica Jewell, (2011), “The Three Perspectives On Energy Security: Intellectual History, Disciplinary Roots And The Potential For Integration”, in *opinion Environmental Sustainability*, 3:1, 11, 1877-3435/\$ – see front matter # 2011 Elsevier B.V. All rights reserved, (Erişim Tarihi: 08.03.2014).

- Cherb, Aleh, Jessica Jewell, (2014), “The concept of energy security: Beyond the four As”, Energy Policy 75 (2014)415–421, journal homepage: www.elsevier.com/locate/enpol, (Erişim Tarihi: 08.03.2014).
- Cleveland, Cutler J.,(2010), “Energy Oil and Society Geography”, <http://www.eoearth.org/view/article/152505/>, (Erişim Tarihi: 08.05.2015).
- Çaha, Havva, (2007), “AB Enerji Güvenliğinde Kuzey Afrika ve Asya Ülkelerinin Yeri ve Önemi”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) (International Congress of Asian and North African Studies) (Международный конгресс по изучению Азии и Северной Африки), BİLDİRİLER (PAPERS / СБОРНИК СТАТЕЙ), 10-15.09.2007 Ankara/Türkiye.
- Çalışkan, Koray, (2008), Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 39.
- Çalışkan, Şadan, (2009), “Türkiye’nin Enerjide Dışa Bağımlılık ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, S. 25, s. 297-310.
- Çelikpala, Mitat, (2013), Enerji Güvenliği NATO’nun Yeni Tehdit Algısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çetin, Hikmet, (2008), “Orta Doğu Kaynaklı Sorunların Uluslararası Güvenliğe Etkileri ve Çözüm Önerileri,; Orta Doğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları”, (İstanbul, 05 - 06 Haziran 2008), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara
- Çetin, Tamer, (2010), “Orta Asya ve Kafkaslar’ da Enerjinin Politik Ekonomisi”, Enerji, Piyasa ve Düzenleme, Cilt: 1, S.1, s. 76-100.
- Çetinsaya, Gökhan ve Taha ÖZHAN, (2009), İşgalin 6. Yılında Irak, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Yayınları IV, Ankara.
- Çevikalp, Mesut, (2013), “Ortadoğu Enerji Haritası”, http://www.aksiyon.com.tr/kara-kutu-dunya/ortadoğu-enerji-haritasi_536288. (Erişim Tarihi: 11.03.2014).
- Chester, Lynne, (2010), “Conceptualising Energy Security And Making Explicit Its Polysemic Nature”, Energy Policy 38 (2010) 887–895, journal homepage: www.elsevier.com/locate/enpol, (Erişim Tarihi: 22.09.2014).
- Çimen, Selahattin, (2010), “Dünya’da ve Türkiye’de Enerji Sektörü, “Enerji Güvenliği: Dünya ve Türkiye” Paneli, EKOMER (Ekonomi-Finans Uygulama ve Araştırma Merkezi), T.C İstanbul Kültür Üniversitesi, s. 21-37.
- Çukurçayır, M. Akif, Hayriye Sağır, (2008), “Enerji Sorunu, Çevre ve Alternatif Enerji Kaynakları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.20, Konya.

- Dağcı, Kenan, Efe Çaman (2013), Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği Perspektifinden Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası, Usak Yayınları, OAKA, Cilt:8, S.16, s. 21-48.
- Dalby, Simon, (2008), "Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, S.18, s. 179-195.
- Davutoğlu, Ahmet, (2010), Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu, Beril, (2008), Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul.
- Demir, Şerif, (2009), "Avrupa Güvenlik Mimarisinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'nin Bu Güvenlik Mimarisindeki Yeri", Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Haziran, Yıl: 5 S. 9, s. 9-51, İstanbul.
- Demir, Faruk, (2010), Enerji Oyunu, Ayrım Yayınları, İstanbul.
- Demir, Ali, (2014), İran'ın Basra Körfezi'ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı'ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi, *Savunma Bilimleri Dergisi The Journal of Defense Sciences* Mayıs/May 2014, Cilt/Volume 13, Sayı/Issue 1, 107-140. ISSN (Basılı) : 1303-6831 ISSN (Online): 2148-1776.
- Demiray, Muhittin, İsmail Hakkı İşcan, (2008), "Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 21, ss: 141-170.
- Demircan, Esra Tuğaç, (2012), "Akdeniz İçin Birlik Projesi ve Ortadoğu", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Demirtaş, Işıl, (2013), "Enerji Teknolojileri Ar-Ge Politikaları: OECD Ülke Deneyimleri ve Türkiye Karşılaştırması", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: 8, S.2, s.119-132.
- Demirtepe, M. Turgut, (2008), Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu, Birikim Matbaası, Ankara.
- Demiryol, Tolga, (2016), "Enerjide Karşılıklı Bağımlılık ve Uluslararası Çatışma", *Uluslararası Güvenlik "Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar"*, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
- Dikmen, Çağatay, (2004), "Enerji ve Çevre ekseninde Güvenlik", http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/43de7cf7ba769c7_ek.pdf, (Erişim Tarihi: 12. 12. 2011).

- Diriöz, Ali Oğuz, (2009), “Katar’ın Çok yönlü Dış Politikası”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt.1, S.3.
- Diriöz, Ali Oğuz, (2012), “Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:4, S.39
- Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu, (2013), T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Doğal Gaz Piyasası Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Doğan, Murat, (2012), “SSCB ve Rusya Federasyonu Dış Politikasında Enerji ve Güvenlik”, <http://akademikperspektif.com/2012/08/28/>, (Erişim Tarihi: 22.05.2015).
- Dursun, Davut, (2005), “Ortadoğu’nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler”, www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023000289/1023000273, (Erişim Tarihi: 15.04.2015).
- Dursun, Selim, Sefa M. Koca, (2012), “Umman-2012”, “Ortadoğu Yıllığı”, Sakarya Üniversitesi, <https://www.ciaonet.org/attachments/27183/uploads>, (Erişim Tarihi: 22.05.2015).
- Dündar, Merthan, (2011), “Japonya’nın Orta Asya Politikaları”, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi; Yayın No: 9, SFN Tasarım Yayıncılık, Ankara.
- Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, 01 Ocak 2017 İtibariyle, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Enerji Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları.
- Ediger, Volkan, (2007), “Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Enerji Arasındaki İlişki”, Enerji Arz Güvenliği Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) Yayınları, Genelkurmay Yayınevi, Ankara.
- Ediger, Volkan, (2010), “Dünya’da ve Türkiye’de Enerji Sektörü”, Enerji Güvenliği: Dünya ve Türkiye Paneli, EKOMER (Ekonomi-Finans Uygulama ve Araştırma Merkezi), İstanbul: T.C İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, s. 21-37.
- Erdem, Demirhan Fahri, Çiğdem Erdem, (2013), “Ortadoğu’da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumlarının Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt: 7, S.14, s.213-240.
- Erhan, Çağrı, (2002), “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, s.56-4.
- Erhan, Çağrı ve Özge Özkoç, (2015), *Yirminci Yüzyılda Uluslararası Siyaset (1914-1990 Arası dönem)*, Uluslararası İlişkilere Giriş-Tarih, Teori, Kavram ve Konular ed. Şaban Kardaş, Ali Balcı, Küre Yayınları, İstanbul.

- Ertaş, Uğur, (2010), “Japonya Enerji Politikası: Yaklaşımlar ve Hedefler”, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/amerika/147-japonya-enerji-politikasi-yaklasimlar-ve-hedefler>,
- Emrealp, Sadun, (2005), “Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler Elkitabı”, Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, İstanbul: Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı Yayını.
- Energy Policies of IEA Countries, Unated States, (2014), Executive summary, 2014 Review. Internatioanal energy Agency (IEA), https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/USA_2014.pdf, (Erişim Tarihi: 25.04.2015)
- Energy Supply Security, (2014), www.iea.org/media/freepublications/security/
- Erdal, Leman, Ethem Karakaya, (2012), “Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasî ve Coğrafi Faktörler”, Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Uludağ Journal of Economy and Society, Cilt/Vol. XXXI, Sayı/No. 1, pp. 107-136.
- Ersoy, Ahmet Y., (2010), “Ekonomik Büyüme Bağlamında Enerji Tüketimi”, Akademik Bakış Dergisi, (Sayı 20), ve Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN.
- Foster, John Bellamy, (2002), Savunmasız Gezegen, (çev. Hasan Ünder), Epos Yayınları, Ankara.
- Genç, Hamdi ve Hamdi, Sayım, (2011), “Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı (Middle East And North Africa Countries) Mena Ülkeleri Ekonomileri”, MKM Yayıncılık, Bursa.
- Goldberg, Mark Leon, (2011), “Iraq War Facts and Figures, United Nations” News&Commentary Global News, <http://www.undispatch.com/iraq-war-facts-and-figures>, <http://www.undispatch.com/iraq-war-facts-and-figures>, (Erişim Tarihi: 20.09.2013)
- Göknel, Mete, (2010), “Enerji Güvenliği ve Ortadoğu (2)”, Ortadoğu Analiz, ORSAM, Cilt.2, S.22.
- Göktepe, Gül, (2012), “Fukushima Sonrası Dünya Enerji Politikaları ve Nükleer Güç”, Türkiye 12. Enerji Kongresi ve Sergisi (14-16 Kasım 2012), Türkiye'nin Artan Enerji İhtiyacında Seçenekler ve Yatırımlar, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, Ankara.
- Gönel, Feride Doğan, “Globalleşen Dünyada (Nasıl Bir) Sürdürülebilir Kalkınma”, Birikim Dergisi, 2002, S.158, s.72-80

- Gürdeniz, Cem, (2009), “Deniz Güvenliğinin Enerji Arz Güvenliği Üzerindeki Rolü”, Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları, Uluslararası Sempozyum İstanbul/Türkiye, Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Güvenek, Burcu, Volkan Alptekin, (2010), “Enerji Tüketimi ve Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin Bir Panel Veri Analizi”, Enerji, Piyasa ve Düzenleme, Cilt:1, S.2, s.172-193.
- Haber7, (2017a), “Soykırım Arkasında Enerji Savaşı Çıktı”, 03.09.2017, <http://www.haber7.com/asya/haber/2415567-soykirim-arkasindan-enerji-savasi-cikti> (Erişim Tarihi: 03.09.2017).
- Haber7 (2017b), “Erdoğan’dan Kazakistan’da Önemli Açıklamalar”, 10.09.2017, <http://www.haber7.com/siyaset/haber/2420200-erdogandan-kazakistanda-onemli-aciklamalar...2017>, (Erişim Tarihi: 10.09.2017).
- Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, (2016), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Mayıs 2016.
- Hasanoğlu, İbrahim, (2014), “Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü” <http://akademikperspektif.com/2014/04/18/rusya-avrupa-birligi-iliskilerinde-enerji-faktoru/>.
- İpek, Pınar, (2012) “Enerji Güvenliğinin Ekonomi Politikası ve Türk Dış Politikası” Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi, Cilt: 1, Ertan Efegil ve Ridvan Kalaycı (der.),Ankara: Nobel Yayıncılık, s.225-249. (Erişim Tarihi: 12.03.2014).
- İpek, Pınar, (2013), “Enerji Güvenliğinde Ortadoğu’nun Jeopolitiği ve Enerji Piyasalarında “Muğlak” Bir Devrimin Yansımaları”, Ortadoğu Analiz, ORSAM, Şubat, Cilt. 5, S. 50., s. 10-24.
- İşcan, Erhan, (2010), “Petrol Fiyatının Hisse Senedi Üzerindeki Etkisi”, Maliye Dergisi, Sayı:158, Ocak-Haziran, s.607-617.
- İşcan, İsmail Hakkı, (2004), “Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 1, S.2, s. 47-79.
- Johansson, Bengt, (2013), “A broadened typology on energy and security”, Energy53 (2013) 199e205, journal homepage: www.elsevier.com/locate/energy. (Erişim Tarihi: 11.01.2015).
- Kalyon, Levent, (2010), “Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl. 6, S. 11, s. 7-26.
- Karabulut, Bilal, (2009), “ABD’nin Doğal Tehditlere Yaklaşımları”, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/58/abd-nin-dogal-tehditlere-aklasimlari.aspx>.

- Karabulut, Bilal, (2011), Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek, Barış Kitapevi, Ankara.
- Karacan, Ali Rıza, (2007), Çevre Ekonomisi ve Politikası, Ege Üniversitesi Yayınları, İ.İ.B.F. Yayın No: 6, İzmir.
- Kasım, Kamer, (2006), “11 Eylül sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Uygulamaları”, OAKA (Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Cilt:1, No: 1 s.19-35.
- Kavak, Kubilay, (2013), “Dünyadaki Enerji Oyununu Değiştiren Yeni Faktör: Konvansiyonel Olmayan Petrol ve Doğal Gaz”, Enerji Araştırmaları Merkezi, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV).
- Kaya Erdem Burcu, (2009), Orta Doğu’da “Küçük” Ama “Önemli” Olabilmek: “Katar” Örneği, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Akademik ORTA DOĞU, Cilt: 4, s.1.
- Kaya, İslam Safa, (2012), “Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği, (An Overlook At International Energy Policies: The Case Of Turkey)”, 11-12 Mayıs 2012 Çağ Üniversitesi’nce düzenlenen Uluslararası Enerji Hukuku Sempozyumu, Mersin.
- Kılavuz, Ali Kemal, (2009), “Enerji Şartı Anlaşması Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Çözümü”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: XIII, Yıl. 2009, s.1-2.
- Kıraç, Gürol, (2012), “Çin-Hindistan Enerji Yarışı”, <http://www.uiportal.net/cin-hindistan-enerji-yarisi.html>.
- Koç, Erdem, Mahmut C. Şenel, (2013), “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Durumu - Genel Değerlendirme”, Mühendis ve Makine Dergisi, Cilt: 54, sayı: 639, s. 32-44. http://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/a8c16d2696b35f9_ek.pdf
- Köse, Talha, (2007), “Ortadoğu’da Krizin Unsurları”, <http://setav.org.tr/ortadoguda-krizin-unsurlari/yorum/403>, (Erişilme Tarihi: 04.09.2015).
- Küçükşahin, Hüseyin, (2006), “Güvenlik Bağlamında Risk ve Tehdit Kavramları Arasındaki Farklar Nelerdir ve Nasıl Belirlenmelidir?”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl: 2, S. 4, s.7-10.
- Kuveyt Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <https://www.deik.org.tr/Contents/FileAction/5947>, Erişim Tarihi: 01.03.2016.
- Luft, Gal, (2013), “Dependence on Middle East Energy and Its Impact on Global Security”, Institute For The Analysis Of Global Security, P.O., Box 2837, Washington DC20013, USA. -http://www.iags.org/luft_dependence_on_middle_east_energy.pdf, (Erişim Tarihi: 20.01.2014).

- Mansson, A. Bengt Johansson, Lars J. Nilsson, (2014). Energy security: An overview of commonly used methodologies. Energy, 73, 1-14. journal homepage: www.elsevier.com/locate/energy. (Tarihi: 01.03.2015).
- Mesjasz, Czeslaw, (2004), “Security as an Analytical Concept”, Paper presented at the 5th Pan-European conference on International Relations, in The Hague, 9-11 September 2004, Cracow University of economics, Cracow, Poland.
- Musaoğlu, Neziha, Uğur Özgöker, (2008), “Rusya- AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona”, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl.4, S.8, s. 73-98.
- National Security Strategy of The United States (August 1991), <http://www.fas.org/man/docs/918015-nss.htm>.
- Olçar, Kemal, (2010), “Uluslararası Çatışmaların Enerji Politik Analizi (Energy-Political Analysis of International Conflicts)”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Akademileri Basımevi, Yıl.6, S.11.s. 93-127.
- Ortadoğu Durum Raporu, (2011), İpekyolu Kalkınma Ajansı, Gaziantep.
- Onur, Gülsevin, (2011). Birleşik Arap Emirlik Ülke Raporu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara.
- Ongur Övünç, Hakan, Başak Yavçan, (2015), Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar, Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim Yayınları, İstanbul
- Öçalan, Gökhan, (2014), “Soğuk Savaş Sonrası ABD Ulusal Güvenlik Stratejileri” By Akademik Perspektif, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, <http://akademikperspektif.com/2014/02/20/soguk-savas-sonrasi-abd-ulusal-guvenlik-stratejileri/>, (Erişim Tarihi: 01.06.2014).
- Öğütçü, Mehmet, (2014), Dünya Enerjisinde Oyun-Değiştirici Gelişmeler, “Küresel Enerji Ekonomisinde Yeni Dinamikler: Türkiye Nasıl Konumlanmalı?” ESİAD, İzmir. <http://esiad.org.tr/wp-content/uploads/2014/02/Mehmet>, (Erişim Tarihi: 20.01.2015).
- Önder, Tuncay, (2003), “Ekoloji, Toplum ve Siyaset”, Odak Yayın Evi, Ankara.
- Örmeci, Ozan, (2015), “Ukrayna Krizi ve Rusya'nın Batı ile Satrancı”, [http://politikaakademisi.org/ukrayna-krizi-ve-rusyanin-bati-ile-satrancı/](http://politikaakademisi.org/ukrayna-krizi-ve-rusyanin-bati-ile-satranc/). (Erişim Tarihi: 11.10.2015).
- Özcan, Arif Behiç, (2011), “Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri”, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, S.22, s.445-466, Konya.

- Özcan, Mesut, (2013), “Birey, Devlet ve Sistem Açısından Uluslararası Güvenlik”, TUIÇ Akademi, www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/diger/4334, (Erişim Tarihi: 22.02.2014).
- Özertem, Hasan Selim, (2011), “Riskler ve Tehditler Işığında Türkiye’de Enerji Güvenliği”, [http://www.usakanalist.com//images_upload/files/sayi5/files /Analist %205_%20say%C4%B1_001\(14\).pdf](http://www.usakanalist.com//images_upload/files/sayi5/files /Analist %205_%20say%C4%B1_001(14).pdf), (Erişim Tarihi: 22.03.2014).
- Özmen, Uğur, (2010), “Irak’ın Kuzeyinde Kurulması Muhtemel Kürt Devletinin Türkiye’ye Etkileri”, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özey, Ramazan, “Türk Dünyası’nın Jeopolitik Önemi ve Başlıca Problemleri”, <http://www.ktuvakfi.org.tr/turk-dunyasinin-jeopolitik-onemi/>, (08.03.2015), (Yayınlandığı Dergi: Ramazan Özey, 2001, “Türk Dünyası’nın Jeopolitik Önemi ve Başlıca Sorunları.” T.C. Başbakanlık TİKA, Avrasya Etüdüleri, Türk Dünyası Özel Sayısı, S.20, Ankara).
- Öztürk, Hasan, (2012), “Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Alternatif Olarak Afrika Açılımı”, <http://www.bilgesam.org/incele/55/-turkiye-nin-enerji-guvenligi-ve-alternatif-olarak-afrika-acilimi/#.VdC8Uvntmko>.
- Öztürkler, Harun, (2009), Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Yapılarının Temel Özellikleri Ortadoğu Analiz Haziran’09, Cilt:1, S.6, s.65-71.
- Öztürkler, Harun, (2009a), “Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomi-Politik Bir Değerlendirmesi”, Ortadoğu Analiz Temmuz-Ağustos’09, Cilt:1, S.7-8, s.75-79.
- Öztürkler, Harun, (2012), “Katar Ekonomisinin Genel Özellikleri”, Ortadoğu Analiz Eylül, Cilt:4, S. 45, s.77-83.
- Öztürkler, Harun, (2012a), “Kuveyt Ekonomisinin Genel Özellikleri”, Ortadoğu Analiz Aralık, Cilt:4, S. 48, s. 93-99.
- Paris Şartı, www.tbmm.gov.tr/ul_kom/agit/paris_sarti.htm, (Erişim Tarihi: 29.05.2014).
- Peköz, Mustafa, (2007), “Küresel güçlerin Ortadoğu stratejisi, Kalkedon yayınları, İstanbul.
- Perçin, Melih, (1999), “Ortadoğu’da Savunma Harcamaları ve Askeri Güç Değişimi”, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Primary Energy, (2016), BP Statistical Review of World Energy June 2016, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>.
- Rose, Gideon, (1999), “Energy Security and The Midle East, Studies Contemporary History and Security Policy”, Volume 3, International Security Challenges in a Changing World, Bern.
- Renner, Michael, (2006), “I-C. Introduction to the Concepts of Environmental Security and Environmental Conflict”, Institute for Environmental Security, The Netherlands, s.11-25.
- Renewable Energy Outlook 2013), International Energy Agency, World energy Outlook, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WEO2013.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.04.2015).
- Sağlam, Mühdam, (2017), “Küresel güç mücadelesinin yeni adresi: Asya-Pasifik-II”, <http://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/04/26/kuresel-guc-mucadelesinin-yeni-adresi-asya-pasifik-ii/>, (Erişim Tarihi: 30.09.2017).
- Sağsen, İlhan, (2011), “İklim Değişiminin Güvenlik Boyutu ve Ortadoğu’ya Etkileri”, Ortadoğu Analiz, Cilt: 3, S.26.
- Sakin, Serkan, Can Deveci, (2011), “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme”, http://www.historystudies.net/Makaleler/180246529_16-Serdar%20Sakin.pdf, (Erişim Tarihi: 29.03.2015).
- Sander, Oral, (1989), Siyasi Tarih, İmge Kitabevi, Ankara.
- Sandıklı, Atilla, Bilgehan Emekler, (2012), “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi Yayınları, s.3-71, İstanbul.
- Scott, Richard, (1994), “Orijin and Structure”, (Volume One) The History of The Energy International Agency, The First 20 Years, © OECD/IEA, 1994.
- Scott, Margaret, Alcenat Westenley (2008), “Revisiting the Pivot: The Influence of Heartland Theory in Great Power Politics”, Macalester College May 9th, http://www.creighton.edu/fileadmin/user/CCAS/departments/PoliticalScience/MVJ/docs/The_Pivot_-_Alcenat_and_Scott.pdf,(Erişim Tarihi:2.03.2015).
- Semin, Ali, (2010), “ABD’nin Irak’tan Çekilmesinin Irak ve Ortadoğu’ya Olası Etkileri”, <http://www.bilgesam.org/incele/1132/-abd>, (Erişim Tarihi: 10.09.2015).
- Sevim, Cenk, (2009), “Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, S.13.

- Sevim, Cenk, (2010), Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri, TÜBİTAK ULAKBİM, Dergipark Akademik Dergi, Tübitak Ulakbim, Cilt. 6, S.11,
- Sevim, Cenk, (2012), “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği-Global Energy Jeopolitics And Energy Security”, *Journal of Yasar University*, S. 26 (7), s.4378-4391, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/jyasar/article/viewFile/5000066_183/5000061689.
- Sevim, Cenk, “Çin'in Enerji Politikaları Üzerine Bir Analiz”, <http://www.diplomatikgozlem.com/TR,5085/cinin-enerji-politikalari-uzerine-bir-analiz.html>, (Erişim Tarihi: 13.03.2015).
- Sohtaoğlu, Nazif Hülügü, İsmail DİZ, Mehmet Fatih ERBAŞ, (2006), “Enerji Kaynaklarının Arz ve Talebine Yönelik Küresel Eğilimlerin Tarihsel Süreçte Karşılaştırmalı Analizi”, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Türkiye 10. Enerji Kongresi, İTÜ Elektrik - Elektronik Fakültesi, Elektrik Mühendisliği Bölümü, İstanbul.
- Silindir, Murat, Gökhan Karhan, Mücahit Çayın, Nihat Aydeniz, (2012), “Enerji Güvenliği: NATO'nun Küresel Enerji Güvenliğindeki Rolü”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt: 2, S.1, s.132-147.
- Sönmez, Ayper, (2011), “Katar Ülke Raporu”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Ankara.
- Suudi Arabistan Ülke Raporu, (2008), Konya Ticaret Odası, Etüd-Araştırma Servisi.
- Shaw, Brian R, (1996), “When are Environmental Issues Security Issues?”, Report of the Environmental Change and Security Project of the Woodrow Wilson Center, Issue 2, s. 39-44.
- Taner, Ahmet Cangüzel, ”Gelecekteki Enerji Kaynak Çeşitliliği”, <http://www.nukte.org/node/178> , (Erişim Tarihi: 11.04.2015).
- Türkyılmaz, Oğuz, (2015), “Enerji Politikaları Artan Bağımlılık Çıkmazında, Türkiye'nin Enerji Görünümü Raporu”, TMMOB Makina Mühendisleri Odası Bülteni, Sayı: 200.
- Tüysüzoğlu, Göktürk, (2011), “Arap Baharı ve Suriye, Uluslararası Orta Doğu” Kongresi (1-2 Kasım 2011) Bildiri Kitabı, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Uğurlu, Örgen, (2009), “Türkiye’de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları”, Örgün Yayınevi, Bilim Dizisi, İstanbul.

- Ullman H. Richard, (1983), “*Redefining security*”, International Security, Vol.8, No.1 (Summer,1983), pp. 129-153, Published by, MIT Pres, <http://www.jstor.org/stable/2538489>
- Uluatam, Ela, (2010), Avrupa Doğal Gaz Piyasasında Yeni Dengeler, Ekonomik Forum, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Raporlar/Avrupa%...,(Erişim Tarihi:18.02.2015).
- Ülger, İrfan Kaya, (2002), “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Arka Planı, Oluşumu ve Temel Anlaşmazlık Konuları”, Editörler: Rafet yınanç, Hakan Taşdemir (der.), Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, Seçkin Yayıncılık, Ankara, ss: 83-112.
- Ural, Abdullah, (2009), “ABD’nin Enerji Hakimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi”, Akademik Orta Doğu, Cilt: 3, Sayı: 2.
- Uslu, Kamil, Füsun Çelebi, Kezban Talak Eyyüboğlu, (2007), “Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynakları ve Bu Kaynaklardan Elde Edilen Gelirin Kamu Harcamaları İçindeki Yapısı”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt. XXII, Sayı:1, ss:105-122.
- Wicks, Malcolm, (2009), “Energy Security: A National Challenge in a Changing World”, BIS Publications Orderline, www.decc.gov.uk,Published by the Department of Energy & Climate Change, (Erişim Tarihi: 04.03.2015).
- World Energy Outlook 2015”, OECD Organisation For Economic Co-Operation and Development) , 9, rue de la Fédération, International Energy Agency, 75739 Paris Cedex 15, France,
- World Energy Outlook 2002, OECD Organisation For Economic Co-Operation and Development) 9, rue de la Fédération, International Energy Agency 75739 Paris Cedex 15, France.
- World Energy Resources, (2013), World Energy Council, Registered in England and Wales, London.
- World Oil Outlook 2013, Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC), OPEC Secretariat, 2013 Helferstorferstrasse 17 A-1010 Vienna, Austria www.opec.org ISBN 978-3-9502722-6-0.
- Wolfers, Arnold, (1952), "National Security" as an Ambiguous Symbol *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4., pp. 481-502.
- Yanar, Rüstem, (2014), Petrol Fiyatlarındaki Düşüş ve Ortadoğu Ekonomilerine Etkileri”, ORSAM Rapor, No:194, Aralık, Ankara.
- Yergin, Daniel, (1991), Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Yergin, Daniel, (2006), Ensuring Energy Security, Foreign Affairs, Vol. 85, No. 2, Mar.-Apr.,pp. 69-82., (Erişim Tarihi: 25.03.2015).

Yesevi, Çağla Gül, (2015), “Avrupa Birliği: Ortak Enerji Politikası Mümkmn Mü? ,Avrupa Birliği Araştırma Merkezi”, [www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2015/02/26/8087/avrupa-enerji-birligi-ortak-enerji-politikasi -mumkun-mu](http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2015/02/26/8087/avrupa-enerji-birligi-ortak-enerji-politikasi-mumkun-mu) (Erişim Tarihi: 11.04.2015).

Yılmaz Şahin, Türel (2011), “Uluslararası Politikada Orta Doğu”, Barış Kitap, Ankara.

Yılmaz, Sait, [...], Asya - Pasifik Güvenliği, http://usam.aydin.edu.tr/analiz/asya_pasifik_guvenligi.pdf.

Yorkan, Arzu, (2014), Rusya-Ukrayna Çıkmaızı ve Enerji Güvenliği: AB ve Türkiye Olası Bir Gaz Krizine Karşı Ne Kadar Hazır?, <http://www.bilgesam.org/incele/1771/-rusya-ukrayna-cikmazi-ve-enerji-guvenligi--ab-ve-turkiye-olasi-bir-gaz-krizine-karsi-ne-kadar-hazir/>

Zeynalov, Mahir, (2013), “Suriye Krizi ve İran’ın Enerji Akışı Üzerinde Hâkimiyet Kurma İsteği”, Hazar Raporu, www.academia.edu/4871881/, (Erişim Tarihi: 20.09.2015).

Zippel, Wulfdiether, “Enerji Kaynaklarını Çeşitlendirme Yaklaşımları Altında AB’nin Enerji Politikası,” <http://www.konrad.org.tr/Enerji/06ZIPPEL.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.04.2014).

<http://www.iea.org/topics/energysecurity/> (Erişim Tarihi: 03.08.2014).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_yanlis&view=yanlis&kelimez=381, (Erişim Tarihi: 21.08.2014).

<http://www.iea.org/aboutus/history/>, (Erişim Tarihi: 03.08.2014).

http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm , (Erişim Tarihi:02.02.2015).

<http://www.oapecorg.org/Home/About-Us/History>, (Erişim Tarihi:02.02.2015).

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/petrol-fiyatlari-rusyayi-vurdu>, (Erişim Tarihi: 22.03.2015).

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-kuveyt>,(Erişim Tarihi: 28.04.2015).

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-umman>), (Erişim Tarihi: 29.04.2015).

http://www.eia.gov/energyexplained/index.cfm?page=oil_use, (Erişim Tarihi: 28.03.2015).

http://www.tariharastirmalari.com/abdulhamit_han_petrol.html (Erişim Tarihi: 08.09.2015).

http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 28.03.2015).

<http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=10611>, (Erişim Tarihi: 25.05.2015).

<http://www.ab.gov.tr/index.php?l=1&p=80>, (Erişim Tarihi: 21.04.2014).

<http://www.iea.org/aboutus/history/>, “İnternational Energy Agency”, (Erişim Tarihi: 21.01.2014).

<http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/Kyoto.aspx?sflang=tr>, (Erişim Tarihi: 02.04.2015).

<http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=15411>, (Erişim Tarihi: 11.04.2015).

<http://www.iea.org/countries/non-membercountries/russianfederation/>, (Erişim Tarihi: 19.04.2015).

<http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>, “Tanap Nedir?”, (Erişim Tarihi: 29.03.2015).

www.enerjihub.com/newsdetail/turkmenistan/, “AB'nin Gözü Trans Hazar Boru Hattında”, (2015), (Erişim Tarihi: 29.03.2015).

<http://www.census.gov/search-results.html?q=usa+populat%26%23305%3Bon&search.x=0&search.y=0&search=submit&page=1&stateGeo=none&utf8=%26%2310003%3B&affiliate=census> (Erişim Tarihi: 19.04.2015).

<http://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.PCAP.KG.OE>, (Erişim Tarihi: 22.04.2015).

www.uluslararasıgundem.com/trans-hazar-dogalgaz-boru-hatti...(Erişim Tarihi: 10.03.2015).

<http://www.mofa.go.jp/policy/energy/diplomacy.html>, (Erişim Tarihi: 08.05.2015).

https://www.iea.org/media/freepublications/security/EnergySupplySecurity2014_China.pdf, (Erişim Tarihi: 10.05.2015).

<http://www.idemahaber.com/sifir-karbon-sifir-atik-sehir-masdar/>, “Karbonsuz ve Atık Şehir: Masdar”, (Erişim Tarihi: 01.03.2016).

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Suudi%20Arabistan/html-viewer->. (Erişim Tarihi: 22.02.2016).

<http://www.mfa.gov.tr/oman-kunyesi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 27.03.2016).

<http://wdi.worldbank.org/table/WV.1>, “World Development Indicators: Size of the Economy, (2017a),” (Erişim Tarihi, 18.04.2018).

<http://wdi.worldbank.org/table/4.2>, “World Development Indicators: Structure of output, (2017b),” (Erişim Tarihi, 18.04.2018).

<http://wdi.worldbank.org/table/4.8#>, “World Development Indicators: Structure of output, (2017c),” (Erişim Tarihi, 18.04.2018).

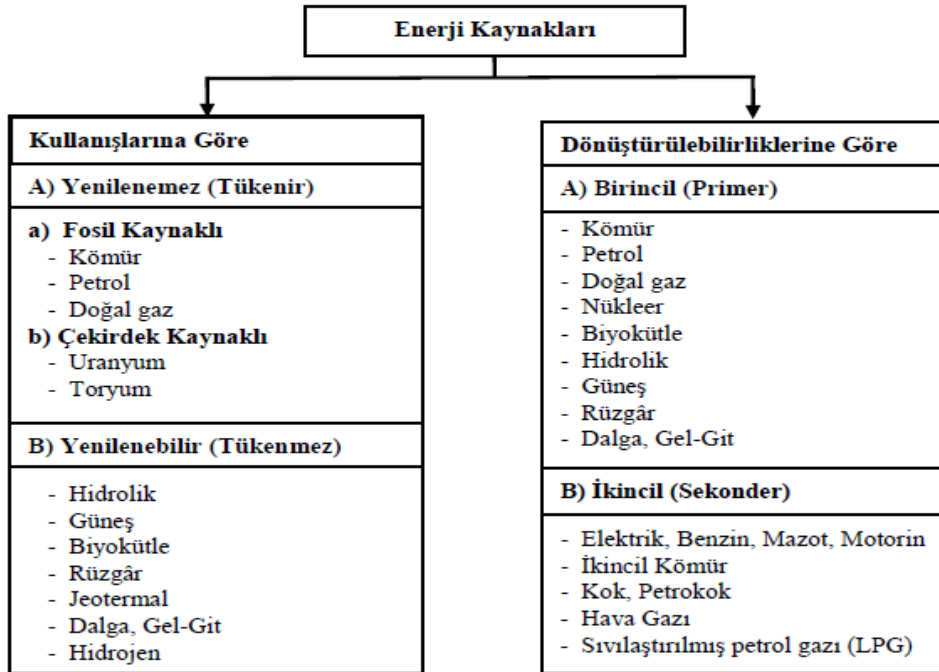
<https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-transfers-and-military-spending/military-expenditure>, (Erişim Tarihi: 05.04.2018).

EKLER

Ek 1. Enerji Kaynakları Dağılımı ve Gelecek Projeksiyonları

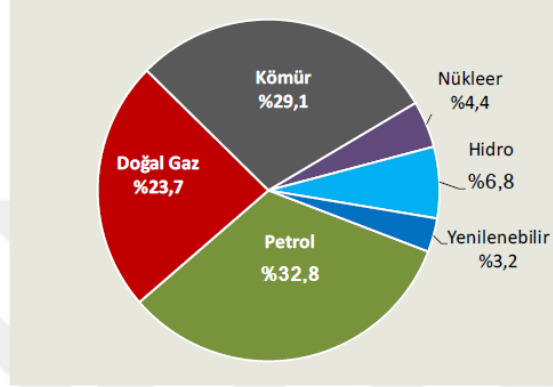
Dünyada yenilenemeyen ve yenilenebilen iki tür enerji kaynağı mevcuttur. Bazı uygun yöntemlerle birbirilerine dönüştürülebilir enerji kaynakları enerjinin bir dönüşüm ve değişime uğramamış hali olan birincil ve enerjinin dönüştürülmüş hali olan ikincil kaynaklar olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadırlar. Yenilenemez kaynaklar fosil ve çekirdek kaynaklılar olarak sınıflandırılan tükenbilir kaynaklardır. Yenilenebilir kaynaklar ise, kendisini yenileyebilen ve uzun süre tükenmeden varlığını sürdüren kaynaklardır. Birincil enerji kaynakları olan, petrol, kömür, nükleer, doğal gaz, hidrolik, biyo-kütle, dalga-gelgit, güneş ve rüzgârdır. Bu enerji kaynaklarının dönüştürülmesi ile elde edilen elektrik, kömür (kok, ikincil), havagazı, sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) ikincil enerji kaynaklarını oluşturmaktadır (Koç ve Şenel, 2013: 32).

Tablo (EK 1).1. Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması

Kaynak: Koç, Erdem, Mahmut C. Şenel, (2013), “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Durumu Genel Değerlendirme,” Mühendis ve Makine Dergisi, Cilt: 54, S. 639, s. 32-44.

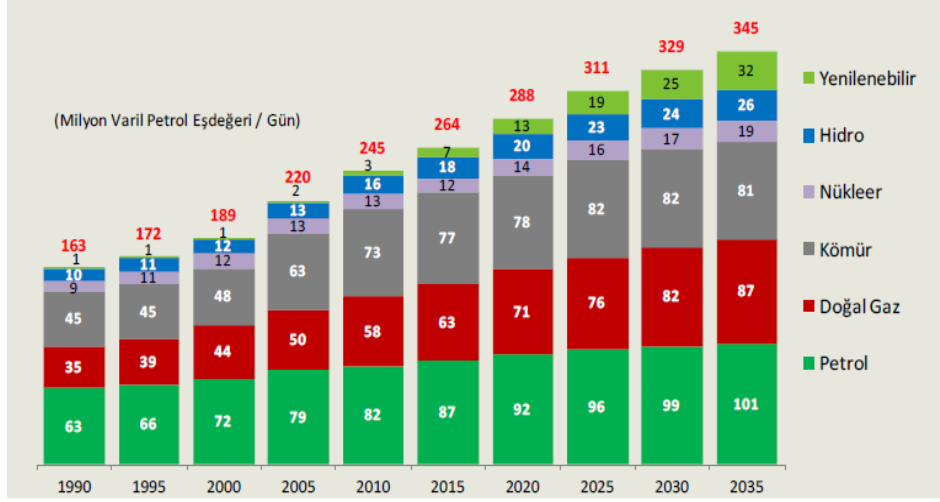
Dünyada kullanılan enerjinin çoğu birincil enerji kaynaklarından elde edilmektedir. Dünyada birincil enerji kullanım miktarı 2015 yılında birincil enerji kullanımında dünya genelinde % 32.8 kullanım oranı ile petrol en büyük orana sahip iken, kömür %29,1 ve doğal gaz % 23.7'dir (Şekil 1). Ayrıca % 6.8 ile hidrolik % 4.4 ile nükleer enerji kaynaklarından birincil enerji tüketimi gerçekleşirken yenilenebilir enerji tüketimi oranı ise %3.2 dir.

Kaynak: Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, (2016), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Mayıs 2016.

Şekil (EK 1). 1. 2015 Yılı Küresel Birincil Enerji Tüketim Oranları

Şekil (EK 1). 1. de görüldüğü üzere 2015 yılı itibariyle dünya birincil enerji kaynaklarının önemli bir oranını petrol, doğal gaz ve kömür yakıtları oluştururken, Gelecek projeksiyonlarda hemen hemen aynı oranlarda devam edeceği tahmin edilmektedir.

Kaynak: Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, (2016), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Mayıs 2016.

Şekil (EK 1). 2. 1990 - 2035 Kaynak Bazında Dünya Enerji Talebi

Yenilenemeyen Enerji Kaynakları

Yeryüzünde bu zamana kadar keşfedilen yenilenemeyen en önemli potansiyel enerji kaynakları Kuzey Afrika, Avrasya, Güney Asya, Kuzey Amerika kıtalarında bulunmaktadır. Ortadoğu ülkeleri olan Kuveyt, Katar, İran, Irak, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri hali hazırda dünya petrol rezervlerinin % 65' ini ve dünya doğal gaz rezervlerinin de % 30' unu oluşturmaktadır (Rose, 1999: 236). Dünya enerji üretiminin büyük bir kısmını oluşturan yenilenemeyen enerji kaynaklarının en önemlileri sırasıyla petrol, kömür, doğal gaz ve nükleer enerji kaynaklarıdır.

Kömür

Petrolün keşfine kadar temel enerji kaynağı olarak yer alan ve hala günümüzde de önemli oranda kullanılan kömür rezervleri dünyanın 5 kıtasında bulunur. Ancak, en büyük pay Asya ülkelerine aittir. 2015 yılı verilerine göre ülke bazında en büyük rezerv ile 237 milyon ton ile ABD ilk sırada yer almaktadır. ABD'yi sırasıyla, yaklaşık 157 milyon ton ile Rusya, 114.500 milyon ton (Çin), Avustralya (76,400 milyon ton), 60,600 milyon ton (Hindistan) izlemektedir.

Tablo (EK 1). 2. 2015 Yılı Dünya Kömür Rezervleri

Ülke isimleri	Rezerv (Mt)	Toplam İçindeki Pay (%)	Üretim (Mt)	Toplam İçindeki Pay (%)
ABD	237 295	26.6	455.2	11.9
Rusya Fedarasyonu	157 010	17.6	1845	4.8
Çin	114 500	12.8	1827	47.7
Avusturalya	76 400	8.6	275	7.2
Hindistan	60 600	6.8	283.9	7.4
Diğer ülkeler	245 725	501 748	1 805	1 805
Dünya Total	891 531	100	3830.1	100

Kaynak: “BP Statistical Review of World Energy June 2016”, (2018), <<https://www.bp.com/>> (18.03.2018).

Yenilemeyen enerji kaynakları arasında Enerji üretiminde kömür üretimi, tüketim kolaylığı dünyada en yaygın kullanılan bir kaynaktır. Küresel enerji talebinin yaklaşık % 25’ i kömür kaynaklarından karşılanmaktadır. Ancak küresel piyasalar açısından, kömür genellikle yerel-bölgesel açıdan tercih edilen bir yakıt olması münasebetiyle genel olarak yerel düzeyde tüketilmektedir (Bayraç, 2009: 117).

Santrallerde kömürün üretilmesiyle ortaya çıkan civa, üretim bölgesindeki su kaynaklarının ve toprağın kalitesinin düşmesine ve besin zincirine karışarak sayısız ölümcül hastalıklara neden olabilmektedir. Ayrıca, küresel asit yağmurlarının oluşmasında etkin rol oynamaktadır. Örneğin, birçok kömür santrali bulunan Çin’ de 487 şehrin %54,5’ ünde asit yağmuru gözlenmiştir (World Energy Resources, 2013: 11).

Petrol

Petrol, 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında dünyanın enerji kaynağı olarak kömürden sonra keşfedilen önemli bir enerji kaynağıdır.

Petrol, yeryüzünde kimyasal kompozisyonu ve içinde bulunduğu farklı basınç ve sıcaklık koşullarına bağlı olarak sıvı, katı ve gaz halinde bulunur. Yeraltındaki kayaların gözeneklerinde oluşan doğal bir hidrokarbon karışımından oluşmaktadır. Yeryüzüne çıkarıldıktan sonra, atmosferik basınç ve sıcaklık koşullarında sıvı halde bulunan hidrokarbonlar, ham petrol olarak adlandırılır. Katı halde bulunan

hidrokarbonlar ise, doğal gaz olarak bileşimlerine göre asfalt, parafin veya bitüm, gaz halinde bulunan hidrokarbonlardır (Bal ve Alper, 2010: 346).

Petrol 1970'lerde yaşanan şoklar ve sonrasında artan taleple birlikte günümüzün önemli gündem konusunu oluştururken, yenilenemeyen kaynak olması ve dünya petrol rezervlerinin tükenmesi olasılığının yüksek olması nedeniyle, geleceğin önemli konularından biri olarak sürekli gündem konusudur. Bugün dünya petrol rezervleri yaklaşık %60 iken, 20 yıl sonra bu rakam %25 olması beklenmektedir. Petrol taşıma başta olmak üzere, ısınmada tarım sektöründen kimya sektörüne kadar her alanda kullanılan ve talep edilen bir enerji kaynağıdır. Gelecek yıllar için de bu talep hayatın her alanında giderek artacaktır. Petrol ayrıca küresel bir endüstridir. Küresel ekonominin dönmesinde piyasalarda önemli rol oynamaktadır. Bu yüzden birçok ülkenin siyasi politikalarında öncelikli konu olarak kendini göstermektedir (World Energy Resource, 2013: 13).

Petrolün kullanım alanları arasında ulaşım sektörü birinci olmakla birlikte, giderek bu sektörde daha çok önemi artmaktadır. Özellikle OECD ülkelerinde ulaşım sektöründe petrolün ortalama kullanım oranı düşerken, bu oran Çin, Hindistan, Latin Amerika gibi ülkelerde özellikle deniz ve hava ulaşımında bu oran artmaktadır. 2010 yılında havacılık, yurtiçi deniz taşımacılığı ve demir yolunu içeren ulaşım sektörü küresel petrol tüketimi %57 iken, bu oranın 2035'te %60, Sanayi Sektöründe 2010 yılında petrol tüketimi %26 iken 2035 de %25, elektrik üretiminde %6 (2010) iken 2035 yılında % 5 ve diğer ticari, tarım, ısınma gibi sektörlerde bu oranlar 2010 yılı için %11 iken 2035 yılında %10 olması beklenmektedir (World Oil Outlook 2013: 72).

Doğal Gaz

Konvansiyonel (geleneksel) ve konvansiyonel olmayan (geleneksel olmayan) olarak iki tür doğal gaz kaynağı mevcuttur. Petrol ve doğal gazı, “yerin belli bir derinliğinde oluşan bu kaynaklar, yeterli geçirgenliğe sahip uygun kaya formasyonları bulduklarında, yukarı yönlü bir hareket gerçekleştirirler. Bu hareketin sonunda -söz konusu kaynakların birikip toplanabilecekleri yeraltı geometrisi de oluşmuşsa- bir havzada toplanan petrol veya doğal gazın oluşturduğu alana “yatak” adı verilir. Bu kaynaklara da konvansiyonel (geleneksel) petrol-doğal gaz yatakları denilir” (Kavak, 2013: 2). “Konvansiyonel olmayan (unconventional) “hidrokarbon kaynağı olmakla

birlikte oluşum, bulunuş ve üretimlerindeki farklılıklar nedeniyle konvansiyonel yataklardan ayrılan kaynaklar”dır. “Bu kaynakların konvansiyonel yöntemlerle üretilmesi, taşınması ve işlenmesi mümkün değildir”. Konvansiyonel doğal gaz, kireçtaşı veya kumtaşı gibi içinden ve sondaj kuyularından rahatça elde edilebilirken, konvansiyonel olmayan enerji kaynakları örneğin kaya gazı, geçirgenliğin az ve gaza erişimin güç olduğu ana kaya yapılarında yer aldığından dolayı çıkartılması maliyet ve ileri teknoloji gerektiren bir enerji kaynağıdır. Son 5-6 yıldır petrol ve doğal gaza alternatif olarak zikredilmiş ve özellikle dünya çapında büyük oranlarda ABD, Kanada’da bulunması, ABD’nin Ortadoğu stratejilerini etkileyebileceği senaryoları içerisinde yer almaktadır (Kavak, 2013: 2-3).

İlk olarak Britanya’da (1785) daha sonra Amerika’da (1816) kullanılan doğal gaz ilk zamanlar kömür yataklarından üretilmiştir. Fakat yeraltında doğal olarak “oluşan” doğal gaz kadar verimli olmadığı gibi çevre kirliliği açısından zararlıdır. İlk yer altı doğal gaz kuyusu Amerika’da 1859 yılında açılmıştır. Daha çok ısınma gibi ev yakıtı olarak kullanılan doğal gaz, daha sonraki yıllarda (1891) iş yerleri, sanayi, elektrik üretimi gibi diğer alanlarda da kullanımı yayılmıştır. Doğal gaz taşımacılığı ile boru hatları gibi taşıma ve depolama yöntemleri günümüz teknolojileri ile de geliştirilerek vazgeçilmez fosil enerji kaynağı olarak yerini almıştır (Beşergil, 04.03.2015).

Konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan doğal gaz rezervleri bölgesel olarak bakıldığında, en büyük bölümü Doğu Avrupa, Avrasya ve Ortadoğu’dadır. Son yıllarda keşfedilen yeni doğal gaz kaynakları rezervleri ve petrole alternatif olarak temiz enerji olarak görülen doğal gaza olan talebin artması ile dünya üretim miktarı da aynı orantıda artmaktadır. Dünya ispatlanmış doğal gaz rezervi toplamı 187,1 trilyon metre³ tür. Toplam içindeki en büyük rezerve 32,6 trilyon metre³ ile Rusya Federasyonu sahiptir. Onu 34 trilyon metre³ lük rezervi ile İran, 24,5 trilyon metre³ Katar, 17,5 trilyon metre³ rezervi ile Türkmenistan izlemektedir.

Doğal gaz temiz enerji fosil kaynaklarından olma özelliği ile son yıllarda iklim değişikliği ve kirlenme nedeniyle günümüz dünyasında çoğunlukla çok tercih edilmektedir. Doğal gaz aynı zamanda güç üretimi için verimli ve esnektir, dünya genelinde mevcut olup kaya gazının bulunması ile de gelecek yıllarda üretim rezerv potansiyeli artması bekleniyor (World Energy Resources, 2013: 13).

Uluslararası Enerji Ajansı belirlemelerine göre, iklim değişikliği hedefleri de göz önünde bulundurularak elektriğin doğal gaz tüketimindeki payının tüm politika senaryolarında artacağı öngörülmekle birlikte yeni politika senaryosu uyarınca 2010-2035 arası dönemde elektrik üretimi için doğal gaz talebinin yılda %1.6 (toplam talep artışının%40'ı), sanayi talebinin yılda %1.9, ısınma amaçlı doğal gazın yılda %1.3 oranında artması tahmin edilmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı sanayi talebindeki arışı OECD üyesi olmayan ülkelerin sanayi üretimlerinde beklenen artışa dayandırmakla birlikte yüksek petrol fiyatlarının etkisi ile 2011 yılında dünyada 15 milyon olan doğal gaz kullanan araç sayısının yılda % 4,7 oranında artması tahmin edilmektedir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere 2010-2035 dönemi içerisinde Türkiye'nin de içinde olduğu ABD, Japonya gibi ülkelerin oluşturduğu OECD ülkelerinin toplam doğal gaz talebi yılda %0,8 oranla artması tahmin edilmektedir. Özellikle AB ülkelerinin doğal gaz talebinin ise bu ortalamanın altında yıllık %0,6 oranında artması beklenirken, Hindistan, Brezilya ve Çin gibi OECD üyesi olmayan ülkelerin yıllık doğal gaz talebi ortalamasının dünya ortalama talebinin üzerinde %2,3 oranla seyretmesi tahmin edilmektedir (Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu, 2013): 14).

Nükleer Enerji

Nükleer enerji çok kısa bir geçmişe sahiptir. Nükleer enerji, çekirdek kaynakları olan uranyum ve toryumdan elde edilir. Uranyum nükleer reaktörlerinin ana yakıt kaynağıdır. Uzun süren silahsızlanma politikaları nedeniyle uranyum üretimi azalsa da son yıllarda artmaya başlamıştır. Son yapılan araştırmalara göre uranyum kaynakları 2008'den bu yana %12'5 oranında artış göstermiştir. Mevcut rezervlerin gelecek 100 yılı aşkın talebi karşılamaya yeterli olacağı tahmin edilmektedir. Nükleer elektrik üretimi, Çernobil, Japonya Tsunami felaketinde yaşanan büyük kazalardan sonra bazı ülkelerde yavaşladı ise de bazı ülkelerde artarak devam etmektedir (World Energy Resources, 2013: 16).

2011 yılında 5.327,2 bin ton Dünya genelinde çıkartılabilir uranyum rezervi bulunmaktadır. Uranyum rezervi olarak Avustralya 1661 bin tonla ön sırada yer alırken, Kazakistan 629 bin ton ile ikinci sırada yer almaktadır. Onları, Rusya 487,2 bin ton ve Kanada 468,7 bin ton ile izlemektedir. Dünyada 2011 yılında çıkartılabilir toryum rezervi ise 5385 bin tondur. Önde gelen toryum rezervi bulunan ülkeler sırasıyla,

Hindistan 846 bin ton, Türkiye 744 bin ton, Brezilya 606 bin ton, Avustralya 521 bin ton ve ABD 434 bin ton toryum rezervine sahiptir (Koç ve Şenel, 2013: 36).

Tablo 3.'te verildiği üzere Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) 2017 verilerine göre dünyada 31 ülkede toplam 449 nükleer reaktör faaliyette olup, Körfez ülkelerinden BAE'nin de bulunduğu 16 ülkede ise 60 nükleer santrali inşaat halindedir. Mevcut nükleer santralleri dünya elektrik üretiminin %11'ini oluşturmaktadır. ABD, 99 santral ile dünyanın en fazla nükleer santraline sahip olmakla birlikte nükleer santralinden elde ettiği elektrik üretimi %19,5'dur. Onu 58 nükleer santrali ile Fransa takip etmektedir. Elektrik üretimi oranı, %76.3'tür. Japonya 42 nükleer santraline sahiptir ancak elektrik üretim oranı%0.5'tir. Onu Çin 36 nükleer santral ile Güney kore 25 santral sayısı ile takip etmektedir (Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, 2017: 54)

Nükleer enerji üretimi yüksek verimli olmasının yanında öngörülebilir maliyet ömrü vardır. Bununla birlikte, kazalar meydana geldiğinde gerekli tedbirler alınmadığı takdirde telafisi olmayan çevresel felaketlere neden olduğundan dolayı nükleer enerji üretimine karşı toplumlar endişe duymaktadır. Ancak, üretim esnasında atmosfere karbon salınımı vermeyerek çevreye en az zararı olduğu için önerilen enerji kaynağıdır (World Energy Resources, 2013: 16).

Tablo (EK 1).3. Dünyada En fazla Nükleer Santrale Sahip Ülkeler ve Bu Ülkelerin Elektrik Üretiminde Nükleer Enerjinin Payı (2017)

Ülkeler	İşletmedeki Nükleer Santral Sayısı*	İnşaat Aşamasındaki Santral Sayısı*	Elektrik Üretiminde Nükleer Enerjinin Payı (%)**
ABD	99	4	%19,5
Fransa	58	1	%76,3
Japonya	42	2	%0,5
Çin	37	20	%3,0
Rusya	35	7	%16
Güney Kore	25	3	%31,7
Hindistan	22	5	%3,5
Kanada	19	-	%16,6
Birleşik Krallık	15	-	%18,9
Ukrayna	2		%56,5
İsveç	10	2	%34,3
Almanya	8	-	%14,1
İspanya	7	-	%20,3
Belçika	7	-	%37,5
Çek Cumhuriyeti	6	-	%32,5
Tayvan	6	2	%16,3
İsviçre	5	-	%33,5
Finlandiya	4	1	%33,7
Macaristan	4	-	%52,7
Slovakya	4	2	%55,9
Pakistan	4	3	%4,4

*UAEA 10 Ocak 2017 itibarıyla

**UAEA 2017 yılı verileri

Kaynak: Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, 01 Ocak 2017 İtibarıyla, T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Enerji Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları.

Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Dünya çapında yenilenebilir enerji kaynakları olarak hidrolik enerji, jeotermal enerji, biyokütle enerjisi, güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisi kullanılmaktadır. Yenilenebilir elektrik güç kapasitesi bakımından 212 GW'lık hidrolik enerji kapasitesi, 62 GW'lık rüzgar enerji kapasitesiyle hidrolik enerji ve rüzgar enerjisinden toplam 282GW enerji ile yenilenebilir enerji üreten Çin, Dünyada birinci sıradadır. Ayrıca

enerji üretiminde fotovoltaik (Pv) panellerden en fazla faydalanan ülkenin Almanya 25GW ile ikinci, biyoyakıt üretimi ile ABD 13.7 GW yenilenebilir enerji üretiminde üçüncü sıradadır (Koç ve Şenel, 2013: 36-37).

Tablo (EK 1). 4. Ülkelerin 2011 Yılı Yenilenebilir Elektrik Güç Kapasitesi (GW)

Kaynaklar	Çin	ABD	Hindistan	Almanya	Türkiye	Avrupa Birliği	Dünya
Rüzgâr	62	47	16	29	1.7	94	238
Biyokütle	4.4	13.7	3.8	7.2	~0	26	72
Güneş (Pv)	3.1	4	0.5	25	0	51	70
Jeotermal	~0	3.1	0	~0	0.1	0.9	11.2
Güneş (Termal)	0	0.5	~0	0	0	1.1	1.8
Okyanus	~0	~0	0	0	0	0.2	0.5
Hidrolik	212	79	42	4.4	17.1	120	970
Toplam	282	147	62	65	19	294	1360

Kaynak: Koç, Erdem, Mahmut C. Şenel, (2013), “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Durumu - Genel Değerlendirme,” Mühendis ve Makine Dergisi, Cilt: 54, S. 639, s. 32-44.

Fosil kaynaklardan üretilen yakıtların kullanımı ile karbondioksit gazının atmosferde yoğun olarak birikmesi küresel ısınmaya neden olmaktadır. Ortaya çıkan aşırı sıcaklık küresel iklim değişikliğini ortaya çıkarmaktadır ve iklim değişikliği ile birlikte deniz seviyelerinin yükselmesi, kutuplardaki buzulların erimesi, verimsiz tarım arazilerinin artması, biyoçeşitliliğin azalması, erozyon gibi sonuçlar doğurmaktadır. Küresel iklim değişikliğinin önlenmesi veya azaltılması kapsamında fosil yakıt kullanımının azaltılması ve ar-ge çalışmalarının artırılması gibi politikalar geliştirilmektedir. Teknolojik enerji altyapısının yenilenebilir enerjileri kullanmaya elverişli hale getirilmesi kapsamında artan çalışmalarla enerji güvenliği açısından gelecek projeksiyonlarında yenilenebilir enerji, önemli bir yer tutmaktadır (Çukurçayır ve Sağır, 2008: 258).

Yenilenebilir enerji maliyetin yüksek olması ve enerjinin depolanmasındaki güçlüklerden dolayı, yenilenebilir enerji dünyada yaygın olarak kullanımı azdır. Ancak, fosil yakıtların tükenebilir gerçeği ve küresel ısınma ve diğer çevresel sorunlara paralel son yıllarda enerji üretim ve iletim teknolojilerinde önemli gelişmeler sağlanmaktadır. Önümüzdeki yıllarda teknolojinin gelişmesi ile ve ayrıca çevre bilincinin artması ile yenilenebilir enerji kaynaklarına olan talebin artması dünya ülkelerinin hedefleri

arasında yer almaktadır (Bayraç, 2009: 117). Bununla birlikte yeni enerji politikaları senaryoları içerisinde yenilenebilir enerji, birincil enerji kullanımı içerisindeki payı 2011 yılında %13 iken bu rakamın 2035 yılında %18'e çıkacağı tahmin edilmektedir. Özellikle, küresel boyutta ulaşım, elektrik ve ısınma hizmetlerinde kullanılmak üzere yenilenebilir enerji kullanımı hızlı bir artış göstermektedir. Son yıllarda özellikle Avrupa birliği Ülkelerinde, biyo yakıt üretiminde azalma gösterirken, elektrik üretiminde rüzgar, su ve güneş enerjisi kullanımı artmakta ve hükümet programlarında kapsamlı olarak yer verilmektedir. Gelecek yatırımlar içerisinde ekonomik büyüme ile paralel olarak yenilenebilir enerji konusunda devlet desteklerinin artarak devam edeceği beklenmektedir (Renewable Energy Outlook 2013: 197,198).

Ek 2. Ortadoğu Ülkeleri Sosyo-Ekonomik Göstergeler

Tablo (EK 2) 5. Ortadoğu Ülkeleri Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Gelir (\$) (2013-2016)

Ülke İsmi	2012	2013	2014	2015	2016
Afganistan	670	680	650	600	580
Bahreyn	19910	21710	21010	22660	22660
BAE	40390	44200	44870	42910	40480
İran	7050	6950	6470	5340	5470
Irak	6140	6850	6700	5960	5420
İsrail	32180	34310	35790	36080	36250
Katar	75850	81810	82750	75660	75 660
Kıbrıs	28950	27050	26560	26210	24320
Kuveyt	49950	51990	49770	40750	34890
Umman	19560	20580	19490	18080	
Suudi Arabistan	24050	25440	25570	23860	21720
Suriye	-	-	-	-	-
Türkiye	11880	12530	12590	12000	11230
Yemen	1240	1410	1440	1140	1040

Kaynak: World Development Indicators: Size of the Economy, (2017), <http://wdi.worldbank.org/table/WV.1> (Erişim Tarihi, 18.04.2018).

Tablo (EK 2). 6. Ortadoğu Ülkeleri Yurtiçi Hasıla İçindeki Sektörel Dağılım (2005-2016)

Ülke İsmi	GSYİH (Milyar dolar)		Tarım (GSYİH %)		Sanayi (GSYİH %)		İmalat Sanayi (GSYİH %)		Hizmetler (GSYİH %)	
	2005	2016	2005	2016	2005	2016	2005	2016	2005	2016
Afganistan	6.3	19.5	32	27	17	12	41	55	60	59
Bahreyn	16.0	32.2	18
BAE	180.6	348.7	1	56	11	9	43	45	55	...
İran	226.5	419.0	6	49	15	12	45	45
Irak	50.0	171.5
İsrail	142.5	317.7	2	23	16	13	75	75	78	78
Katar	44.5	152.5	0	119	20	9	34	34	48	48
Kıbrıs	18.7	20.0	3	20	8	5	76	76	87	87
Kuveyt	80.8	110.9	0	7	51	51
Suudi Arabistan	328.5	646.4	3	62	10	13	35	35	54	54
Suriye	28.9	...	19	36	44	44
Türkiye	501.4	863.7	11	29	19	19	60	60	61	61
Yemen	16.8	27.3	12	47	8	11	42	42	42	42

Kaynak: World Development Indicators: Structure of output, (2017), <http://wdi.worldbank.org/table/4.2>, (Erişim Tarihi, 18.04.2018).

Tablo (EK 2). 7. Ortadoğu Ülkeleri Yurtiçi Hasıla İçindeki İthalat-İhracat-Tasarruf Oranları (2005-2016)

Ülke İsmi	Mal ve Hizmet İhracatı (GSYİH %)		Mal ve Hizmet İthalatı (GSYİH %)		Brüt Tasarruf (GSYİH %)	
	2005	2016	2005	2016	2005	2016
Afganistan	27	7	77	49	...	-11
Bahreyn	84	74	64	66	36	19
BAE	68	104	52	101
İran	30	22	24	21
İrak	54	33	61	41	23	12
İsrail	41	30	41	28	24	24
Katar	65	47	30	42	...	47
Kıbrıs	56	65	56	66	19	11
Kuveyt	64	48	28	46	57	26
Suudi Arabistan	57	31	25	30	49	27
Suriye	40	...	42	...	17	...
Türkiye	21	22	24	25	23	25
Yemen	41	3	36	25	22	-5

Kaynak: World Development Indicators: Structure of output, (2017), <http://wdi.worldbank.org/table/4.8#>, (Erişim Tarihi, 18.04.2018).